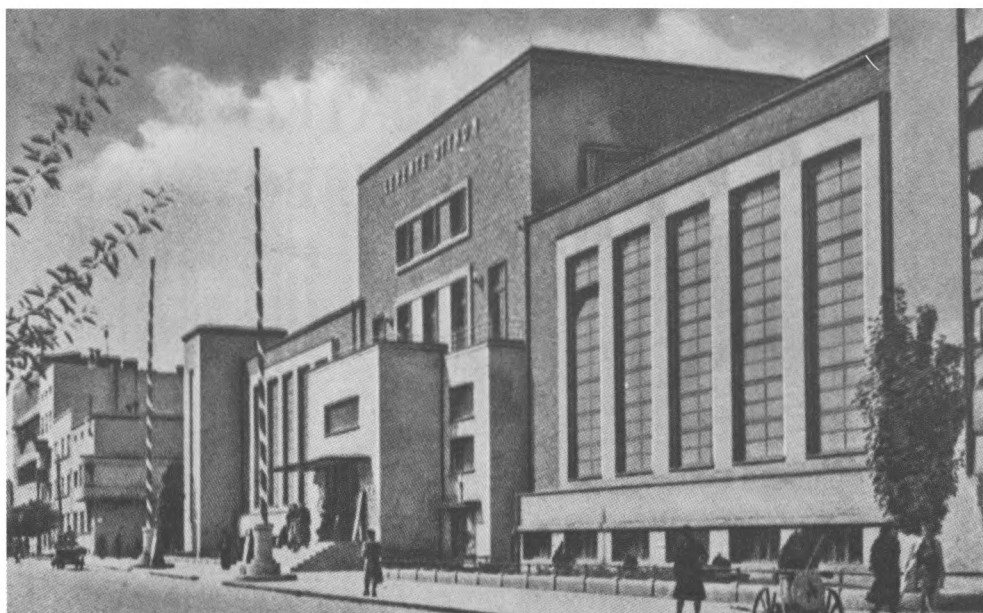

**TANÚVALLOMÁSOK,
NYILATKOZATOK,
FÖLJEGYZÉSEK**

Leventotthon – 1941 húsvétja és 1944 október vége között nevezték így az épületet

„CSAK AZT KÉRDEZTÉK, KI A MAGYAR”

Iváncsinné Bartha Erzsébet írásban küldött nyilatkozata*

„Édesapám 1897-ben született, emlékezetem szerint 47 éves volt ekkor. A partizánok érkezésének másnapján, október 24-én vitték el a Futaki úti házunkból, amely a kórháztól valamivel kijebb esett. Gyalogmenetben onnan a vasút mellett a folyamőrségre kísérték a csoportot, amely Futaki utcai magyarokból állt össze. Fegyveres partizánok mentek házról házra, és nem név szerint keresték az embereket, hanem csak azt kérdezték, ki a magyar. És mondták, hogy ez is az meg az is az, s ezeket nyomban, a legcsekélyebb készülődési lehetőség nélkül kiterelték az utcára, a már ott várakozók csoportjába. Édesapámnak még azt sem engedték, hogy kabátot öltson magára. Odakerülésekor a csoportban már lehetett húsz-harminc személy. Oda terelték a testvérnéném férjét, Hipp Zoltánt is. Szerintem azt sem tudták, de nem is érdekelte őket, hogy ő kicsoda név szerint. Elég volt annyi, hogy egy magyar férfi. Ő akkor 23 éves volt, kikindai illetőségű, merő véletlenségből tartózkodott Újvidéken, az apósa házában. Abban az évben diplomált a belgrádi tanárképző főiskolán, még állása sem volt. Édesanyám huszonhatodikáig vitte utánuk az élelmet és a ruhát, akkor közölték vele, hogy már nincsenek ott.

Teljesen megbízhatatlan hírek jutottak el hozzánk, hogy hol kellene keresni. Édesanyám minden nyomon elindult, és sok szerb ismerőse révén utánajárt minden pici hírnek. Még Borba is eljutott meg sok más gyűjtőtáborba, de sehol semmi nyomot nem talált. Az üzletet és a vagyonunkat elkobozták, még a bútort is elvitték a házból. Olyan gondatlanul, hogy a szekrények tartalma hullott ki az úton, a szomszédok, amit összeszedtek, hozták vissza. Ettől kezdve abból éltünk, hogy édesanyám a kertben termelt, amit lehetett, csirkét nevelt, tejet hordott faluról, disznót nevelt. Még hat évig küzdött, akkor a bánatba belehalt. Én negyvenkilencben beiratkoztam a tanárképző főiskolára, és elvégeztem. Mindig nagyon féltünk, mert apánkat háborús bűnösnek mondták, s ha valamelyik diáktársunkról ilyesmi kiderült, azt azonnal kicsapták.

1995. október 9.”

* A levél küldésének körülményeiről nem készült följegyzés.

Újvidék, a pravoszláv Püspöki palota (1905) – A sokszor elátkozott k. und k. világban Újvidéket a szerbség a maga Athénjává fejleszthette

„A KÖRNYÉKÜNKÖN NEM MARADT OTTHON EGYETLEN MAGYAR FÉRFI SEM”

Varga Erzsébet nyilatkozata*

„Újvidéken a villanytelep közelében laktunk. Az épületnek kijárata volt a Vasút utcára is meg a kert végén a villanytelepnek a gödre felé is, ahova a salakot hordták ki. Egy pénteki napon, X. 27-én, a férjem izgatottan jött haza ebédelni. Nyomban utána kiment a Vasút utcai kapun, hogy körülnézzen, mi van az utcán. Nem jött vissza sokáig, én is utánamentem volna, de a kapuban két fegyveres partizán állta utamat. Mindenkit leállítottak, a házbelleket is meg az utcai járóelőket is. A magyar férfiakat ottfogták, várniuk kellett. A férjemet már egy nagyobb csapatba állították. Odamentem egyik partizánhoz megkérdezni, hogy mi van. Azt mondja, semmi. Kértem, hogy engedje be a férjemet ebédelni. Azt válaszolta, most nem lehet, de majd mindjárt. Nem jött egész nap. Más asszonyokkal beszélgetve egymástól megtudtuk, hogy hova vihették az így összefogdosottakat. Megbeszéltük, hogy keresni fogjuk őket. Először elmentünk a Dohánymonopolhoz. Ott nem találtam a férjemet. Azután valaki azt mondta, hogy a Futaki úti kaszárnyában is vannak. Ott sem találtam. A nővérem is kereste, ő hallott valamit, hogy a szappangyárban vannak. Jóval később volt is itt egyszer, de akkor már a gyerekekkel is meglátogathattam. S amikor a gyerekekkel bementem hozzá, egyik partizán ór egyre biztatgatta, hogy csak adjon a gyerekeknek kompótot. Adott is, amennyit csak meg bírtak enni, hát ez nem sok volt, mert az egyik gyerek még csak másfél éves volt, a másik meg három. Máskor meg megfogott az ő, hogy enni viszek az uramnak, és még rám is lőtt. Hogy én mit éltem át másnapig!

Akkor, amikor elvitték, csak ötödnapra találtam rá a folyamórségnél. Az udvarunkban volt egy Boro nevű szomszéd, az is segített keresni, és végül ő szabadította ki. Rengeteg ember be volt oda terelve, mi, asszonyok meg a kerítésen kívülről leskelődtünk, már amennyire az örök megengedték, hogy hátha meglátjuk, akit keresünk. Én olyan bátor voltam, hogy odamentem az egyik lovas őrhöz, és megkértem, hogy legalább annyit tegyen meg, hogy mondja meg: itt van-e az uram. Többeknek a nevét fölírta, és bement körülnézni. Azzal jött vissza, hogy: Tu su. (Itt vannak.) Azt is megkérdeztem, hozhatunk-e nekik ételmezt. Meg kezdett már hűvösebb idő járni, hogy ruhát is. Azt mondta, igen. Hoztuk is egy ideig, de később megtudtuk, hogy az ételmezt nem nekik adták, a nadrágot pedig, amit vittem neki, egy katonán láttam meg. Körülbelül egy hétig járogattam ide. Amikor innen már kijártak, akkor őket a villanytelepre vitték dolgozni, az nekünk nagyon jó volt, mert onnan már néha hazaszaladhatott.

* A nyilatkozó ezen a néven született Temerinben 1914-ben. Asszonynevét nem akarta közzétenni. A környékünkön lakott Újvidéken, a Telepen, a házukban nyilatkozott 1990 végén. Ennek pontos ideje nincs följegyezve.

A folyamórségről később azt mesélte, hogy egy este beterelték őket egy nagy terembe, és két partizán egy listáról szólították őket. Akinek a nevét felolvasták, annak át kellett mennie a kettes számú szobába. Éjjel felé ebből nagy sivalkodást hallottak, ők meg a maguk termében halálfélelemben reszkettek. Reggel akik benyitottak ebbe a kettesbe, egy halom ruhát meg bakancsot találtak. Az embereket még éjjel teherautóra rakták, és elvitték.

Aki ez után megmaradt, azt kezdték munkára vinni.

Időközben a lakásunkban házkutatást tartottak. Elvitték a biciklit is a padlásról. A környékünkön nem maradt otthon egyetlen magyar férfi sem, mi, asszonyok egymás lakására belopakodva sötétben ültünk éjszakánként. Villany nem volt, mert a villanytelepet lebombázták, gyertyát, lámpát gyújtani meg nem is mertünk. A környékről elvittek egy családból egy idősebb férfit, csak arra emlékszem, hogy Matyi volt a neve, meg a fiát, az meg Laci. A fiú eltűnt, az apa később hazakeveredett.”

Újvidék, Városháza

„TUDTAM, HOGY SZEDIK ÖSSZE A MAGYAROKAT”

A 2013. november 2-án Újvidéken megtartott megemlékezést követően telefonon főlhívott Kott László, 1923-ban született újvidéki lakos, és az alábbiakat közölte.

„Azt követően, hogy a várost a magyar hatóság föladta, én rendszeresen bejártam korábbi munkahelyemre, az Iparbank irodájába. Nálam voltak az irodák kulcsai. Meg voltam ugyanis bízva, hogy vigyázzak, mi történik ott, s erről küldjek jelentést a központi szervnek. Voltak szerb ismerőseim, akik egyik napon az irodákban tett látogatásom után figyelmeztettek: Azonnal menj haza, itt baj lesz. Meg is indultam hazafelé. A Járványtani Intézettel (Higijenski zavod) szemben volt a lakásom. Útközben láttam, hogy az utcán fegyveres partizánok kísérek egy nagy csapat embert, négyes sorokban. Lehetett ott ötven–hetven személy. Sorban álltak, meneteltek, kísérőik csőre töltött puskával vigyáztak, meg ne szökjön senki. Terelték őket a folyamórség kaszárnyájába. Engem is behúzhattak volna közéjük, de nekem valahogyan szerencsém volt, nem ellenőriztek. Hazamentem, a szüleim házába. Anyám azonnal fölzavart a padlásra. Tudta, amit én magam is láttam, hogy szedik össze a magyarokat. Azt is láttam, hogy a menetelőket és kísérőiket leállították szovjet tisztek, és vitatkoztak azon, hogy kik azok a foglyok. Az oroszokon kívül bolgár tisztek is vigyáztak így ránk, magyarokra.

Az út közepén kísért férfiak között sok ismerőst is láttam, akikkel később sosem találkoztam. Bizonyos vagyok benne, hogy az áldozatok közé kerültek. Emlékszem az alábbiakra: Horváth Gézára, az apja kertész volt. Budapesten járt egyetemre, nálam egy évvel volt idősebb. [Tehát 1924-ben született.] Pászti Gyurkára. A Templom udvarban volt fogászati rendelője. Nem volt fogász, de a rendelő az övé volt. 1923-ban vagy '24-ben született. Hofman Jánosra, a magyar gimnázium tanulója. Az anyakönyvi hivatal épületének udvarában laktak.

Egy Imre nevű, nálam két-három évvel idősebb cimborámra. A városházán volt hivatalnok.”

A feljegyzés Újvidéken készült 2013. november 6-án.

Újvidék, Kossuth Lajos utca – Ma J.J. Zmaj utca. A feszület a Püspöki palota előtt állt. A kommunista időkben áthelyezték a pravoszláv székesegyház udvarába, helyén ma a nemes szerb költő, az utcanévadó Zmaj szobra áll.

„MUNKÁBA MENET TARTÓZTATTÁK LE”*

„Matuska Mártonnak, Újvidék

Nagyapámat, Pál János akkor 47 éves újvidéki lakost a Pirosi utca és a mai B. Čosić u. sarkán, a lakása közvetlen közelében, munkába menet tartóztatták le partizán katonák 1944. október utolsó napjaiban. Kamionon szállították el a tengerészekhez¹. Nagyanyám a többi asszonnal együtt még egy pár napig vitte utána a kosztot, mígnem aztán egy napon úgy adták vissza a kosarat, hogy a nagyanyám megértette, aznap nem a férje fogyasztotta el az ebédet. Soha többé nem látta viszont. Nagyanyám a többi asszonytársával együtt a rá következő hónapokban a hatóságokhoz fordult eltűnt férje ügyében. A hatóságoktól olyan értelmű hivatalos iratot kapott, mely szerint nagyapámat »az átvonuló katonaság ölte meg« – »ubila ga prolazna vojska«. Ez az igazolás a mai napig megvan.

Fontosnak tartom elmondani még, hogy nagyapámat valószínűleg testvéröccse, nevezett Pál András helyett vitték el, aki ugyanabban az utcában, néhány házzal odább lakott, és a nyilaskeresztes párt tagja volt. Az állapotok rendeződése után Pál András előkerült, és az új hatóságok részéről semmiféle büntetésben nem részesült. Késő öregkorában halt meg, családi körben.

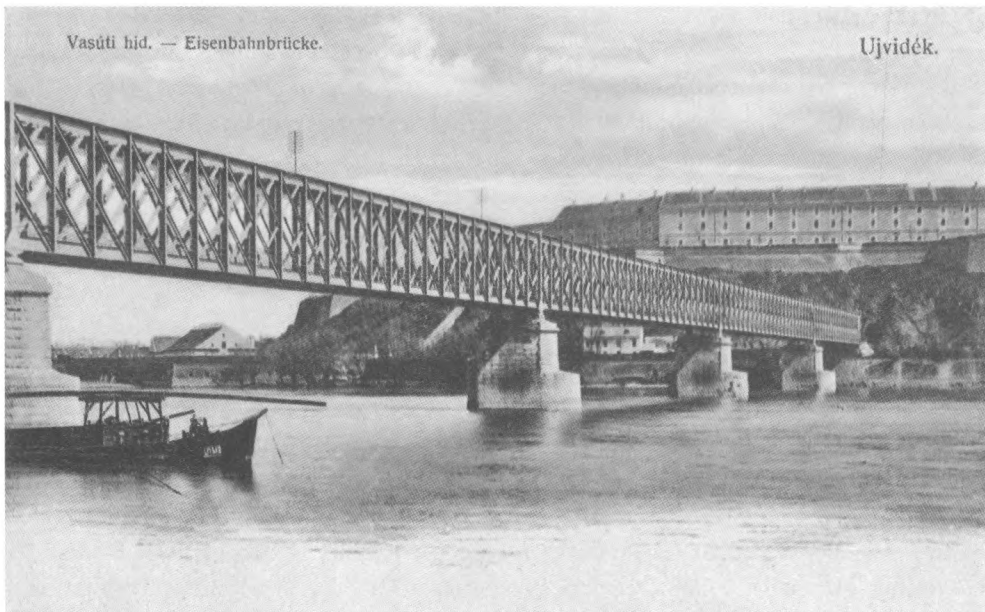
Elmondom még, hogy az eseménnyel egyidejűleg apámat, Teleki Lajost, valamint nagyanyám öccsét, Szitás Pált is elvitték a tengerészekhez¹. Egy pár napig együtt voltak az áldozatul esett nagyapámmal. Valamilyen szelekció során azonban nagyapámat a halálba menőkhöz sorolták, apámat és a nagybátyámat ellenben nem sokkal később szabadon engedték.

Adatközlő:

T. E., Újvidék”

* A levél eredetéről nincs főljegyzés.

¹ A folyamórség laktanyája

Az újvideki vasúti hid, háttérben a pétervárad erőd. A hídlábak még ma is a helyükön állnak.

NÉVTELEN NAPLÓ

Takács Béla*

„A partizánok bevonultak Újvidékre¹. A szerb lakosság örömmámorban úszott. Most másodszer veszek részt ilyen bevonulásban. Az előbbi 1941. április 13-án volt. Akkor a magyar felszabadulást ünnepelte ugyanígy a magyar lakosság.

Október 26-án katonák jelentek meg az utcánkban. Házról házra jártak. Mi a nappaliban voltunk, és a függönyön át néztük a mozgást. Bejöttek a kertünkbe puskával, géppisztollyal. Felemelt kézzel kellett nekem és apámnak az udvarra mennünk. Fegyvert követeltek, és azzal fenyegettek, hogy agyonlőnek. Egyikük kihozta a 120 basszusos Hohner harmonikámat, kivette a kofferjéből, a nyakába akasztotta, és elvitte. A másik a fényképezőgépet vitte el a szekrényből, a harmadik a rádiót.

Géppisztolyos kísérettel, felemelt kézzel a Kraxner-vendéglőbe vittek. Apám negyvenöt éves volt, innen hazaengedték. Én még nem voltam 18 éves, mégis ott fogtak, mert fejlett, erős voltam. Az igazoltató nem hitte el, hogy diák vagyok. Nem tudom, mit írhatott be, de a diákokat később mind kivégezték, én megmaradtam.

Délután kettős sorokban a folyamórség felé hajtottak bennünket. Arról tanakodtunk, hogy ha a Duna felé veszik az irányt velünk, akkor nekik kell mennünk. A drótkerítéssel övezett folyamórség udvarába hajtottak be bennünket. A kerítésen kívül szerbek követelték, hogy végezzenek ki bennünket. »Ubijte ih! Bacite ih u Dunav.« (Öljétek meg őket! Dobjátok őket a Dunába!) Végül a hideg, szeles térről betereltek bennünket az épületekbe.

Mi egymás hegyén-hátán hemzsegtünk. Reggel beengedték a hozzátartozókat. Sorba állítottak az örök bennünket, szemben velünk pedig a látogatókat. Adogattuk egymásnak a holmit, ételmet. Itt volt velem együtt fogoly két unokabátyám, egy nagybátyám és egy második unokatestvérem. A nagybátyámnak csalafintasággal sikerült innen kikerülnie.

A négyes és a hármas számú szobát egy előszoba kötötte össze. A négyesből átmentem a hármasba, ennyit szabad volt. Itt voltak a Ferenc-rendi papok is, hárman. Beszélgettem a Juhász gyerekekkel, műszaki középiskolás volt, nagyon izgatott volt. Este nyolc és kilenc között bejöttek a katonák a szobánkba, és névsort olvastak. Akinek a nevét felolvasták, át kellett mennie a kettesbe. Emlékszem Andaházy Tibor nevének olvasására. Student prava (joghallgató). Reggelre egyik felakasztotta magát a kettes szoba ajtójára. Másnap este kamionok jöttek és sok fegyveres katona. Az ablakon keresztül néztük, hogyan vonulnak ki a kettes

* A tanú 1990 végén vagy 1991 elején bocsátotta rendelkezésre írását azzal a föltétellel, hogy kilétét csak halála után engedi fölfedni. A kilencvenes évek derekán hunyt el utód nélkül. Napló-e ez, ahogyan ő írta, vagy visszaemlékezés? Talán inkább ez utóbbi.

¹ 1944. október 23-án

szobából az udvarra. Egyikük elkiáltotta magát, és nekiment az őrségnek. Fegyver dördült, és ő elbukott. A többi megtorpant. Elkezdődött a verés. Egyenként mentek két sor katonák között, s azok ütlegelték őket. Így mentek fel a kamionokra. Hozzánk belőttek az ablakon, mire mindannyian hasra vetettük magunkat.

Amikor megtörtént a névsorolvasás, azt mondták, hogy ezek mennek haza. Amikor kimentek a mi szobánkból a kettesbe, én utánuk szaladtam és erőszakoskodtam, engedjenek engem is velük menni, én is diák vagyok. Puskatussal jól megütöttek, s visszatereltek a mi szobánkba. Számomra megállt az idő. Páni félelem uralkodott el rajtam, nem emlékszem másra, mint hogy egy idő múlva, miután a kamionok elmentek a kiválogatott emberekkel, gépfegyverropogás hallatszott, erős sortűz a Horgász-sziget felől. Az volt a nézetünk, hogy oda vitték emezeket, és ott lelőtték őket, a kettes szoba mintegy kétszázötven kiválogatott emberét. Egy idő múltán géppisztolyos katonák jöttek a szobánkba, és megnyugtattak bennünket, hogy nekünk nincs okunk félni. Aki bűnös volt, «Poslali smo ih Hitleru Dunavom». (A vétkeseket elküldtük a Dunán Hitlernek.)

A rokonaim közül elvitték Lacit, Janit, Lajost, Schumachert, Andaházyt, elvitték a pátert. Előbb még a pátert arra kényszerítették, hogy kézzel pucolja a vécét.

Huszonkilencedikére virradó reggel munkára vittek a Futaki úti kaszárnyába. Itt rám találtak a szüleim. A rácsos ablakon keresztül vettem be egy kis lábasban az ételt. Ekkor mondtam a szüleimnek, hogy ha élve akarnak még látni, akkor tegyenek meg mindent. Anyám elment a kaszárnya parancsnokáig, Jaša kapitányig. Engem hívatott a parancsnok, hogy lássa, kiről van szó. Azt mondta anyámnak, ha megnevez három nyilast, akkor kienged. Itt megismerkedtem egy szerémségi partizánnal, aki azt mondta, ha jelentkezem a frontra, akkor ő kijárja, hogy kiengedjenek.

November elsején mintegy nyolcszázunkat átvittek a Dunán a péterváradi oldalra. A kompkikötőnél sokan megkíséreltek ételmet adni a foglyoknak, de az örök nem engedték. Nekem valaki egy kulacs bort dobott, elkaptam, de az ór megfenyegetett, hogy ha átérünk, lesz rám gondja. Egész idő alatt előle rejtőzködtem. A várbörtönbe zártak bennünket.

Ez idő tájt már megszűnt a félelmem, pedig ekkor is latolgattuk, hogy a Dunába fojtanak bennünket. Mintegy kétszázunkat zártak a börtönbe, a többiek folytatták az utat Belgrád felé. Ezeket, mint később megtudtam, Karlócára és Indijára hajtották. Velünk a vasutat javíttatták Tekija alatt.

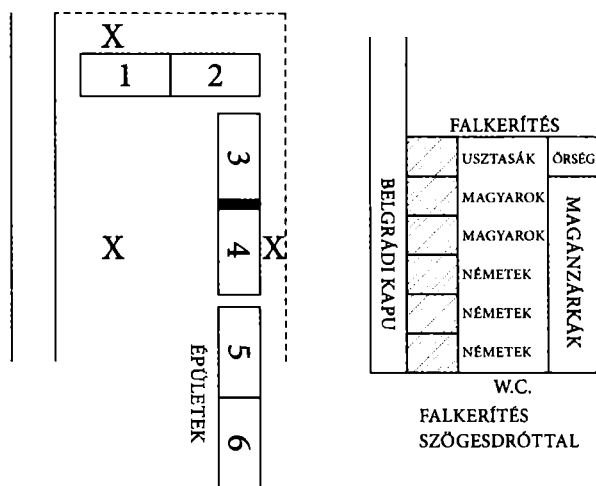
Három napon át nem kaptunk enni és inni. Az udvarra sem engednek ki bennünket. Éjszaka jajgatás, káromkodás, sikítás hallatszik a szemközti cellákból. Arra gondolok, mikor kerülök sorra. Nekem volt az a kulacs borom, szalonnám, dohányom, de tartogattam mindent a nehezebb napokra. Ezen az estén kaptunk először enni, egy-egy cipót és az udvaron kondérból káposztalevest. Az emberek a kenyér belét kivették, és abba mérték nekik a levest. Én levágtam a kulacsom tetejét, és abba. Valaki elhozta a vécéből a köpöcsészét, kimosta, és abba.

A tekijai templom melletti szent kút forrásánál reggelente megmosdottam.

Egy idő múlva a kórházba vittek dolgozni. A kórház ebédlőjébe vittek étkezni. Oldalt állva vártuk, amíg a sebesültek esznek, azután minket engedtek a tányérjaikhoz, hogy a maradékból mi együnk. Én dacosabb voltam annál, semhogy így ennék, ezt észrevette egy angol blúzos partizánő. Odajött, elvette a tányéromat, elvitte, elmosta, és visszahozta, hogy egyek. Sírni tudtam volna, hogy ilyenek is vannak köztük, de enni nem tudtam.

Az estétől féltem. Nyolc után mindig jött egy jó megjelenésű, Jávor-bajuszú partizán, kezében bikacsökkel, egy géppisztolyos kíséretében. A szemközti cellákat járta. Ahova betért, ott kigyúlt a fény, és utána hallatszott az ordítás, jajgatás. Naponta ismétlődött. Úgy hozta a helyzet, hogy egy reggel söprögetésre osztottak be. Így bejutottam abba a szobába, amelyikbe egyébként senkinek közülünk nem volt bejárása. A kinzókamrába. Az őrség szobájából nyílt az ajtaja, ablaka nem is volt. Az egyik sarkában egy halom szennyes alsónemű volt: gatyá és kitömött melltartó egyaránt, meg felsőruha is. Volt ott mindenféle ruha, mi szakadt, mi véres. Ez maradt a megkínzottak és kivégzettek után. Volt egynéhány kétfülű kosárra való.

Úgy tudtuk, hogy névsor nincsen, hanem csak létszám. Ezért egy alkalommal, amikor felírták a nevünket, azt hittük, hogy nekünk is végünk. Elhatároztam, hogy megszököm. Fölmászok a falra, és megkísérlem. A WC mögött indultam meg föl a falon, s egyszer csak érzem, hogy valaki megfogja a lábamat. Cirbus boltos volt az utcánkából. Észhez térített, hogy nincs értelme szökni.”

Takács Béla nem fejezte be visszaemlékezéseit, de túlélte a fogságot. Két saját kezű rajzot mellékel. Egyik azoknak az épületeknek és szobáknak a rajza, amelyekben a rabokat fogva tartották a volt folyamőrségi laktanyában, x-szel jelölte a felállított golyószórók helyét.

A másik a Péterváradai vár azon részének a rajza, ahol a rabokat fogva tartották, külön megjelölve, hogy melyik cellában milyen nemzetiségű foglyok voltak.

Újvidék, Duna utca (1941)

FOLYAMŐRSÉG, HADI-SZIGET, „MONOPOL”, PÉTERVÁRAD

Homonnay Elemér

„Az otthonából kiterelt népet a helység valamely nagyobb épületébe: iskolába, városháza épületébe, elhagyatott gyáracsarnokba, barakképületbe vagy akár magánépületbe, esetleg egy udvarra terelték. A rákövetkező éjszakákon ezekről a gyűjtőhelyekről kisebb-nagyobb csoportokban elhajtották valamely erdőszélre vagy a Duna, Tisza árterületére. Itt arra kényszerítették őket, hogy megássák a saját sírjukat, s azután tarkólövessel ebbe belelövöldözték őket. Más helyeken egyszerűen a folyóba taszigálták a testüket. Némely helységekből az összegyűjtött népet néhány nap alatt kivégezték, másutt ez eltartott heteken át.

Újvidéken (Novi Sadon):

1944. október 24-én a titoista fegyveresek mintegy 3000 fős, főként magyarokból álló csoportot hajtottak az úgynevezett Hadi-szigetre, egy, a strand közelében fekvő Duna-szigetre.¹ Az egybeterelteknek meg volt tiltva a beszélgetés. Az egész nap egyetlen hang nélkül telt el. Vészjósló csend nehezedett a tájra, közölte később egy szemtanú. A kiéhezett és elszomjazott szerencsétlenek balsejtelemmel tekintettek az éjszaka elé, mit hoz majd számukra. Este kilenc óra felé kiszólitottak közülük egy mintegy százas csoportot. Örök felügyelete alatt a kiszemelt helyre kísérték őket. Negyed óra múlva gépfegyverropogást lehetett hallani a közelből. Azután, hogy a fegyverek zaját elnyomják, hangosan felberregtették a teherautók motorjait. Ez minden más hangot elnyomott. A rettenet megbénította az embereket. A visszamaradottak már sejtették, milyen sors vár rájuk. Az eljárás éjszakáról éjszakára ismétlődött.

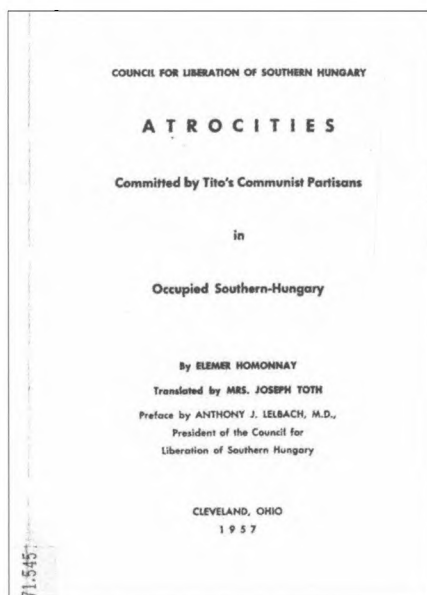
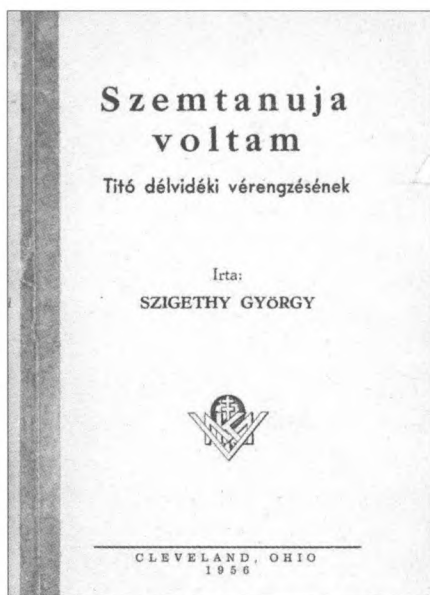
Mintegy 1500 személyt végeztek így ki ezen a szigeten az első két héten. A tetemek legnagyobb részét a Dunába lökdösték, egy részét halomba rakták, és elégették a vágóhíd mögött, a Sangájnak nevezett részen, amely a Kács² felé vezető út és a Duna között fekszik.”

Megszállott kommunistaellenes propaganda – gondolhatnánk erről az idézetről, amelyet Homonnay Elemér Amerikában megjelent könyvéből fordítottunk magyarra. (Elemér Homonnay ATROCITIES Committed by Tito's Communist Partisans, Cleveland, Ohio, 1957) A könyvbe foglaltak és a még ma is élő újvidéki szemtanúk visszaemlékezései vérszenes egybevágóak. Ők is a Hadi-szigeten, a vágóhíd környékén, a Horgász-szigeten s ezeken kívül a Péterváradon, továbbá a dohánygyár (Monopol) udvarában és a futballpályán történekről tudnak; s még egyebekről is. Kizárt dolog, hogy az említett könyvből szereztek volna tudomást az általuk elmondottakról.

¹ A szerző nyilván összekeveri a Hadi-szigetet a Horgász-szigettel. Az előbbi a Kátyi-erdő közelében van, az utóbbi pedig a Telep városrész közelében. Kivégzések és tömegsírok mindkét helyen voltak.

² helyesen: Káty

Az már valószínűsíthető, hogy Homonnayra erős hatással volt egy másik, magyarul megjelent könyv: Szigethy György: *Szemtanúja voltam Tito délvidéki vérengzésének*, amely szintén az USA-ban jelent meg egy évvel korábban, 1956-ban; a Katolikus Magyarok Vasárnapja nyomdájában készült Chicagóban. Mindkettőt a Svájcban élő magyarságtudató, dr. Gosztonyi Péter bocsátotta rendelkezésünkre.

A délvidéki vérengzésekkel foglalkozó első két könyv borítója

„A FÖLDBŐL ITT-OTT KIÁLLT EGY-EGY KÉZFEJ, LÁBSZÁR...”

László Andrásné közlése*

„Férjem október 23-án kiment a Sangájba¹ egy Živko nevű szerb juhászhoz, akinek kiadtunk legeltetni ötven birkát. Onnan hazafelé jövet a vágóhídnál, a csatornahíd közelében találkozott egy limuzinnal, amelyből kiszállt néhány fegyveres, és kiderült, hogy éppen őt keresik. Beültették az autóba, hogy be kell mennie kihallgatásra. Ez hétfői napon történt, én ettől kezdve mindenfelé kerestem a városban, ahol hallottam, hogy a begyűjtött embereket fogva tartják. Végre pénteken kaptam tőle egyszerre három levelet is, amelyekben üzengetett, s a harmadikban már türelmetlenül írta, hogy: »Babám, miért nem jössz értem?« Nem tudom már megmondani, mi volt az oka, de szombaton nem mentem be hozzá, hanem csak vasárnap reggel. A Matica² mai képcsarnokának az épületében találtam rá, akkoriban az az OZNA egyik börtöne volt. Egy partizánnohöz fordultam, az csak azt kérdezte, biztosan tudom-e, hogy a férjem ott van. Én határozottan állítottam, hogy igen. Később megrettentem, mert a nő azzal ijesztgetett, hogy ha tévedek, akkor az uram helyett magam kerülök oda.

Nem sokkal később előkerítette a férjemet, kiengedte, de csak nagyon nehezen tudtam vele beszélgetni, mert volt ott vagy kétszáz más asszony, aki mind a férje, fia, apja iránt érdeklődött. A férjem nem győzött felelgetni, hogy láttam, nem láttam, nem ismerem, nem tudom. Vagy két órán át engedték, hogy kint legyen velem. Elmondta, hogy többek között vele van Cehola Jani is, aki abban az időben gátőr volt ott a Sangájban, a Duna-töltésen. Cehola nyolcgyermekes családapa volt, a legidősebb gyermekük talán tizenkét éves ha volt, a legkisebb pedig 1944 augusztusában született. Janit az uram csoportjával kivégezték, a feleségét pedig két évre bezárták, a nyolc gyereket a rokonság húzta szét, kit erre, kit arra, úgy emlékszem, valamennyiüket felnevelték, és ma is élnek.

Hogy Janinak mi volt a bűne, nem tudom, az én Bandim turáni vadász volt, mert ő nemesi származású ember volt, ma is megvan a nemesi oklevelének a másolata, ezen a címer és a nemesi előnév: Altorjai. Elváláskor abban egyeztünk meg, hogy másnapra a húgom menjen be hozzá látogatóba. A húgom azonban nem találta már meg, aznap reggelre mindannyiukat kivégezték. Akkoriban én följegyeztem ötvenkét nevet, és ezt a listát is meg az uram által küldött leveleket is őrizgettem, de most hiába keresem, nem találom már.

Hóolvadás után mi, asszonyok – voltunk vagy tizen-tizenöten – kimentünk oda a Duna-partra a Sangájba, ahol a kivégzettek tömegsírját tudtuk. Ceholáné ugyanis be volt fogva sok más asszonnal, takarítaniuk kellett. A kivégzés reggelén bementek abba a szobába

* A tanú által küldött írás érkezésének módjáról és keltezéséről nem készült följegyzés.

¹ Nyomortelepbeli kinőtt rész Újvidék külterületén, az egykori Kátyi út mellett.

² Matica srpska, az Újvidéken működő országos hírű szerb tudományos és művészeti intézmény

takarítani, ahol korábban a férfiak voltak, de a szoba üres volt, hanem ott találták az emberek ruháit, és Ceholáné megismerte a férje és az én Bandim ruháját is. Ő hallhatta ott azt is, hogy a Sangájba vitték őket kivégzésre. Az asszonyok között, akik mentünk a sírjukat keresni, ott volt emlékezetem szerint Sebestyenné, Pacekné, Juhászné, Takácsné, Ménesiné, Csizmárné, Turainé és még mások. Nem találomra mentünk, hanem biztosra, pontosan arra a helyre, ahol el voltak ásva. Meg is találtuk, nem volt nehéz. A töltés és a víz közötti árterületen, benn az erdőben, körülbelül egy kilométerre a vágóhídtól kifelé. Kétség nem fért hozzá, hogy megleltük, mert a földből itt-ott kiállt egy-egy kézfej, lábszár, papírfoszlányok hevertek szerteszét. Ahogy rájuk találtunk, kitört rajtunk a hisztéria. Én is sivalkodtam, ordítottam: Mit gondoltál, amikor itt hagyta bennünket, engem a két gyerekkel.

Én oda soha többet nem mentem ki, de úgy tudom, mások sem, később pedig az ottani betonhíd, a csatornatorkolat, a malom és az új töltés építésekor az egész környék annyira át lett alakítva, hogy a helyre nem tudnék ráismerni, és ha meg is találnám a helyet, nem tudom, hogy a tömegsírnak van-e ott még maradványa.

A gyerekeket magam neveltem, az egyikük gyakran kérdezgette, hogy hol van az apja. Én azt szoktam neki mondani, hogy az erdőben. Minek ment az erdőbe? Fát vágni. Még biztatgattam is, hogy ha nem akart a gyerek enni, hogy egyél fiam, mert ha nem, akkor apád nem bírja a fát vágni. Egyszer, lehetett már olyan hatéves, berohan az utcáról, s akkor is etetném, hogy az apja bírja a fát vágni, mire ő dühösen szembefordult velem:

– Hazudsz! Nem igaz, hogy fát vágni ment az erdőbe, hanem a partizánok agyonverték.

Egy ideig hitegettek bennünket, hogy elvitték őket a bori rézbányába, de ez nem tartott sokáig, mert akadt elszánt asszony, aki többedmagával elment oda, és kiderítették, hogy ez csak ámitás.

A hatvanas évekre elértem, hogy a hatóság kiadta a hivatalos holtta nyilvánítási okiratot. Erre az volt írva, hogy 1945 májusában ismeretlen betegségben elhunyt, és ismeretlen helyen lett eltemetve.

Az eltűntek névsorából ma emlékezetből az alábbiak nevét tudom felidézni: 1. László András, 2. Szokola József, 3. Szokola István, 4. Ménesi Feri, 5. Csizmár Pali, 6. Dornstädter Jakab cukrász, 7. id. Szűcs István lakatos, 8. Pacek István, 9. Sebestyén Lajos, 10. Valló (Géza?), 11. Farkas Zoli, 12. Cehola Jani, 13. Garai Jani, 14. Balázs József, 15. az előbbinek a fia, Mátyás, 16., 17., 18. Turai István és két fia, a gyerekeinek a nevére nem emlékszem, tíz árva maradt hármuk után, 19. Berkó István, 20. Szántó Laci, 21. Márkus József, 22. Takács Lajos, 23. egy másik Takács nevezetű, 24. egy Juhász nevezetű.

Kivégzésük után tavasszal kimentem ahhoz a juhászhoz, aki a birkáinkat őrizte, és kerestem a nyájunkat. Živko azt válaszolta, hogy én csak ne kereskedjek, mert úgy járok, mint az uram.”

Harmadszor – irtuk 1992-ben a nagy keresztre, mire föl elterjedt a városban a hír, hogy a magyarok háromszor fogják visszaadni a rajtuk esett sérelmet. Ettől kezdve tizenháromig számoltuk évente az újabbnál újabbat, mert rendre eltüntették őket ismeretlen tettesek. Tizenháromig jutottunk el a számozásban, azt már nem bántották.

Hárman az országos vérengzés legfőbb felelősei közül: Aleksandar Ranković, két évtizeden át volt Jugoszlávia teljhatalmú belügyi felelőse, akkor kegyvesztetté vált. Josip Broz Tito kommunista pártvezér, hadseregpáncsnok, államfő, kormányfő, egyszóval diktátor. Milovan Đilas, az 1954-ben bekövetkezett bukásáig Tito egyik legközelebbi, legszélsőségesebb munkatársa, ideológusa, a Jugoszláv Kommunista Párt propagandájának irányítója

PIROSRA¹ MENT KRUMPLIT VÁSÁROLNI

Kovács Ferenc eltűnése*

„Kovács Ferenc, született 1887. április 1-jén Zsablyán, kereskedő. Édesapja Kovács Balázs, édesanyja Iván Mária. Lakhelye: Újvidék, Ilija Birčanin u. 15.

1944. október 24-én tartóztatták fel Újvidék és Piros között. Krumplit ment vásárolni Pirosra az üzlet részére Tóth Ferentől, aki később élelmet is vitt neki a pirosi börtönbe.² Benya Károly tanú vallomása szerint 1944 végén őt is letartóztatták a NOV³ tagjai, és a pirosi MNO-ba⁴ hurcolták, ott látta Kovács Ferencet. Kihallgatása után Benya Károlyt kiengedték.

Kovács Sándor tanú utolsóként látta Kovács Ferencet, amint partizánok vezetik az újvidéki Hotel Sloboda előtt.

Ezután többé senki sem látta, senki sem hallott róla.

Unokája: Sörös Gizella, Újvidék”

¹ Piros: Újvidék melletti település

* A kézirat érkezésének módjáról és keletkezéséről nem készült főljegyzés.

² Valójában Piroson nem volt börtön. Barta Eszter főljegyzése szerint a községháza épületében volt egy vasajtós szoba, ez szolgált börtönül.

³ Rövidítés: Narodnooslobodilačka vojska – Népfelszabadító Hadsereg. Tito reguláris hadserege.

⁴ Helyesen: MNOO. A helyhatóságot jelentő Mesni narodnooslobodilački odbor, Helyi Népfelszabadító Bizottság.

По члану 16.-18. Закона о административним таксама Републике Србије ослобођено од изјављивања таксе. Образац бр. 7.

САВЕЗНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ОПШТИНА Novi Sad

ИЗВОД ИЗ МАТИЧНЕ КЊИГЕ УМРЛИХ

У матичну књигу умрлих која се води за матично подручје Novi Sad
под текућим бројем 365 за годину 1944 извршен је упис смрти:

Име и пол	Ištvan, мушко
Презиме и презиме пре закључења брака, ако је лице било у браку	Bartuš
Јединствени матични број грађана	/
Дан, месец година и час смрти	13.april 1944.god.
Место и општина смрти	Novi sad
Дан, месец и година рођења	31.god. star
Место и општина рођења, а ако је лице рођено у иностранству и држава	/
Држављанство	/
Пребивалиште и адреса стана	Žabalj
Брачно стање умрлог	/
Име, презиме и презиме брачног друга пре закључења брака, ако је лице било у браку	/
Име и презиме родитеља умрлог	оца Imre Bartuš
	мајке Maria Jung
Наинадни уписи и забелешке:	

Број.....
У Novi Sad
Дана 20.09.1995.

Radonic

„CSAK HALLGASSAK, EZT TÚRNI MUSZÁJ”

Bartus Margareta vallomása*

„Francija-Kukučka Margareta, szül. Bartus
N. Sad

Vallomásom:

I.

Az alábbiakat többnyire édesapám szüleitől hallottam, akik egyben a nevelőszüleim is lettek, amikor 1944-ben árva lettem.

Mindig komoly kislány voltam. Óvatosan, lassan a családi történeteket mind tudtomra adták, de intettek is, hogy olyan időket élünk, hogy idegen emberek előtt erről nem szabad beszélni.

Az alábbi soraimat nem bosszúvágyból írom, csak szeretném az igazságot, hogy édesapám nem bűnös ember, hanem igenis ártatlan áldozata az Újvidéken történt vérengzésnek 1944 októberében.

Neve: ifj. Bartus István – géplakatos, Született Újvidéken 1916. szept. 29., Szülei: *Bartus István*, mozdonyvezető, 1880. július 21. Szabadka, *Drobnjik Erzsébet* 1893. május 3., Tiszakálmánfalva (Budisava), Vallása: r. katolikus, Özvegy 1942. május 7-e óta, Édesanyám: Toth Ilona, szül. 1922. május 11., Újvidék.

Édesapám tudomásom szerint az iskoláit mind Újvidéken járta. Egy időben dolgozott a vasúton, később Pesten, majd végül újból Újvidéken, utoljára az öntödében.

Politikával nem foglalkozott. Katona csak akkor volt, amikor a rendes katonai szolgálatát teljesítette a királyi Jugoszláviában, a szerb hadseregben. Van fényképem is róla.

II.

Hobbija a kerékpározás volt. Mint sportot is űzte. Tagja volt az újvidéki Sport Klubnak. Versenyekre is járt. Érmeket kapott, csak mi gyerekek játszottunk velük, és így elkallódtak, amit már sajnállok.

Családias, szorgalmas, csendes, antialkoholista, nemdohányzó, józan, vallásos, pedáns ember volt.

Bartus István

* A tanú írásban küldte el vallomását.

Bartus István vasúti igazolványa

házi házra jártak, édesapámat megkötözve elhurcolták többedmagával, le az újvidéki »tengerészek«-hez, ahol pár napig fogságban voltak. Rettegvé várták a sorsukat. Éjjelenként tizedelve a foglyokat kamionokra rakták és elvitték őket, csak amikor kivirradt, akkor látták, hogy ki hiányzik közülük.

Mivel a szüleimet meg az egész családomat Újvidéken elég sokan ismerik, különösen a telepiek, gondolom, az a rész, amerre laktunk, az emberek, az idősebbek még 30 év múltával is a legszebbeket beszélik róluk. Sajnálják, hogy milyen szerencsétlenek voltak, de »kinek ártott az apám, amikor az egy jó ember volt«?

Olyan fájdalmas érzés gyötört, de jól esett, hogy ennyi év múltával az idős emberek emlékezetében még mindig éltek.

III.

Emlékszem Vica mamára is, nekem ő nem rokonom, csak így hívtuk őt, akinek a fiát, Juhász Sanyit (Újvidék, Dózsa György utca) szintén apámmal együtt elvitték a partizánok, és ő is azok közé a szerencsétlenek közé esett, akik soha többé nem tértek vissza, azaz kivégezték.

Vica mama akármikor meglátott, mindig csak átölelt és sírt, tőle is hallottam elég sokat. Jóba volt apám velük is. Fényképem is van róluk (apám a karján tart, apám nővére, a Bözsi, Sanyi, Vica mama, Juhász bácsi, a képen guggol a kisebbik fia, a Juhász Pista meg a Bözsi néném lánya). Vica mama is kért, hogy csak hallgassak, ezt túrni muszáj.

Hát hordoztam magamban a bánatot, csak mindenszentek és halottak napján sírtam minden évben magamat agyon, ahogy öregszem, annál jobban.

A háború elmúltával jött az »agrárreform«. Ekkor a nagymamámat meg apám idősebb nővérét, az Arankát (1912) 6 hónap börtönre ítélték, hogy elkonfiszválhassák a földet, körülbelül 17 láncot. A péterváradai börtönben töltötték le. Mivel csendesek és fegyelmezettek voltak, így Péterváradon a Sevar kertész néha munkára vitte ki őket a saját földjére. Hála neki, mert akkor legalább kaptak egy kis jobb ételt. Így elvették tőlünk a kb. 17 lánc földet, ami nagymamám, Aranka néném és Apám nevéen volt, csak 5 holdat hagytak meg a

Édesanyámmal 1939-ben kötött házasságot. 1939-től 1942-ig, édesanyám haláláig Újvidéken, a Telepen, a Cirill és Metód 2. sz. házban laktunk édesanyám szüleinél, én is ott jöttem világra 1940. május 30-án.

1942-től édesapám visszaköltözött a szülői házba velem együtt, a Bartus-házba, Újvidéken, a Hunyadi János 10. alá (Tolsztoj u. 10.), onnan azon a végzetes októberi napon 1944-ben két partizán katona, akik

tiszakálmánfalvi »téglagyárnál«, de az sem maradt meg, mert azt meg a téglagyár kisajátította, természetesen »békés beleegyezésünkkel«, mert a téglagyárnak szüksége volt a földre.

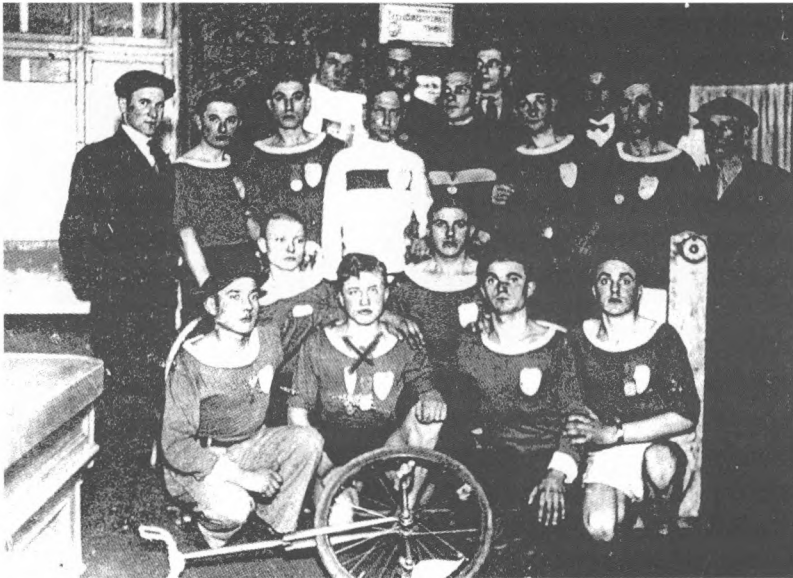
Így lassan semmink sem maradt, csak a becsület, amit semmiért sem adom bemocskolni. Erre édesapámnak is joga van, habár már 50 éve halott.

Ezt megérdemelte!

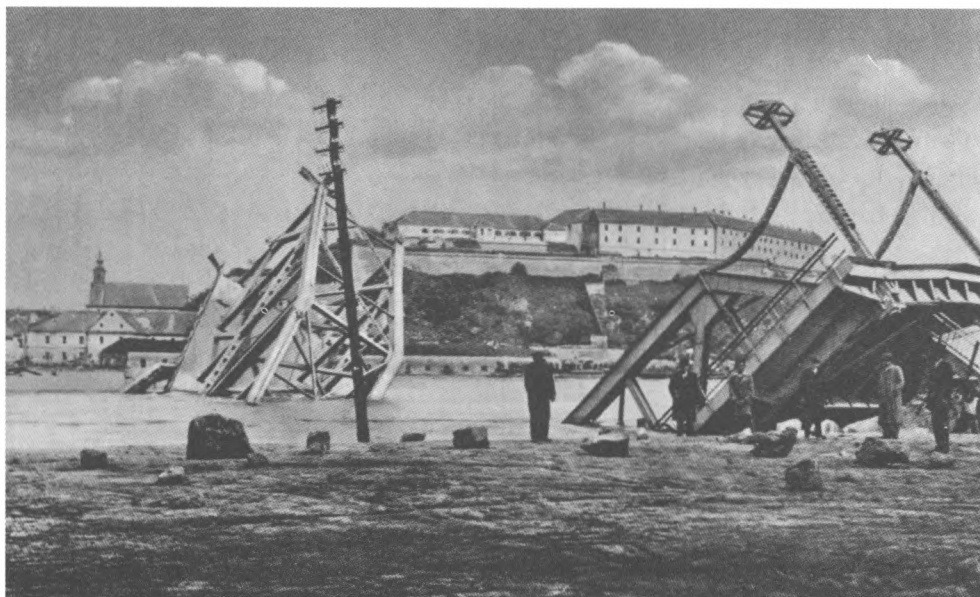
IV.

Gyér dokumentációval rendelkezem. Csupán egy pár képpel, keresztlevéllel meg bírósági irattal, ami az én tulajdonom, ahol írja, hogy apám a II. világháborúban elesett, és én, Margareta, az egyetlen leánya vagyok az örököse. Ez a dokumentum onnan van, amikor nagyapám, id. Bartus István végrendelkezett a vagyonával.

Nagymamám mesélte, hogy amikor elmúltak a háborús idők, akkor holtá nyilvánították valahol apámat, de ennek az anyakönyvi hivatalban semmi nyoma sincs, szerintük apám még él!”

Bartus István az újvidéki Sport Klub kerékpáros tagjaival

Felrobbantott Duna-híd Újvidék és Pétervárad között

„HADIÁRVA LETTEM”

Csábi István és Serfőző Máté esete

Ausztráliában tartózkodván, 1993 júniusában, Melbourne-ben, Orosz Tiborék lakásában vendégeskedtem néhány napig. Egy alkalommal telefonon fölkeresett Csábi Mária, egykori újvidéki gimnáziumi osztálytársam. Megbeszéltük vele, hogy angol férjével meg fognak látogatni. Nem sokkal később csakugyan eljöttek Oroszékhoz. Hosszasan elbeszélgettünk az 1950-es évek legelején történt kivándorlásáról, amikor még igen kevesen kaphattak szabályos engedélyt, de csak búcsúzásakor ejtett szót arról, hogy az újvidéki vérengzésben majdnem áldozatul esett az édesapja. Megegyeztünk, hogy levélben megírja a történetet. Meg is írta nagyon röviden, hazajövetelem után meg is jelent az ausztráliai riportjaim egyikében.

Csábi Mária levele:

„Édesapámat, Csábi Istvánt 1944 őszén egy szombaton reggel elvitték avval az ürüggyel, hogy munkára viszik. Másnap édesanyám elment megnézni, hogy hol van, mit dolgozik, és akkor mondták meg neki, elvitték őket valahova. Édesapám úgy mesélte, hogy a Dunaparton, a hajógyár közelében hangárokbba tették őket. Szalmán aludtak. Két éjjelt élt át ott. Este 11 óra körül kamionok érkeztek, és az embereket terelték be a kamionba. Űgy 1 és 3 óra között lövöldözést hallottak. Vasárnap este Serfőző Margitnak az édesapját is elvitték. Apámat hétfőn reggel egy szerb orvos mentette meg a halál markából. Édesapám szerint a Rajova sumába¹ vitték őket. Én megkérdeztem Kálmán bácsit², s így írja le, hol is van az. Valamikor volt egy szigetcseke Újvidéktől a Duna folyása alatt Káty irányába. Ezen a szigeten volt egy Rajo nevű vendéglő, erről kapta a Rajova suma elnevezést. A Duna szabályozása miatt ez a sziget eltűnt. A második világháború után nagyon sok magyar és német vesztőhelye lett. Ez a vidék nagyon elváltozott az utolsó negyven év alatt. Nemzetközi utakat, kisebb településeket építettek a tömegsírokra. Az egész területet feltöltötték és megváltoztatták.

Adelaide, 1993. VI. 20.”

¹ A területet több nyilatkozó is említi, többféle néven. A meghatározása pontosítást igényel. A valamikori selyemgyár és a vágóhid között volt a Ferenc József-csatorna torkolata, hídon át vezetett rajta keresztül a Kátyi út. Nem messze a hídon túl, Káty felé, meglehetősen sűrű ártéri erdő terült el a Hadi-szigetnek nevezett területen. Csakugyan volt ott egy kocsmá, bizonyos Raja tulajdonában. Mint a levél írója is említi, róla nevezték el az erdőt a szerbek Rajina sumának, a magyarok azonban Kátyi-erdő néven ismerték. Katonai és polgári céllövölde is volt benne. Ezen a területen épült később a DTD-csatorna torkolata, egy nagy malom a tárolóival és a Naftagas – ma NIS – nevű cég kőolaj-finomítója, s részben itt épült az Újvidék–Belgrád autópálya, de a városhoz tartozó, Sangáj néven ismert nyomornegyed is, valamint nagy talajmunkákkal itt épült Újvidék legalsó hidjának a bal parti hídfője. Az erdőben nagy tömegsírok keletkeztek a mészárlások idején, s ezek az említett objektumok építésekor mind megsemmisültek. Az építkezéseken dolgozó temerini kubikosok közölték, hogy amikor tömegsírra akadtak, akkor leálltak, őket elparancsolták onnan, majd bizonyos idő múlva visszamehettek, s folytatták a munkát, de akkorra az emberi csontok eltűntek onnan.

² Csábi sajnos nem írta meg, ki ez.

A cikk megjelenése után kaptam egy újabb levelet.

„Tisztelt Matuska Márton

A Magyar Szó 1993. október 21-ikei újságban, Magyaroknál Ausztráliában, a 13. cikkben olvastam, hogy találkozott Csábi Máriával, akinek én is osztálytársa, sőt barátnője voltam, és említi is a nevemet, Serfőző Margitot, hogy az apámat vasárnap este vitték el.

Én, Serfőző, most a férjem után Jakobovics Margit, itt élek Adán özvegy nyugdíjas óvónőként. A kérésem, hogy Csábi Mária mit mondott még az apámról, akiről 9 éves korom óta nem tudok semmit, és megdöbbenve olvastam a nevem az újságban.

Kérem, hogy hívjon fel telefonon az esti órákban, 19.00-tól, mert napközben az unokáimra vigyázok, a tel.: 024/852-135.

Előre is köszönöm:

Jakobovics (Serfőző) Margit, Ada

Ui. Így én Magának is osztálytársa voltam, csak az V. osztály után átiratkoztam az óvónőképzőbe, mert ott kaptam ösztöndíjat.”

Természetesen föl hívtam, hiszen világosan emlékeztem törekeny alakjára, csendes beszédére, szőke hajára, a kezét folyton úgy tartotta, mintha imára kulcsolná. Rendkívül föl volt zaklatva, úgy, mint aki ötven év elteltével eltűnt édesapjáról valami nagy titkot tud meg. Sajnos semmi többet nem tudtam közölni vele, mint amit a másik osztálytársunk megírt. Telefonbeszélgetésünk közben följegyzéseket készítettem, s ebből az alábbi rövid történet kerekedett ki.

„Apám, Serfőző Máté, géplakatos volt. Eltűnésekor harmincéves lehetett. A Krámergyárban dolgozott. Vagyontalanok voltunk, egyes gyerek voltam, akkor kilencéves. Édesanyám Vas megyei születésű volt, s azért indultunk Magyarországra, mert Újvidéket nagyon bombázták, s anyám rokonaihoz szándékoztunk eljutni. Elutazásunk után a közlekedés leállt, édesapám nem jöhetett utánunk, mi meg nem jöhettünk vissza Újvidékre, csak egy év múlva, 1945-ben. Néhány év elteltével mi magunk eltűntté nyilvánítottuk hivatalosan. Apámról az ég adta világon semmit sem tudtunk meg egészen a cikk olvasásáig. A lakást visszakaptuk. Hadiárva lettem.”

Az a körülmény, hogy a lakást visszakapták, arra utal, hogy az édesapát nem háborús bűnösnek végezték ki, hanem egyszerűen likvidálták a magyar tömeggel.

Az újvidéki Mayer Szálloda a francia szecesszió stílusában épült.

Ujvidék
Kenyér utca — Brodgasse

„VÉRES VOLT, ÉS MEG VOLT VERVE”

Lőrík (Máté) Antal története

„Kedves Márton

A temetői beszélgetés után, íme, mellékelem megboldogult apósom halotti levelét, amelyből kiviláglik, hogy a halála napja 1945. II. 6-án volt, míg hivatalosan csak 1947-ben lett beírva.

Tisztelettel: Kovács Laci, Topolya

Lőrík (Máté) Antal, szül. 1909-ben Bács Topolyán, nős, 1 lány, Vatroslav Jagić u. 36., 1. ház, r. k.

1930-ban jöttek le Újvidékre a feleségével, Dudás Piroskával. A Strand úti fatelepen helyezkedett el, majd mint lakatos dolgozott a villanytelepen. 1944-ben egy októberi napon nem jött haza a megszokott időben. A felesége még aznap megtudta, hogy többedmagával vitték el, mind magyar volt. Köztük volt a Dániel kerékpárjavító apja is, aki szintén a villanytelepen dolgozott, valamint az öreg Szöllősi is, őt később kiengedték.

Az embereket az UDBA-sok vitték el először a tengerészekhez, majd valamilyen Vojvodanska utcába, végül pedig a törvényszékre.

A felesége naponta ment hozzá, csomagot vitt (többek között fehérneműt is vitt neki). Kétszer találkozott is vele őr jelenlétében. Véres volt, és meg volt verve, de nem mert arról semmit sem mondani. Az alsóneműje, otthon kinyitva a csomagot, véres volt. A neki vitt csomagot néha elvették, néha pedig visszaküldték. Bizonyos idő múlva már nem engedtek be, mondván, hogy nincs már ott. Ez körülbelül egy hónapig tartott.

A télikabátját egy partizánon látta az utcán.

Jóval utána állt össze az egész történet. Egy éjszaka néhány százukat tehergépkocsikra terelték, és a régi Kátyi úton lévő vágóhídra, a magas jegenyék mögé vitték őket. Meztelenre vetkőztették őket, megásatták velük a sírjaikat, és kivégezték őket. Ma ott a Naftagas finomítója van meg az új autótút.

1945 januárjában lett a haláleset bejegyezve. (Egy örökösödési ügy miatt kellett a halotti levél kivonata.)

Fülszám voltam, amikor az öreg Szöllősi bácsi anyósomnál volt, és semmit sem mert még akkor sem mesélni, annyira meg volt félemlítve.

N. Szád, '96. XI. 15-én.”

A kórház épülete régi képeslapon.

„APÁM IS ELVESZETT, ÉLETEM VÉGÉIG VISELEM A KÖVETKEZMÉNYEIT”

George Biller vallomása*

Újvidéken 2002. április 15-én a lakásomon felkeresett Biller George¹, és az alábbiakat nyilatkozta.

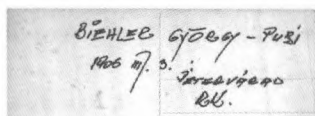
„Újvidéki lakos vagyok, a Felszabadulás sugárút 2. alatt lakom, telefonom 6331-952. Azért jöttem nyilatkozni, mert tavaly ősszel is, mint a korábbi években, részt vettem a Futaki úti temetőben tartott megemlékezésen, és megértettem, hogy nekem is el kell mondanom a vérengzésről, amit tudok. Már régóta tisztában voltam vele, hogy egyszer nekem is közölnöm kell mindazt, amit idős szüleimtől hallottam azzal kapcsolatban, ami az ártatlan emberekkel, köztük az apámmal is történt, aki eltűnt (lelőtték?) az 1944. október 25-e és 26-a közötti éjjelen. A nevem ugyan most Biller és Đorđe, elég nehezemre esik magyarul beszélni, de én tulajdonképpen Biehler Georgius Franciscus néven ismertem meg a világot, csak később változott meg a nevem, ez egy kicsit hozzá tartozik a sorsomhoz is. 1933-ban születtem Újvidéken, május 21-én. Hárman vagyunk testvérek, Gertrúd 1935-ben született, Újvidéken él, és Ferenc, aki 1940-ben született, és Németországban él.

Apám is elveszett ebben a nagy vérengzésben, aminek a következményeit egész életemben viselnem kellett, emiatt nem lehetett belőlem olyan pilóta, amilyen lenni szerettem volna, és amilyen a tehetségem szerint lehettem volna. Édesapám neve Biehler, szintén György, becenevén Pubi. Zenész volt a szakmájára nézve, s egy kicsit bohém is, a politikával nem sokat törődött. Ő 1906-ban született Péterváradon, március 3-án. Mi osztrák, magyar, holland, lengyel, német leszármazásúak voltunk, a nagyapám még osztrák–magyar tiszt volt, a várban teljesített szolgálatot. Apai nagymamám kereskedő volt. Apám, egészen más természetű lévén, zenész lett, a két háború között neki dzsesszzenekara volt, és zenét oktatott. A zenekarával járta a jugoszláv tengerpartot, szállodákban, báltermekben játszott, és Újvidéken a Fehér Hajóban, a Fehér Ökörben, amelyek akkoriban előkelő vendéglőknek számítottak, meg a Stolznál és a Mária királynőben, valamint a zsidó klubban is. Tyúkvakságban szenvedett, ezért ha a város területén zenélt, valamelyikünknek mindig el kellett menni érte oda, ahol éjjel játszott, hogy hazavezessük.

Mielőtt 1941-ben a magyar honvédek megérkeztek Újvidékre, apám a zsidó klubból kapott egy íróasztalt, rábízta megőrzésre. Zsidó ügyvédé volt. Németországban élő testvéremmel közölte Demler ügyvéd 1975-ben, hogy az az asztal a zsidó klubé volt. Az asztalnak volt egy titkos rethesze, amiben valamilyen titkos okmányok voltak. A honvédek meg-

* Az eredeti nyilatkozatot a Szerző írásban kapta, átnézte, és a pontosított szöveget 2002. június 7-én visszajuttatta a vallomást tevőnek

¹ Eredeti neve Biehler, idővel átvették és lett Biller, Biler.

érkezése előtt apám ezt a fiókot kinyitotta, és a tartalmát elégette. Abban a zsidó tagsági okmányok voltak. Emiatt az 1942-es razzia napjaiban az egész családunkat, minket, gyerekeket is a falhoz állítottak ott, annak a háznak az udvarában, ahol laktunk, apámat meg verték. A szüleim 1943-ban elváltak, mert az anyám sehogyan sem tudott belenyugodni az olyan életbe, amelyet a zenész apám élt. Ettől kezdve apám a szüleivel élt, mi meg ott, a Rókussal szembeni lakásban, de amennyire emlékszem, mi anyákkal abban az időben háromszor költözködtünk más-más lakásba.

Apánk 1944 nyarán SAS-behívót kapott, s el kellett mennie. Elindult a megjelölt város, Baja felé, de nem jutott messzire. Szabadkán találkozott az orosz katonákkal, és velük visszajött. Orosz katonákkal ért haza október 23-án, a délelőtti órákban, 10-11 óra felé, s egyenesen hozzánk jött. Mi addig azt sem tudtuk, hogy elment. Dél felé erősen verték a kaput. Anyánk rosszat sejtve maga ajánlkozott, hogy megy kinyitni, apánkat meg mindenáron el akarta rejteni, ami nem is lett volna gyanús, hiszen évek óta nem tartózkodott ott. Apánk azonban

nem engedte, ő ment a kapuhoz, és kinyitotta. Egy fegyveres partizán nő és két fegyveres partizán férfi volt ott. Beengedte őket. Dél volt, leültették őket, azok ettek és ittak, s azután közölték, hogy apánknak be kell mennie igazolnia magát. A Futaki utca akkori végén, ott, ahol a villamosmegálló, a végállomás volt, ott kellett egy házban jelentkeznie. Azok a partizánok elkísérték oda. Nem egyedül ment velük, mert a partizánok házról házra jártak, és szedték össze a tizenöt évesnél idősebb férfiakat.

Aznap már nem tudtunk róla semmit, de anyám már másnap a keresésére indult. Azt hallotta más asszonyoktól, hogy a mondott igazolóhelyről az embereket a folyamórségre hajtották. Anyám tehát már 24-én ott volt a folyamórségen, találkozott is vele. Úgy történt ez, hogy az odaérkező látogatók gyülekeztek a kerítésen kívül, a partizán örök meg jegyeztették föl, hogy ki érkezett kihez látogatóba. Miután elkészült a látogatók listája, kinyitották a bejárati kaput, és felsorakoztatták a látogatókat az udvarban, majd szölongatták a fogvatartottakat is, akinek látogatója volt. Ez már dél körül történt. Így kialakult a kettős sor, egyik oldalon a fogva tartott és a névsor alapján kiszóllított férfiak, szemben velük pedig a hozzájuk érkezett hozzátartozók, általában feleség vagy édesanya. A két, egymással szemben álló sor között pedig ott sétáltak a fegyveres partizán örök, és állandóan kiabáltak, hogy nem szabad beszélgetni. Szerbül kiabálták folyton: „Tišina! Ne govori!” A szemben állók legfeljebb mutogatással érkezhettek. Anyám ruhát és ennivalót vitt, mint a többiek is.

Huszonötödikén anyám ismét ment látogatóba. Ekkor sikerült suttogva néhány szót váltaniuk. Anyám közölte velem ennek a rövid párbeszédnek a lényegét. Apám azt mondta:

»Jegyezd meg! A kettes számú szobában vagyok.« Közölte azt is, hogy ott sok képzett ember volt közöttük, mondanám ma, hogy entellektüelek. Ügyvédek, papok, de sok más, köztük ismerős is. Apám, miután anyámtól átvette az újabb csomagot, levetette magáról a bársonygalléros nagykabátját, és átadta anyámnak ezekkel a szavakkal: »Ez a kabát, ez többet nem köll nekem!« Az egy nagyon jó télikabát volt. Arról tudom, mert később, némileg átalakítva, évtizedeken át viseltem. Apám ugyanis nagy termetű ember volt hozzám képest. Én átlagos vagyok, ő meg kimondottan nagy termetű volt. Szavaiból anyám mindent megértett. Másnap is, tehát 26-án, elment látogatóba, de nem találta ott. Azt hallottuk, hogy aznapra virradó éjjel onnan, a kaszárnyából, kétezer-hatszáz embert összekötözve elvittek.

Részletekről is szereztünk tudomást. Nagy részüket gyalog hajtották éjjel a városon keresztül. A menetben ott volt a Stolz, a mai Vojvodina Szálló tulajdonosának a fia is. Ahogyan a menet odaért a Vasút utcán a főtérhez, a szálloda elé, ez a fiú kiugrott a sorból, befutott a szálloda udvarába, és elbújt az udvaron a vízvezeték aknájában. A fegyveresek utánaeredtek, keresték, meg is találták, s nyomban le is lötték, ott, lenn az aknában. A többieket továbbterelték ki a Kátyi-erdő néven ismert erdős részre, ott lelövöldözték őket, és el is temették. Én beszéltem olyan emberrel, aki állította, hogy tudja, hol vannak a tömegsírok. Meg az is ide tartozik, hogy értesülésünk szerint a kivégzések ott több napon át folytak. Sokan állították, hogy napokon át hallatszott a sérültek jajgatása.

Feltételezésünk szerint apámat is ott végezték ki. Úgy tudom, hogy 1948-ban lett holtta nyilvánítva.² A történetek miatt anyám annyira megrémült, hogy erről nekünk soha semmit nem mondott.

Az 1948. esztendőben valamit beírtak az én születési adataim mellé az anyakönyvben. Erről én tavaly, 2001-ben szereztem tudomást. Szükségem volt ugyanis anyakönyvi kivonatra. Én rokkant vagyok – aminek a története szintén ide tartozik, s alább majd elmondom –, és emiatt csak kíséreléssel intézhetek ilyen ügyeket. A kísérőm egy számomra teljesen megbízható és szavahihető személy volt, a saját nevelt lányom ugyanis. A kivonat ügyében bementünk az anyakönyvi hivatal épülete elé, én a kocsiban várokoztam, a lányom meg fölment a 12-es szobába. Az ott dolgozó hivatalnoknő éppen evett, s miután megértette, mire van szükségünk, elmagyarázta a lányomnak, hogy hol van a keresett adatot tartalmazó könyv, és kérte, hogy lapozza föl ő maga. Meg is találta az adataimat, s a nevem melletti »Megjegyzések« rovatban az alábbi bejegyzést olvasta el. Szó szerint megjegyezte, és én szó szerint idézem. Neki nagyon jó a memóriája, egyetemi végzettségű francia nyelv-tanár. Így szól a bejegyzés: »Otac državni neprijatelj, saradnik fašističkog okupatora, ratni zločinac, streljan.« (Magyarul: Apja államellen-

		<i>Biehler Georgius, Franciscus</i> <small>III. táj. é. n. — kich</small> <i>Biehler georgius</i>	
		parentum r. cath. relig. ex <i>Petrovgradin</i> vjere iz	roditelja <i>Johanna Pajzau</i>
nat ^o : d. <i>21. m. maj. a. 1933</i> in <i>Novi Sad</i> <small>mj. g. u.</small>		roden(a): d. <i>4. m. jun. 1933</i> <small>mj. g. u.</small>	
baptizat ^o : d. <i>4. m. jun. 1933</i> <small>mj. g. u.</small>		roden(a): d. <i>4. m. jun. 1933</i> <small>mj. g. u.</small>	
in ecclesia rom. cath. paroch. <i>Novi Sad</i> u rim. kat. župskoj crkvi		in ecclesia rom. cath. paroch. <i>Novi Sad</i> u rim. kat. župskoj crkvi	
Observaciones Opaska <i>obst. Bauer.</i>			

² Biehler György neve nem található Mészáros Sándor: Holtta nyilvánítva című könyvében az újdékiek között.

ség, a fasiszta megszállók kollaboránsa, háborús bűnös, kivégezve.) Mindez piros tintával, piros, kommunista, csillagos pecséttel hitelesítve, és a beírás éve: 1948. Lányom, amint lejött hozzám az irodából, közölte velem az olvasottakat.

Apámról itt elmondom még a következőket. Ő, mivel tyúkvakságban szenvedett, félénk természetű ember volt. Erre egy példát is mondok. Amikor 1941. április hatodikán átrepültek felettünk a német légierő gépei Belgrád felé, s itt Újvidéken, a Đorđe Magarašević utca kertjeiben gyalogsági kézfegyverekkel lövöldözni kezdtek, apám elbújt. Ő tehát sohasem keveredett olyasmibe, amiből baja származott volna. Egyszerűen a természete ellentmondott ennek.

Most elmondom, miért nem lehettem pilóta, harci gépeket irányító. Én 1952-ben bejutottam a tartalékos pilóták iskolájába, és elvégeztem – ötödik generációsként – a légierő tartalékos tiszti iskoláját. 250-en lettünk erre kiválasztva. Harci gyakorlatra azonban sohasem hívtak be. Nyilvánvaló, hogy az illetékesek kezébe késve érkeztek meg az apámra vonatkozó adatok. Az iskola kezdése előtt ugyanis volt egy nagy szűrés, aminek következtében egy hónap múlva hetvenöt jelöltet minden magyarázat nélkül kiszuperáltak. Akkor még nem tudtam, mi ennek az oka. Az iskolát eredményeim tekintetében a rangsorban harmadikként végeztem el. Minden logika szerint aktív tisztnek kellett volna lennem, repülőoktatói kinevezést kellett volna kapnom. Erre sosem került sor, noha képességeimnek köszönhetően már az iskoláztatás ideje alatt gyakran helyettesítettem az aktív pilótákat az évfolyamtársaim oktatásában.

Később Újvidéken, a repülőtéren oktató lettem. Feladatom volt minden évben eljuttatni a tanulójelöltek névsorát a belügybe, bemutatni. Be kellett írnom a saját nevemet is, mert, ugye, én voltam az oktató. A belügyből a listát néhány nap múlva visszakaptam, de néhány nevet mindig kihúztak. Sohasem kérdeztem, nem is volt rá jogom, hogy miért. Nekem ebbe nem volt semmi beleszólásom. Az a furcsa dolog történt, hogy 1959-ben az én nevemet is kihúzták, mert elmulasztottam feltüntetni, hogy én vagyok az oktató. Bementem a belügybe, és ezúttal megkérdeztem, hogy miért húzták ki ezt a nevet, de nem mondtam, hogy ez én vagyok. Foghegyről válaszolták, hogy azért. És visszakérdeztek: De miért kérdezed? Azért, válaszoltam, mert ez én vagyok. Erre azt a választ kaptam: »Sohasem fogod megtudni, miért lett a neved kihúzva.«

Én akkor már elkönyveltem magamban, hogy megmagyarázhatatlan okokból engem nem léptettek előre a szakmában. Többször követeltem ugyanis, hogy vigyenek engem harci gépre, azoknak az irányítását is meg akarom tanulni. Ezt sosem engedték meg.

Én elismerten és közismerten, és túlzás vagy beképzeltség nélkül mondhatom, hogy jó oktatópilóta voltam és jó berepülőpilóta. Nem lepődtem meg, amikor egy alkalommal telefonon felhívtak Viktor Bubanj kabinetjéből – ő volt akkor, ha jól emlékszem, a Jugoszláv Légierő parancsnoka –, hogy menjek a kabinetbe elintézni az előléptetésemet. Persze, hogy elmentem és jelentkeztem, hivatkozva arra az ezredesre, aki telefonált. Közölték velem, hogy ilyen nevű ezredes náluk nincs. Az előléptetés tehát ezúttal is elmaradt.

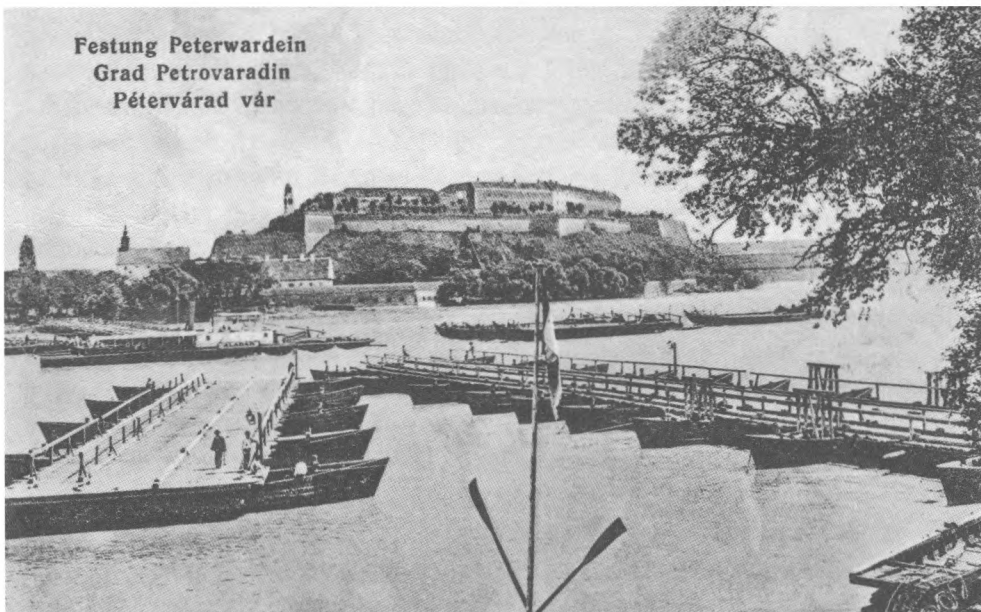
Azért lettem rokkant, mert repülés közben lezuhantam. Mindent megtettek annak érdekében, hogy a súlyos sérüléseim ellenére valamelyest helyrehozzanak. Ez valamennyire sikerült is, de a megkülönböztető bélyeg mindig rajtam volt. Meg vagyok győződve arról, hogy azért nem kaphattam magasabb rangot meg előléptetést, mert előbb vagy utóbb

mindig kiderült rólam, hogy apámat kivégezték, de soha semmi vétkéről nem értesítettek. Anyámat sem. Amikor az illetékesekkel az előléptetésemről beszélgettünk baráti hangulatban, mindig azt válaszolták: minek az neked? Te tudod, hogy anélkül is milyen értékes vagy.

Anyám lánykori neve egyébként Pajzán Janka, Újvidéken született, és 1995-ben itt halt meg 85 éves korában.

Apám szinte minden fúvós hangszeren játszott. Odahaza nálunk megvoltak a hangszerei. Én magam is nagyon szerettem volna valamilyen zeneszerszámon megtanulni játszani, és egyszer meg is próbáltam. Anyám azonban rémulten eltiltott tőle. Azt tartotta, apám is emiatt veszett el. De, mint mondtam, mi erről soha nem beszéltünk. És mi soha semmilyen vétkéről nem kaptunk semmi értesítést.”

Festung Peterwardein
Grad Petrovaradin
Pétervárad vár

Pétervárad és a pontonhid

„GYERE, MENJÜNK NÉZNI! LÖVIK AGYON A VÍZIT”

Bugadzsia István nyilatkozata*

2001. december 4-én felkeresett a lakásunkon, hogy elmondja a történetet. A felesége szlovák, előtte is titkolta, hogy nálam járt.

„Apám, Bugadzsia Fábán, 1902-ben született. Asztalos volt a mestersége, de a vasútnál szolgált. Én Zágrábban születtem 1930-ban, 1941 óta élünk Újvidéken, s ma is itt, a Kosta Racin utcában. Mesterségem autószerelő. A feleségem szlovák nemzetiségű. Nálunk, ott a Heréskert városrészben, szinte mindenki beszélt magyarul. A feleségem is, de nem szereti, ha ilyesmiről beszélek, vagy ha mások beszélnek.

A környékünkön '44-ben sokakat kivégeztek.

Negyvenegyben bejöttek a magyarok. A gyalogság takarított. Hozzánk közel valaki fölment a padlásra, és lövöldözte őket. Mi, gyerekek azonban nem féltünk a honvédektől, örömről közénk keveredtünk. A lövöldözésre a katonák fölverték a harcot. Jött egy olyan duma, hogy Márkus Ádám bácsi is lövöldözött a honvédekkel, de ez nem volt igaz, merthogy nem is volt neki mivel. Ennek ellenére '44-ben őt is majdnem kivégezték. Végül börtönbüntetését kapott, Mitrovicán ülte le. De az egyik fiát, a Lacit, elvitték. A másik fiát, az Imrét, nem. Ő a Heréskert csapatában futballozott, később pedig a hajógyárban volt technikus.

Amikor ez a negyvenegy lövöldözés a padlásról elkezdődött, akkor a ház tulajdonosa kijött az utcára, és kiabált a honvédeknek, hogy oda ne lőjenek, mert ott nincsen senki. Közben a lövöldöző csetnik leosont a padlásról, és a kerteken át elszökött, és éppen egy rendőrtiszt házában keresztül jutott el a sajátjába, és befeküdt az ágyba. De nem menekült meg, mert az utcabeli gyerekek: Senkó, Márkus és még néhányan, odavezették a honvédeket. Az ágyban rejtőzködő csetniknek az anyja látta ezeket a gyerekeket, és bosszút esküdött ellenük. Ezek mind olyan korombeli gyerekek voltak, 11–13 évesek. Senkó néni szomszédjának a gyereke, a temerini Kalapátiék fia is a gyerekek között volt. Neki nem lett később baja, mert kimentek Kanadába. Egyébként a csetnik élettársa egy Juhász nevű magyar asszony volt. Volt egy gyerekük is, az az anyja nevét viselte. A honvédek tehát a csetniket megtalálták az ágyban, kihúzták, s az mindjárt bevallott mindent. A felesége kikódulta, hogy ne bántsák. Adtak neki egy papírt, hogy 24 órán belül el kell hagynia az országot. El is ment. Másfél évre rá valamit hallottunk felőle. Vagyis úgy történt, hogy az anyja – baba Ljuba (Ljuba szüle) – meg a fehérórosz férje kaptak egy magyar levelet, de ők nem tudtak magyarul olvasni, áthozták apámhoz, hogy fordítsa le nekik. Abban a levélben az volt, hogy

* A nyilatkozó kikötése: Nevemet tíz évre letiltom. Akik már halottak, és a nevüket emlitem, azokat leírhatja.

a csetnik fiuk Szerbiában dolgozott a vasúton, a vonatot a partizánok felrobbantották, és ő meghalt. Ennek ellenére később az anyja mégis azt híresztelte, hogy a fiát a magyarok tették el. Ezt a történetet én a saját fülemmel hallottam, és a saját szememmel láttam, amikor az asszony áthozta hozzánk a levelet. Negyvenégyben, amikor emiatt a partizánok elvitték azokat a gyerekeket, akikről beszélek, akkor a csetnik asszony azt mondta, hogy »most már meg is halhatok«. Én ekkor nem voltam Újvidéken, hanem öreganyámnál Veprodön, mert itt akkoriban nagyon bombáztak, de a szüleim itt voltak, és ezt mind tőlük tudom.

Veprodőről Zomborba keveredtünk. Megjöttek az oroszok, majd a partizánok is. Az oroszokkal nekünk nem volt bajunk. Egyik orosz tiszt arról beszélt, hogy két partizán nő az apatini kendergyárban legyilkolt negyven muzulmán gyereket, akiket a németek akartak magukkal vinni. Német ruha volt rajtuk, de a bocskoruk elárulta őket, mert az a szokásos módon felfelé kunkorodott. Tizenhárom-tizennégy évesek voltak.

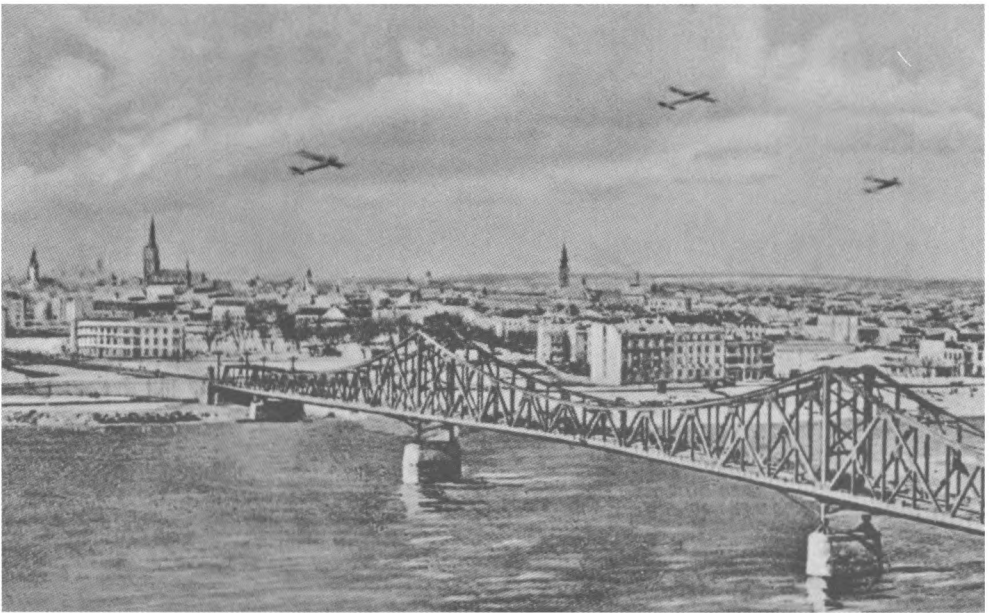
Zomborból egy üres vonatszerelvény jött Újvidékre, arra mi felültünk, és mi is hazajöttünk. Ez volt az első vonat. Apám ugyanis akkorra eljött értünk Zomborba. Azt hiszem, ez október végén volt. Szép idő volt. Akkor vitték Zomborból a katyusákat Bezdánba. Mire hazaértünk, akkorra már mind elvitték azokat a gyerekeket a környékünkről, akikről az előbb beszéltem. A mi házukban meg oroszok laktak. Pilóták. Budapest eleste után az oroszok elmentek tőlünk, és akkor beállítottak hozzánk is a partizánok, azzal, hogy a padlásunkon rádióleadó van, onnan működik. Föl is mentek, és ott találtak egy vasutas bélyegzőt, amit a bátyám szajrézott abban a zavaros időben. Azt mondták, hogy emiatt elviszik a bátyámat. Apám nem engedte. Közben a szomszédok – mindenekelőtt egy Stanisavljević nevezetű család – már korábban is mondták, hogy ha baj lenne, szaladjunk hozzájuk. Ez így is történt, s a szomszédság összefutott nálunk. Így a bátyámat nem vitték el. Piroson történt olyan, hogy az elhurcolt gyerekeket bevitték a kukoricásba, és átvágták a torkukat. Ezek, akik az állítólagos rádiót keresték, szerintem valami rablótermészetű helybeliek voltak.

A Heréskertben elég sok magyar élt. Sokan elmentek akkoriban, sok üres ház volt. Az ott lakó csendőr például szintén elmenekült. De sokan el is tűntek. Élt ott a közelünkben egy Vízi család, azoknak volt egy Sándor meg egy Béla fiuk. Ez utóbbi a Magyar Szóban volt később nyomdász, a Sándort azonban agyonlőtték a Búza téren.

Élt ott két utcabeli szlovák gyerek is a közelünkben, akik akkor magyarnak vallották magukat: Kollár András és Misi. Ezek mondták egyszer, hogy: »Gyere, menjünk nézni. Lövik agyon a Vízit.« Szerbül mondták, szinte örömmel: »Viziku će da streljaju«. Én nem mentem, de ezek a szlovák gyerekek elmesélték, hogy Vízit a marhamérlig mellett odaállították a falhoz, és lelőtték. Ha jól emlékszem, nem egymagát, hanem többeket. Ez a Vízi azért halt meg, mert mezőőr volt, és egy alkalommal látott egy számára ismeretlen személyt, aki futva menekült, szökött a mezőn. Néhány perc múlva felbukkantak a mezőőr mellett az ember üldözői, a csendőrök, és kérdezték, látott-e valakit. Ő persze mutatta, hogy a látott személy merre menekült. De ezt a jelenetet is látta még egy valaki, így tudódott ki, hogy a Vízi mutatta meg, merre ment a szökevény. Ezért végezték ki. Volt neki egy fia, nálam valamivel fiatalabb volt.”

Régi képeslap, háttérben a Mária Szent Neve templom épülete

Újvidék látképe repülőkkal

A JÓSZÍVŰ HENTES TRAGÉDIÁJA

Dobi Kálmánné nyilatkozata

Özvegy Dobi Kálmánné Bozsics Jolán, született Szabadkán 1909. június 19-én, 1999. november 9-én fogadott a lakásán, és az alábbiakat nyilatkozta:

– Férjemet, Dobi Kálmánt 1944. november 2-ára virradó hajnalban elvitték a partizánok, és azóta nyoma veszett. Budapesti születésű volt, inaséveit a Lang-gyárban töltötte, onnan került Újvidékre, és Kamenicán kötöttünk házasságot 1932 januárjában. Vele kapcsolatban vannak dokumentumaim is, amelyeket második férjem, néhai Jovan Prodanović szerzett be, ezek bizonyítják, hogy Dobi ártatlan volt, személyes bosszú áldozata lett. Eltűnése idején a Huba utca 11. alatt laktunk, saját tulajdonú épületben, a strand közelében. Férjemnek ott volt hentes- és mészárosüzlete. Nagyon jól menő üzlet volt, 25-30 alkalmazottal dolgozott, a magyar hadseregnek is szállított. Meggyőződésem, hogy azért vitték el, mert egyik inasa följelentette. A gyerekek ugyanis loptak az üzletből, a férjem rajtakapta, és megverte őket. Én nagyon könyörögtem neki, hogy ne verje meg, amire ő valami olyat szólt, hogy majd elrendezi velük. De később hallottam, hogy csak megverte. Tudomásom szerint a lopott húsféleségeket a gyerekek a partizánoknak is szállították. Ebből arra lehet következtetni, hogy nem kis tétel tűnt el. Olyan egy hétre a verés után már jöttek is érte a partizánok. A jövevények nem voltak mások mint az inasok. Megismertük őket. Csak annyit mondtak, hogy: Ajde! Nosimo te. (Gyerünk! Viszünk.) Magyar katonaruhába voltak öltözködve, fegyver volt náluk. Otthon voltunk mindannyian, vagyis az uram, én, a két gyerek: a 11 éves fiam és az egyéves Joli lányom, valamint a nálam két évvel fiatalabb, Hanka nevű testvérem. A jövevényeknek – voltak vagy öten-hatan – nem kellett sem kiabálniuk, sem dörömbölniük, mert bejáratosak voltak a házba, és egyébként is, mivel nálunk mindig nagy volt a forgalom, a kaput soha nem zártuk. Akkor ugyan nem volt szabad kimenni az utcára, mi nem is mentünk, de a fegyveresek jártak-keltek.

– *Miből tudták, hogy nem szabad kimenni? Razzia volt?*

– Tudta mindenki, hogy nem szabad. Valami olyan razziaféle volt. Mint negyvenkettőben is. Mi akkor is ott laktunk a strand közelében, és akkor is láttuk, hogyan hajtották az embereket a Duna felé, de érdekes, hogy éppen azokat, akiket mi láttunk, már nem gyilkolták meg, mert láttuk azt is, hogy terelték őket visszafelé abban a szörnyű nagy hidegben. Úgy gondoltuk, hogy közben leállították a vérengzést. Most is az történt, hogy nem volt szabad kimenni a házból. Bejöttek hát az inasok, és egyből letegezték az addig mester úrnak szólított férjemet. Ismertem őket, és könyörögtem nekik, hogy ne vigyék, de azok csak elvitték. Fél óra múlva meg visszajöttek értünk is, de szerencsénkre mi akkorra elmentünk otthonról.

Tulajdonképpen csak a szomszédba mentünk át. A testvérem ott maradt a gyerekekkel, én meg azon nyomban, a kijárási tilalom ellenére, a férjem keresésére indultam, hajnali négy óra felé. Már nem tudom megmondani, miből gondoltam, hogy a férjemet a folyamórségre vitték, de én oda mentem keresni. Elég könnyen mehettem, a városnak az a része akkoriban ritkán volt beépítve, tulajdonképpen a Limány alján a házunktól csak egy út vezetett odáig, s azon én minden akadály nélkül odamehettem. Csak ott állított meg az ő. Harsányan rámkialtott, kérdezte: Ko ide? (Ki az?) Amire én válaszoltam, hogy: Ja. (Én.) Persze ez nem volt elég, hanem kérdezte, ki az az én, erre már közöltem a nevemet és azt is, hogy mit keresek. Erre azt válaszolta: Aha. És beengedett. Bement előbb ő maga, és másodmagával jött ki, s ez a másik bevezetett. Egy nagy terembe mentünk, ahol vagy hatvan fegyveres partizán volt. Valamelyik elé odaállítottak, és én elmondtam, ki vagyok, mit keresek. Hogy az uram után jöttem. Az a parancsnok ismert, mert megjegyezte: Znači, si došla! Bili smo kod tebe, a tebe nije bilo. A sada ćeš i ti dobiti ono što je on dobio. (Tehát jöttél! Jártunk nálad, és te nem voltál otthon. Most megkapod ugyanazt, amit az urad kapott.)

Innen tudom, hogy otthon már kerestek, és ebből én azt is megértettem, hogy az uramat nagyon megverték. Én azt már ma nem tudom, hogy miből következtettem erre, de ma úgy emlékszem, hogy nem csupán gondoltam, hogy az uramat megverték, hanem tudtam határozottan. Tudtam, mert én akkor azt éreztem, hogy fázom, nagyon reszketek a hidegtől, de közben meg folyik rajtam az izzadság. Ekkor értettem meg, mi az, ha az embert kiveri a halálverejték.

A beszélgetés köztem és a parancsnokfélének látszó partizán között folyt, de ott ült fegyveresen az egyik inasunk is. Amikor a parancsnok megfenyegetett, hogy az uram sorsára jutok, véletlenül éppen ránéztem a félig oldalt ülő inasunkra, és észrevettem, hogy a szemével nemet int a parancsnoknak, vagyis azt jelzi, hogy ne bántson. Erre a főnök meggondolta magát, és azt mondta, menjek haza a gyerekekhez, de ne hagyjam el a lakást, mert reggel értem fognak jönni. Hazamentem, de nem jöttek értem sem akkor, sem később. De az uramat sem láttam soha többet, és semmi bizonyosat nem hallottam felőle. Az ő sorsát akkor ott elrendezték, mert különben keresték volna otthon. Tehát a kezükön tűnt el. Én, ahol csak tudtam, kerestem, nagyon sokat jártam utána. Lakott nálunk egy Török nevű asszony, annak is elvitték az urát, az is eltűnt. Nem sokkal később beszéltem egy emberrel, aki szintén be volt oda csukva, és attól megtudtam, hogy együtt voltak ott bent, de ő sem tudta megmondani, mi lett az urammal. Tulajdonképpen soha semmi bizonyosat nem tudtam meg. Persze sok mindent beszéltek, hogy elvitték őket munkára, meg ide vitték meg oda vitték. Nem vitték őket szerintem sehova. Likvidálták őket.

– *Ez mit jelent? Talán azok között volt, akiket már az elsők között kivégeztek, és akiknek a névsorát közzé is tették? Volt egy ilyen hirdetmény a városháza kapujára szegezve.*

– Nem! Az ő neve nem volt azok között. Nekem szabályos holtta nyilvánítási pert kellett indíttatnom, hogy férjhez mehessek. Ha ő rajta lett volna azon a listán, akkor lehetett volna arra hivatkozni, hiszen az eltűnése és az eljárás között csak néhány év telt el, tehát akkor még lehetett emlékezni arra, kiket végeztek ki azzal a mintegy kétszázas első csoporttal. Az első tárgyaláson akadt egy tanú, egy nő, aki arról beszélt, hogy az uram a magyar honvédhadsereg katonája volt, de onnan megszökött. Hát ez persze nem volt igaz, hanem az igaz volt, hogy ő a honvédség részére sokat szállított. De ezt is úgy csinálta, hogy ha csak

lehetett, adott másoknak is, szerbeknek és magyaroknak egyaránt. Nyilván ez bőszítette fel, amikor az inasokat lopáson kapta. És én akkor is meg voltam győződve arról, amiről most is meg vagyok, hogy ő az inasok bosszújának esett áldozatul.

– Beszél maga erről?

– Hogyne! A második uram nagyon kereste. Mindig azt mondta, ki kell derülnie az igazságnak. Ő azért pártolt engem is, meg azért kereste az uramat is, mert ő ugyan szerb volt, de nem értett egyet a partizánokkal. Turjai szerb volt. Beszerzett olyan bizonylatokat, amelyekkel igazolni tudtam, hogy az uram nem volt háborús bűnös. Ezek meg is vannak. De az, hogy mi lett vele, sosem derült ki.

Én így magamra maradtam a gyerekekkel. Mindent elvittek tőlünk. Kiürítették teljesen a házat. Nekünk olyan felszerelésünk volt, amilyen abban az időben Újvidéken senkinek. Ezt mind elvitték. Tizennyolc kocsival vitték el, amit összeszedtek nálunk.

Nálunk volt alkalmazásban ez a Jovan Prodanović nevű szerb ember, ez mellém állt a keresésben. Nagyon rendesen viselkedett velem nagy bajunkban, és két év múlva, hogy oda került hozzánk, én már férjhez mentem hozzá. Amíg össze nem házasodtunk, addig én reménykedtem, hogy az uram elő fog kerülni. Mert beszélték azt is, hogy Péterváradra vitték, de ott sem akadtam a nyomára. Sokáig abból éltünk, hogy a nálunk hagyott rossz zsiradékából szappant főztem, és azt árultam. A szappan abban az időben nagy érték volt.

Ami történt velünk, az rendkívül megrendített. Annyi év után is, ha jön az a nap, november másodika, én hajnalban fölbredek, és átvirrasztom. És mindent újra átélek.

Dobi Kálmán likvidálása után a családtól minden ingatlant elkoboztak, az ingóságot jórészt széthúzták az akkoriban senkitől sem tartó alkalmazottak, szomszédok, az ilyen alkalmakat kihasználó csőcselék.

Férje eltűnése után az áldozat özvegye a hatóságoknál igen hamar kezdte keresni a férjét és a vagyont, s ez – szerb kapcsolatainak köszönhetően – nem is járt minden eredmény nélkül.

A város Vagyonjogi-Lakásügyi Bizottsága már 1947. VI. 16-án határozatot hozott arról, hogy a lakóházból az özvegynek és a két kiskorú gyerekeknek – Ferencnek és Jolánkának – életük végéig használatra visszaad két szobát, egy előszobát, konyhát és mellékhelyiségeket. Ebben az okmányban az áldozatot még szökevényként és gonosztevőként emlegetik. Egy mondattal arra is utalnak, hogy az említett házrészeket valójában már két hónappal korábban visszaadták.

A reonokra osztott város Városi Népbizottságának alárendelt I. Reon Népbizottsága a följebbvaló szerve általános bizottságának megkeresésére 1949. VI. 28. keltezéssel az alábbi okmányt adta ki:

„MÁSOLAT

Tárgy: Dobi Kálmán és Bozsics Jolán – Vagyonelkobzás.

Az önök 26705/49 számú átiratára válaszolva Dobi Kálmánról és Jolánról, született Bozsics, az alábbiakat közöljük:

1. Nemzetisége tekintetében magyar. [Így!]
2. A megszállás idején Kálmán foglalkozása hentes volt, és a megszálló magyar hadseregnek szállított. Terepi adataink szerint nevezett Dobi Kálmán nem csinált (Így!) és nem is tűnt magyar nacionalistának.

Az 1944. esztendő novemberében a Felszabadulás után úgy eltűnt, hogy nem tudni, hova ment.

Nevezett Dobi felesége a megszállás egész ideje alatt nem foglalkozott politikai ügyekkel és visszavonultan élt, most a Resava utca 9. sz. alatti házban él két gyermekkel, egyik 5 éves, a másik életkora 17 év.

Fentebbi adatokat felhasználásra közöljük.

H. F. - Sz. N.

Csikós András titkár s.k.

P.J. Pavlović elnök s.k.”

A hátlapon kézzel ez áll:

„Hogy ezen másolat megfelel az eredetijének, mely az Újvidéki J(árási) B(íróság) Iratárában van 1137/46 sz. alatt igazolja és hitelesíti Újvidéken (olvashatatlan név) a Jár. Bíróság hivatalnoka.”

Bíróság előtt nyilatkozó tanúk szerint Dobi megtett olyasmit, amiért a magyar hatóságok bizonyára felelősségre vonták volna, ha kiderül: a szigorú jegyrendszer ellenére titokban húst adott többeknek, s nem tett különbséget nemzetiségi alapon, vagyis a húsból magyaroknak, szerbeknek és másoknak is egyaránt adott. Talán jórészt e magatartásának köszönhetően az Újvidéki Fellebbviteli Bíróság Psl. br. REHzs 270/13 számú, 2014. április 30. keltezésű döntésével jogerősen rehabilitálta Dobi Kálmánt.

PREPIŠ.

NARODNI ODBOR I REONA GNO-a
Sekretarijat
Broj: 10.726/49
Dana 28. VI. 1949. god.
Novi-sad.

Predmet: Dobi Kalman i Božić Jolan-konfiskacija.

GRADSKOM IZVRŠNOM NARODNOM ODBORU
Opšti odelok

NOVI SAD.

U vezi Vašeg dopisa br. 26705/49 dostavljamo Vam za Dobi Kalmana i žene mu Jolana rođj. Božić sledeće podatke:

1. Po narodnosti je Mađjar.
2. Za vreme okupacije Dobi je bio po zanimanju mesar i snabdevao je mađjarsku okupatorsku vojsku. Prema podacima na terenu, imenovan Dobi Kalman nije počinjavao niti se isticao kao nacionalista.
- Godine 1944. meseca Novembra posle Oslobođenja nestao je tako da se ne zna gde je otišao.
- Žena imenovanog Dobića celo vreme okupacije nije se bavila s političkim stvarima i živel je povučeno, sada stanuje u k 41 Resavska ul. br. 9 sa dvoje dece jedno od 5 godina a drugo 17 godina staro.
- Gore navedeni podatci dostavljaju Vam-se radi upotrebe.

Sekretar,
Čikoš Anarija s.r.

Pretsednik,
P. J. Pavlović s.r.

*Daje ovaj u ime beznačajne
epuriranja, koji se namom u izvršenoj
Bil. 1054/46 sp. izdaje u N. radu u izdaju
u odelu, u N. radu u N. radu
izvršenoj sp. izdaje
Kontrolni odelo*

A szövegben említett dokumentum sok-sok irodát bejárt, közben sokféle másolat készült róla. Ez egyike a hitelesítetteknek

Mária Szent Neve belvárosi templom – Jobb oldalon áll még a templom falára támaszkodó gyógyszertár. Szintén jobbról, legszélen a Szentháromság szobor is látható

REHABILITÁLTÁK AZ ÚJVIDÉKI FOLYAMŐRSÉG LAKTANYÁJÁBAN LIKVIDÁLT DOBI KÁLMÁNT

Ügyvédi összefoglaló egy rehabilitációs perről

Miközben a „Szerbiai Szocialista Párt (SPS), majd a Szerb Haladó Párt (SNS) által vezetett kormány, amelynek immár a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) is tagja, több mint egy éve, a folyamatos ígéretések ellenére, halogatja a magyarok kollektív bűnösségére vonatkozó, még érvényes jogszabályok eltörlését”¹, a bíróságokon folyamatban van számos, 1944–45-ben ártatlanul kivégzett és egyéb jogsérelmet szenvedett vajdasági magyar egyéni rehabilitálási eljárása.

A VMSZ ellenőrzése alatt tartott vajdasági magyar írott és elektronikus sajtó sajnos – ismeretlen okból és indokolatlanul – nem foglalkozik az atrocitások áldozatainak pereivel. Így, természetesen, a nyilvánosság nem értesülhetett Dobi Kálmán néhai újvidéki lakos rehabilitálása esetéről sem. Pedig fontos, több szempontból is tanulságos, és bizonyára precedens értékű.

Dobi Kálmán (1906) néhai újvidéki hentesmester rehabilitálását leánya kérelmezte az újvidéki Felső Bíróságnál még 2012. május 22-én. Édesapját ugyanis 1944 novemberében elvitték a családi házától, és kivégezték. Csaknem egy évvel később az akkori hatóságok – minden bizonyíték nélkül – „elmenekült háborús bűnösnek nyilvánították”, minek alapján a családot az összes ingó és ingatlan vagyonától megfosztották.

A Szerb Köztársaság nevében eljáró újvidéki Felsőfokú Ügyészség a rehabilitálási kérelmet elvittatta, hangoztatva, hogy „nincsen bizonyíték arra vonatkozóan, hogy nevezett személyt egyáltalán kivégezték volna, különösen nem bírósági vagy közigazgatási ítélet alapján, és nem kizárólagos politikai, vallási, nemzeti vagy ideológiai okokból való megtorlásoként” (sic!). (Ez az állítás nemcsak a tényekkel, de önmagával is ellentétes! Dobi Kálmánt ugyanis éppen minden bírósági vagy közigazgatási eljárás nélkül végezték ki.)

Az ügyészség hangsúlyozta, hogy a rehabilitálást el kellene utasítani amiatt is, mivel „a rehabilitálás alatt álló személy abban a pillanatban már nem élt, amikor meghozták a háborús bűnössé való nyilvánításáról, illetve a vagyona konfiskálásáról szóló határozatot, így nevezett személy jogai nem sérültek, és nem sérülhettek a személyi és vagyoni jogai sem” (sic!).

A bizonyítási eljárás során a bíróság megállapította: Dobi Kálmánt 1944. november 1-jén éjjel 1 órakor a Népfelzabardító Hadsereg két egyenruhás tagja az újvidéki folyamőrség laktanyájába hurcolta, s ott aztán – egyes források szerint „vagy ezer” sorstársával együtt –

¹ Lásd: A VMDP állásfoglalása a vajdasági magyarság helyzetéről, különös tekintettel a nemzeti tanácsi választásokra: <http://bozokiantal.blogspot.com/>, 2014. szeptember 7.

kivégezték.² Nem sokkal később az ingó vagyonát részben elhordták, a többit és az ingatlanjait pedig a Városi Népbíróság konfiskálta.

Dobi Kálmán házastársának elmondása szerint a család többi tagja is „állandó életveszélyben élt, ami miatt több alkalommal menekülniük kellett és védelmet kérni a szomszédoktól, valamint a szülőktől”.

Az újvidéki Felső Bíróság elutasította az ügyészség álláspontjait, és Dobi Kálmánt 2013. szeptember 23-i végzésével első fokon rehabilitálta. A végzés kimondja, hogy Dobi Kálmánt „nemzeti okból végezték ki a Szerb Köztársaság területén, bírósági és közigazgatási ítélet nélkül, ami miatt hatályukat veszítik azok a jogi következmények, amelyek ebből a jogellenes tettekből következtek”. Az újvidéki Népbizottság és Járásbíróság 1946. évi záradéka „a meghozatalától kezdve, valamint ezeknek a jogi aktusoknak minden jogi következménye is semmis” – áll a bírósági végzésben.

Az ügyészség a rehabilitálási végzés ellen 2013. szeptember 9-én fellebbezést nyújtott be az újvidéki Fellebbviteli Bírósághoz, s az 2014. április 30-án keltezett döntésével a fellebbezést elutasította, és az elsőfokú végzést megerősítette. A végzés 2014. április 30-án jogerős lett. Dobi Kálmán leányának most esélye van arra, hogy a 70 évvel ezelőtt elkobzott családi vagyon ingatlanjait visszaszerezze, illetve a visszaszármaztatási törvény alapján kárpótlást kapjon. Ismereteim szerint Dobi Kálmán az első, akit az újvidéki folyamórség laktanyájában kivégezettek közül rehabilitáltak. A kaszárnyában történt véres esemény azonban, valamint az áldozatok neve és száma, továbbá, hogy hova temették őket, további kutatást, feltárást igényel.

A kollektív bűnösségre vonatkozó jogszabályoknak a szerb kormány általi eltörlése meggyorsítaná a vajdasági magyarok rehabilitálási eljárásait is.

Újvidék, 2014. szeptember 7.

² Lásd: Habram Károly: Az utolsó élő tanú c. írását. In: Családi Kör, 2005. szeptember 15. 20–21. o.

ÓTELEKIEK HALÁLA ŐSEIK FÖLDJÉN*

Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó évtizedeiben az olcsó föld reményében nagyon sok temerini próbált szerencsét a Bánságban, így a Temesvárhoz közeli Óteleken [Otelec] is. Az első világháború után ez a kis Bega-parti település az Erdélyt és a Bánát keleti területeit megkaparintó Román Királysághoz került. Mindez azonban a két világháború között sem gátolta a rokoni kapcsolatokat, sőt bizonyos mérvű kivándorlás a Bácskából, így Temerinből is, továbbra is folytatódott. A jó termőföldnek és családjáé keze munkájának köszönhetően sok temerini gazdagodott meg Óteleken. Egy időben övéik voltak a falu főutcájának legszebb, legnagyobb házai.

A második bécsi döntést követően Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, a déli és nyugati elcsatolt területek azonban továbbra is Bukarest fennhatósága alatt maradtak. Amikor a németek oldalán Románia is belépett a háborúba, sok ottani magyar sorköteles, hogy ne váljon ágyútöltelékké, átszökött a Magyarországhoz visszakerült Bácskába, a maga vagy a szülei szülőföldjére, hogy rokonainál, testvéreinél, ismerőseinél vészelje át a háborút. A világméretű öldöklés azonban nem kerülte el a visszatért Délvidéket sem, s a leszámolás esztelen forgatagában sok romániai magyar fiatalember is odaveszett, köztük több óteleki is.

2010-ben a Temerin és Ótelek közötti kapcsolatok megerősítése végett községi küldöttség járt Óteleken. Ádám Istvánnal, kihasználva a délutáni szabadidőt, a falut járva egykori temeriniék, illetve hozzátartozóik nyomát kerestük. Így akadtunk azokra az emberekre, akik elevenen, máig sajtó sebekkel emlékeznek az 1944-ben Bácskában odaveszett rokonaikra, felmenőikre. Az idő hiányában rövidre sikerült beszélgetéseket a téma fontossága miatt mindenképpen folytatni kell, hogy közös múltunknak ezek az eddig jórészt ismeretlen vonatkozásai ne merüljenek feledésbe.

Szabó Ferenc: Amikor Ótelekre bejöttek a románok, sokan a sorkötelesek közül, főleg azok, akiknek rokona volt Bácskában, átszöktek a határon, hogy ne legyenek besorozva a román hadseregbe. Ezek között volt a temerini származású **Faragó János** és **Németh Kudari István** is.

Németh István tizenkilenc évesen odaát egy gazdánál dolgozott traktoron. Csak azt nem tudom, hogy Temerinben-e, vagy máshol. Mikor a szerbek elfoglalták Bácskát, őt kivették a sorból, és agyonlőtték. Állítólag egy másik Németh István helyett halt meg. Tévedésből. Apját Németh Kudari Istvánnak, anyját pedig Bóka Katának hívták, aki nekünk rokonság.

* Részlet Csorba Béla Szétszórt csontjaink c., 2011-ben Temerinben megjelent könyvéből (74–79. oldal), melyben szó esik a romániai állampolgárságú Faragó János újvidéki letartóztatásáról és eltűnéséről is. A lábjegyzetek a szerző munkája.

Ezt a Kudari nevet onnan Temerinből hozta. Az öreg Kudari első gazda volt Óteleken. Csak ez az egy családja volt, István. Mikor az eset megtörtént, bánatában mindenét elitta, elverte.

Útvezetőnk hozzáteszi: Részegen állandóan a kommunistákat szidta. Fölkötném mindet a bitófára! – szokta mondani.

Szabó Ferenc: Faragót is kivégezték, úgy tudom, Újvidéken, de őrála bővebbet nem tudok mondani. Volt velük még egy óteleki, Nagy Károly nevezetű személy is, de ő túlélte, már nem él. Azt mondta, hogy mikor a partizánok elvitték a Faragót, az megfogta a kezét, és mondta neki, hogy: Nem jövök vissza többet! Faragónak a lánya él még itt Óteleken, Szelesné Faragó Ilona, tőle többet meg lehet tudni.

Szelesné Faragó Ilona: Faragó István nagyapám temerini, Balázs Katalin nagyanyám pedig tiszakálmánfalvi születésű volt. Fiuk, édesapám, Faragó János is még Temerinben született 1913 novemberében. A családi házuk Temerinben a vásártér előtt jobb oldali fehér sarokház volt. A két háború közt jöttek át Ótelekre, a jobb megélhetés reményében, mivel-hogy földművesek voltak.

Mikor a román hadsereg bevonult Bánátba, édesapám mint katonaszökevény Budiszaván a nagyanyámnak a testvérinél húzta meg magát. Vele volt még az unokatestvére is, a szintén óteleki születésű Faragó Sándor, de ő Újvidéken tartózkodott. Mikor a háborúnak vége volt, [János] azt gondolta, mehet haza. Bement Újvidékre az unokatestvéréhez. Mikor kiléptek az utcára, megállt előttük egy fekete autó. Kiszálltak belőle ismeretlen személyek, és édesapámat betették az autóba. Soha többet nem jött vissza. Úgy hallottam, hogy egy Faragó János nevezetű kocsmáros nevében vitték el. Az unokatestvérének, Sándornak nem lett bántódása, ő hazajött Temesvárra, később pedig a család kivándorolt Amerikába.

Évekkel később a budiszavai rokonok elmondták, hogy körülbelül húsz éve, mikor a Budiszava és Újvidék közötti autótutat egyenesítették ki, a munkások Kátynál rengeteg emberi csontot találtak. Meglehet, hogy édesapám is ott van elföldelve.¹

Egy nagyon szomorú emlék van tőle. Mielőtt a tragédia megtörtént volna, küldött egy Jézus szíve szentképet, aminek a hátoldalára ez van írva: „Emléklül küldi az édesapja az Ilonkának. A messze távolból szeretett kislányának.” Erre nagyon vigyázok.

Bóka János: Horváth Istvánt Temerinben végezték ki. A razzia idején beteg édesanyjánál volt Temerinben, teljesen ártatlanul vették oda. Úgy tudjuk, hogy a partizánok szárkúpot gyűjtöttek rá. István nekem első unokatestvérem. Az én anyám meg az ő apja testvérek. Lányát, Gizikét és feleségét, Bujdosó Erzsébetet tizenkét évig Gyergyóba száműzték, mert ötven hektártól több földjük volt.²

¹ Kétségtelen, hogy a könyvünkben emlegetett Kátyi-erdőről van szó.

² Az ótelekiek elveszejtése is példa arra, miért nehéz megállapítani, kik és hányan estek áldozatul Újvidéken vagy általánosabban szólva inkább a Bácskában. Mint Koroknay Imre, Maradék szerémségi falu lakója esetében láttuk, a visszacsatolt Bácskába szökött a környező államokból – Horvátországból, Romániából, Szerbiából, elsősorban Belgrádból – rengeteg ott élő magyar. Közülük igen sokan a '44 végi újabb rezsimváltást is itt élték át, és mint nem jogoszláv állampolgárokat külön figyelemmel keresték, s eltüntették őket éppen mint idegen állampolgárokat.

Partizánok egy csoportja Temerinben, még az ott csapott vérengzés előtt

ИЗВОД — IZVOD

ИЗ МАТИЧНЕ КЊИГЕ УМРЛИХ — IZ MATIČNE KNJIGE UMRLIH

Народни одбор
Narodnog odbora

Нови Сад
Novi Sad

срџа
srpska

округа
okruza

Аутономне покрајине
Autonomne pokrajine Vojvodine

Страна
Strana

356

577 Листак број Listak broj		6 јуна 1949 год dan, mesec i godina i let (D-30) godi		Нови Сад Novi Sad	
29 Октобра 1944 год dan, mesec i godina i let (D-30) godi		Место смрти, улица и број — место живота, улица и број Mesto smrti, ulica i broj — mesto zivota, ulica i broj		Накнадни уписи — Naknadni upisi	
Породично и брачно име умрлог(а) Porodično i bračno ime umrlog(a)	Дорнштедтер Јакоб Dornstedter Jakob				
Дан, месец и година рођења умрлог(а) Dan, mesec i godina rođenja umrlog(a)	24. VII. 1885				
Место рођења умрлог(а) (село, општина) Mesto rođenja umrlog(a) (selo, opština)	Земун Zemun				
Држављанство Državljanstvo	Ф. Н. Р. F. N. R.				
Народност Narodnost	Немац Nemač				
Законика Zakonika	Католички Katoличki				
Последње место становања, улица и број Poslednje mesto stanovanja, ulica i broj	Н. Сад, Булевар Франца 13 N. Sad, Bulvar Franca 13				
Брачно стање Bračno stanje	Живео Ziveo				
Породично и брачно име браћу друге Porodično i bračno ime braću druga	Фрајванди Марија Frajvandi Marija				
Породично и брачно име родитеља Porodično i bračno ime roditelja	оца — оца Dornstedter Marijan				
Породично и брачно име пријатеља Porodično i bračno ime prijatelja	мајке — мајке Frajz Jankovici				
Место становања (улица и број) пријатеља Mesto stanovanja (ulica i broj) prijatelja					
Примедбе и исправке грешака: — Примедбе и исправke grešaka: <i>исправљено на основу даљих. Срп. Нар. Сада у Н. Сада. Р. бр 1285/1948</i>					
Приметке — Priznacije		Метричар — Matičar		Издао дана 22. VI. 1949 год. Izdato dana 22. VI. 1949 god.	

Цена ковалу 1-90 динара

Издање и штамп Државне штампарије у Београду

Dornstedter Jakob halotti anyakönyvi kivonata. A dokumentumokból az derül ki, hogy kivégzésekor magyarnak, a vagonelkobzáskor hivatalosan németnek tekintették. Az anyakönyvi kivonat azon kevesek közé tartozik, amelyen pontosan föl van tüntetve az elhalálozás dátuma: 1944. október 29. Ő tehát abba a kétszázötven fős csoportba tartozik, akiket a hadbíróság közleménye szerint magyar háborús bűnösként elsőként végeztek ki. Egy rendelkezésre álló másik dokumentumban az áldozat özvegye visszaköveteli az elkobzott vagyonukat, arra hivatkozva, hogy vegyes házasságnak lehet az övékét tekinteni, ez pedig mentesíti őket a konfiskálástól. A hatóság válasza meglepő: „bizonyított tény, hogy az áldozat német” – írták az indoklásban

DORNSTÄDTER, MOSKVA, ZAGREB, ATINA

Dornstädter Jakab története

Igen tisztelt Matuska úr!

Barátaim, ismerőseim hívták fel a figyelmemet, hogy a pesti rádió „Vasárnapi Újság” műsorában elhangzott egy olyan felhívás, hogy az 1944. évi októberi újvidéki és bácskai atrocitások túlélői vagy azok ismerősei, rokonai közöljék Önnel jelenlegi tartózkodási helyüket.

Én sajnálatos módon édesapám, Dornstädter Jakab révén vagyok érintve azon sajnálatos idők eseményeiben.

A Földvári név ne tévessze meg, mert én 1945 májusában magyarosítottam Dornstädter nevemet édesanyám lánykori nevére, Földvárira. Az okokra esetleg a későbbiekben térnék vissza, ha arra szükség lenne.

Amennyiben úgy gondolja, hogy bármilyen információt felhasználhat, amit én nyújtani tudnék, szívesen állok rendelkezésére. Édesanyám, egyedül maradván Újvidéken, 1972-ben költözött fel hozzám, és itt, Bpsten hunyt el 1988-ban, és itt is van eltemetve. Ha tévesen informáltak volna, elnézését kérem soraimért.

Szívélyes üdvözlettel

Földvári László
Budapest

Bpest, 1994. X. 5.

Kedves Márton!

Ígéretemhez híven itt mellékelem az Édesapámmal kapcsolatos iratokat, amik 1944 októbere után történtek, egyúttal leírom, amit kb. tudok Édesapám eltűnésével, jobban mondva elhurcolásával kapcsolatban.

Titóék októberi (1944) bejövetele után kb. három nappal az üzletünk előtt vártak Édesapámra, elvitték. Utána másnap, miután a rendőrség épületébe vitték, üzenni tudott, és Édesanyám két nő alkalmazottunkkal küldött takarót, ennivalót és gyógyszert. Édesapám asztmás volt, és így gyógyszert is küldött. Ezt két nap után megismételték, majd elvitele után egy héttel két alkalmazottunk újra elment a rendőrségre (lehet, hogy más hivatal volt?), de akkor már nem volt ott, és nem is mondták meg, hogy hol van, azaz hová vitték.

Kb. 48–49-ben felkeresett Bpsten az egyik Szénási fiú (a Szénási muzsikus család egyik tagja), és elmesélte, hogy Édesapámat látta a mornáricán pár napig, azután eltűnt. Elmondása szerint estefelé mindig egy csomó embert egymáshoz kötöztek sokszor dróttal, majd utána elvitték. Mások elmeséléséből úgy tudom, hogy éjjel a városon át kísérték azután őket a vágóhíd mögé, ahonnan további sorsuk talán köztudomású. A Szénási fiú elmesélése szerint ő maga úgy úszta meg ezen atrocitásokat, hogy éjjel-nappal hegedült a partizánoknak, és így ki tudta húzni magát a további elhurcolásokból.

Édesanyám mesélte, hogy próbálkozott Apámat kihozatni onnan, de sajnos ez nem sikerült. Igaz, aki legjobban megtehetette volna, az nem vállalta, de ez egy másik érdekes történet, de nem akarok senkit megvádolni, pláne hogy rokon, de tudomásom van, hogy vannak, akik visszatértek akár a rendőrségről, akár a mornáricáról.

Egy hétre ez után a családi házunk előtt (most Bulevar revolucije 29.) megállt 2 teherautó, és lakásunkat, mely 5 szobából állt, szőröstül-bőröstül felpakolták és elvitték, azzal a megjegyzéssel: „Mi smo se zato borili.” (Ismerős a szöveg, hisz nemrég Karadzicsék is ezt mondogatták.¹) Szerencsére az udvar felőli oldalon volt két szoba, ahol az üzleti alkalmazottak laktak, és onnan tudta Édesanyám összeszedni a legszükségesebb bútortárat.

Édesanyám 48-ban kérte a holtá nyilvánítást, ez meg is történt a mellékelt „Izvod” szerint.

A másik dokumentum. Édesanyám megpróbálta – bár ez eleve majdnem teljesen kilátástalan volt –, hogy mint vegyes házasságban élő, esetleg enyhébb elbírálást kapjon. Sajnos, bár számtalan szerb tanú ment tanúskodni Édesapám mellett és érdekében, ezt elutasították, mint az iratból is kitűnik, azon a címen, hogy a megszállás alatt magatartásával vétett a jugoszláv népfelszabadító harc ellen.

Ez szerintem fából vaskarika, mert mi az üzletünknek éltünk, és azon kívül, hogy hosszas unszolás és rábeszélés után (ez a szerb szakmabeliek unszolására történt, akik túlsúlyban voltak, és mást nem akartak elfogadni) elvállalta a cukrász tagozat elnöki címét². Ezenkívül soha semmilyen egyesület stb. tagja nem volt, semmilyen német szervezet, egyesület tagja nem volt, de hiába volt sok szerb ismerős tanúsítása, ezt a bíróság nem fogadta el.

¹ A nyilatkozó Radovan Karadžić boszniai szerb vezetőre gondol, aki a hágai bíróság előtt több éve – idén, 2014 folyamán is – tartó bűnperében felel tetteiért.

² Nyilván az Újvidéki Iparkamaráról van szó

Én, László, a mellékelt „Cukrászmester”-ben foglaltakon kívül az újvidéki magyar UAC-ban eleinte titkár, majd 41 és 44 között az egyesület főpénztárosa voltam.

Ha esetleg lenne még kiegészítésre szükség, úgy azt szívesen megteszem. Édesanyámat 45 februárjában eltanácsolták az üzletből, azaz cukrászdából, így teljesen jövedelem nélkül maradt, miután nyugdíja és keresete nem volt, sok ismerős segítette, majd két szobát sikerült kiadnia. 1974-ben végleg felköltözött hozzám, és itt is hunyt el 1978 augusztusában, 89 éves korában. A Farkasréti temetőben nyugszik, és megemlékezésül Édesapám neve is szerepel a sír felett, hisz sajnos nem tudjuk, hol is nyugszik (csak sejtjük).

Szívélyes üdvözzel: Földvári-Dornstädter László, Budapest

Földvári (korábbi nevén Dornstädter) László nyilatkozata

2000. X. 24-én Budapesten fölkerestem Csepregy utcában lévő lakásán Földvári, korábbi nevén Dornstädter László, 1912-es születésű lakost, az egykori újvidéki Dornstädter cukrászda tulajdonosának a fiát. A cukrászda ma Atina néven létezik a Templom udvar (Katolička porta) sarkán. A cukrászda 1945-től, miután tulajdonosát, Dornstädter Jakobot kivégezték, vagyonát elkobozták, Moskva, majd miután Tito és Sztálin egymás ellenségeivé váltak, Zagreb néven működött az 1990-es évek elejéig. Akkor, miután Szerbia és Horvátország szintén ellenségekké váltak, a görög fővárosról nevezték el. Földvári László az alábbiakat nyilatkozta.

„Negyvennégy nyara végén katonai behívót kaptam, de nem akartam elmenni katonának. Lényegében katonaszökevény lettem. Október másodikán vagy harmadikán kimentem az állomásra, fölültem a vonatra, és Budapestre utaztam. A nővérem, Szilasi Lászlóné – férje kikeresztelkedett szabadkai zsidó nőgyógyász volt – szerzett egy alkalmatlansági orvosi bizonylatot, ami jól bevált, mert egy alkalommal nyilasok, egyszer korábban pedig Horthyék ellenőriztek, és elfogadták. A Kecskeméti utcában szerzett a nővérem egy szobát egy későbbi rangos külügyér, Szentiváni lakásában. Hónapokon át ki sem mozdultam. Az ostrom végén persze már a pincében voltam a többi lakóval én is. Február közepe táján merészkedtem az utcára a nagybátyámmal. Sétálgatás közben nagy álmélkodásomra szembe találoztam egyik újvidéki osztálytársammal, Glessner Alival. Újvidéken majdnem a szomszédunk volt. Partizántiszti egyenruhában volt, nem is egyedül. Egymás nyakába borultunk, örömmel konstatáltuk, hogy mind a ketten átéltük a vészidőszakot. Miután örömnünknek így kifejezést adtunk, a fülembé sügta, hogy most pedig azonnal menj a lakásodra, és onnan jó ideig ki ne mozdulj, mert minket azért küldtek ide, hogy az ilyeneket, mint te, összeszedjük és hazavigyük. Kotródtunk a lakás felé. Útközben azonban orosz járőr is megállított. Az volt a szerencsém, hogy nálam volt a királyi Jugoszláviában szerzett altiszti katonakönyvem, amelyben cirill betűkkel benne volt, hogy mi a rangom. Én ezt elővettem, és szerbül ismételtettem, hogy Já jugoszlovenszki nárednik. Oficir. Erre elengedtek.

Alival két év múlva ismét találoztunk. Addigra már csináltam egy kis cukrászdát Budapesten. Beállított a feleségével. No, mondom, hát mi van? A nagy partizán százados lelép? Mit keresel itt megint? Azt mondja, hagyd el, nem lehet azt kibírni, ami ott van. Megyek Kanadába.”

4. MAR. 1946

Broj: 98/1946

6 februara 1946 god.
Novi Sad.

Pokrajinska komisija za konfiskaciju u Novom Sadu obrazovana na osnovu ovlasćenja propisa čl.3 Zakona o ustanovljenju i ustrojstvu autonomne pokrajine Vojvodine, a u smislu čl.30 Zakona o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije, po dogovoreno izjavljenoj žalbi Dornsteter rođj. Feldvari Marija iz Novog Sada protiv odluke gradske komisije za konfiskaciju u Novom Sadu br.XIII.312-288/1945 od 21.XII.1945 g., na osnovu svestranog razmatranja i temeljne ocene, kako cinjenica na kojima se zasni-va napadnuta odluka, tako i razlika iznetih u samoj žalbi, donela je slede-
cu

O D L U K U

Odluka gradske komisije za konfiskaciju u Novom Sadu br.XIII.312-288/1945 od 21.XII.1945 g., kojom se konfiskuje celokupna imovina Dornsteter Jase iz Novog Sada, kao pravilna i na zakonu osnovana potvrđuje se, a žal-
ba kao neosnovana odbija se.

O B R A Z L O Ž E N J E

Prvostepena komisija za konfiskaciju imovine potpuno je pravilno i po zakonu postupila, kada je na osnovu prikupljenih podataka utvrdila da je Dornsteter Jasa po narodnosti Nemac te usled toga izrekla konfis-
kaciju celokupne njegove imovine na osnovu odluke AVNOJ-a od 21.XI.1944 g. /čl.1tač.2/, a u smislu čl.30 Zakona o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije.

Žalba navodi da Dornsteter Jasa nije Nemac, a niti je bio član Kul-
turove žena po narodnosti je Madjarica, te je u pitanju mesovit
brak.

Nasuprot ovim navodima iz žalbe, koji nisu potkrepljeni nikakvim
konkretnim dokazima, prilezi verodostojan dokaz, da je Dornsteter Jasa po
narodnosti Nemac.

U konkretnom slučaju ne postoji uslov iz stava 2 tačka g/ autentic-
nog tumačenja odluke AVNOJ-a od 21.XI.1944 g., posto se Dornsteter Jasa za
vreme okupacije svojim držanjem ogresio prema oslobodilackoj borbi naroda
Jugoslavije, te ne može uživati beneficije mesovitog braka.

Stoga je valjalo rešiti kao u dispozitivu ove odluke.

Ova odluka je odmah izvršna, a protiv nje dalji pravni lek nije do-
pusten.

Ovu odluku izvršice gradska komisija za konfiskaciju u Novom Sadu.
O tome se prepisom odluke obavestavaju:

- 1/ Gradska komisija za konfiskaciju te putem iste
- 2/ Uprava narodnih dobara za Vojvodinu
- 3/ Drzavna uprava narodnih dobara u Beogradu
- 4/ Nadležni sreski narodni sud
- 5/ Dornsteter rođj. Feldvari Marija, Novi Sad, Jugoslovenske armije br.11

S. P. 1946.

Članovi komisije:
Vladislav Belic, s.r.
Stojan Maksimovic, s.r.
Stevan Kiric, s.r.

Tacnost prepisa overava:

Član
Pokrajinske komisije za konfiskaciju

Bogdan Bera

Vajdaság Autonóm Tartomány, 1946. márc. 4.
Tartományi Elkobzóbizottsága² (Olvashatatlan kézjegy)
Szám: 98/1946

Újvidék, 1946. február 6.

Újvidéken a Tartományi Elkobzóbizottság, amely a Vajdaság Autonóm Tartomány megalapításáról és berendezéséről szóló törvény 3. szakaszának felhatalmazása alapján lett létrehozva, mégpedig a Vagyonelkobzásról és az elkobzás végrehajtásáról szóló törvény 30. szakasza alapján, s tekintettel arra, hogy Dornstädterné Földvári Mária újvidéki lakos 1946. XII. 21-én idejében föllebezett az Újvidék Városi Elkobzóbizottság XIII.312-288/1945 számú határozata ellen, tekintettel azon tényekre, amelyekre a kifogásolt határozat alapozódik, valamint azon érvekre, amelyeket a fellebbezés tartalmaz, alapos mérlegelés és mindenre kiterjedő figyelemmel meghozza az alábbi

H A T Á R O Z A T O T

Az Újvidék Városi Elkobzóbizottság XIII.312-288/1945 sz. határozata, mellyel elkobozza Dornstädter Jasa³ újvidéki lakos teljes vagyonát, helyes és törvényes, ezért megerősítjük, és a fellebbezést, mint megalapozatlant elutasítjuk.

I N D O K L Á S

Az elsőfokú Vagyonelkobzó Bizottság teljesen szabályosan és a törvénynek megfelelően járt el, amikor a rendelkezésre álló adatok alapján megállapította, hogy Dornstädter Jasa nemzetiségére nézve német, s ennek következményeként elrendelte teljes vagyonának az elkobzását az AVNOJ 1944. XI. 21-ei határozata (1. szakasz 2. pont) alapján, a Vagyonelkobzásról és annak végrehajtásáról szóló törvény 30. szakaszának rendelkezései szerint.

A fellebbezésbe foglaltak szerint Dornstädter Jasa nem német, nem is volt tagja a Kulturbundnak, nemzetiségére nézve a felesége magyar, tehát vegyes házasságról van szó.

A fellebbezésbe foglalt ezen állításokkal ellentétben, amelyek semmilyen konkrét bizonyítékokkal nincsenek alátámasztva, hiteles bizonyíték van arra vonatkozóan, hogy Dornstädter Jasa német.

A konkrét esetben, a hivatalos törvényt magyarázat szerint nincs meg a feltétele az Avnoj 1944. XI. 21. keltezésű határozata 2. szakasza g. pontja alkalmazásának, mert Dornstädter Jakob a megszállás idején magatartásával vétett a Jugoszlávia népeinek felszabadító harca ellen, ezért nem élvezheti a vegyes házasságból eredő kedvezményt. Mindezek miatt jelen határozat rendelkező része szerint kellett eljárni. Jelen határozat azonnal végrehajtható, nincs ellene további jogorvoslati lehetőség. Jelen határozat végrehajtásában a Városi Elkobzóbizottság illetékes.

Erről átirattal értesítve lesznek:

- 1/ A Városi Elkobzóbizottság ugyanilyen módon
- 2/ A Vajdasági Népvagyonkezelő Igazgatóság
- 3/ Az Állami Népvagyonkezelő Bizottság Belgrádban
- 4/ Az illetékes Járási Népbíróság
- 5/ Dornstädterné Földvári Mária, Újvidék, Jugoszláv Néphadsereg utca 11.

H. F. – SZ. N.⁴

A bizottság tagjai:
Vladislav Belic s.k.⁵
Stojan Maksimovic s.k.
Stevan Kiric s.r.

Az okmány hitelül: A Tartományi Elkobzóbizottság tagja (Vladislav Belic)

² A bizottság nevében általában nem szerepel annak említése, hogy minek az elkobzását végzi.

³ Dornstädter Jakob elmagyarosodott német volt, a bizottság önkényesen használja keresztnévének a szerb változatát, ám ha ő maga is így használta, akkor viszont elszerebesedett német is lehetett.

⁴ Az akkor kötelező jelszó rövidítése: Halál a fasizmusra – Szabadság a népnek

⁵ A bizottság a neveket magyar melléjelles latin betűkkel írta, szerb betűk írására nyilván nem volt megfelelő írógépe.

ИЗВОД — IZVOD

ИЗ МАТИЧНЕ КЊИГЕ УМРЛИХ — IZ МАТИЧНЕ КЊИГЕ УМРЛИХ

Народног одбора
Narodnog odbora

Нови Сад
Novi Sad

среза
sreza

округа
okruge

Аутономне покрајине
Autonomne pokrajine Vojvodine

Страна
Strana

356

577

Улица број
Улица број

6 јуна 1949 год

Хи, месец и година уписа — дан, месец и година уписа

29 охијодна 1944 год

Дат, месец, година и час (0-24 сати) — дан, месец, година и час (0-24 сати)

Нови Сад

место сахра, улица и број — место сахра, улица и број

Породично и рођено име умрелица Porodično i rađeno ime umrlogice	Доротијевеер Јакоб Dorotijeweer Jakob	Накнадни уписи — Naknadni upisi
Дат, месец и година рођена умрелица Dan, mesec i godina rađanja umrlogice	24. VII. 1885	
Место рођена умрелица (среза, округ) Mesto rađanja umrlogice (sreza, okrug)	Зачуш Zachus	
Држављанство Dravljanstvo	Ф. Н. Р. F. N. R.	
Народност Narodnost	Немац Nemac	
Важна Značajna	Политички Politicki	
Последње место сталнога, улица и број Poslednje mesto stalnoga, ulica i broj	Н. Сад, Ју. Армија 13 N. Sad, Ju. Armija 13	
Врло стана Vrlo stana	Ожест Ožest	
Породично и рођено име браћег супруга Porodično i rađeno ime braćeg supruga	Франц Вилијам Јакоб Franc Vilijam Jakob	
Породично и рођено име рођака Porodično i rađeno ime rođaka	оца — оца Dorotijeweer Jakob мајке — мајке Франц Јакобевич Franc Jakobewic	
Породично и рођено име професиона Porodično i rađeno ime profesiона	—	
Место сталнога (улица и број) пребивања Mesto stalnoga (ulica i broj) prebivanja	—	
Примедбе и исправке грешака: — Primedbe i ispravke grešaka: <i>указује на отову дано. Срес. Нар. Суда у Н. Сад. Р. бр. 1285/1948</i>		Издато дана Izdato dana
Привајник — Privajnik	Матичар — Matičar	Издано дана Izdato dana

22. VII. 1949 год.

Матичар, Матићар
Матићар

Цена коваку 1-30 динара

Издање и штампана Државне штампарије у Београду

Istók Miklós halotti levele

„NO, MOST EZEKET!”

Svanderlik József 65 éves nyugdíjas nyilatkozata nagyapja,
Istók Miklós 50 éves újvidéki kereskedő eltűnéséről

Mikor volt az, hogy a partizánok kezdték összeszedni a legényeket, a férfiakat?

Nem láttam, csak hallottam, merthogy itt folyt a suttogás, de nem láttam, mi történik, mert minket, gyerekeket nem engedtek ki az utcára.

Az ablakon nem kukucskáltak ki?

Abban az időben az ablakról le volt eresztve.

Mikor hallott arról, hogy a szomszédságból egyik-másik férfit elvitték?

Mi, gyerekek ezt így egymás között beszéltük. Mert a kerteken át összejártunk. Ezek voltak azok, akiket a tengerészetenél likvidáltak. A közeli ismerősök közül odaveszett a Juhász fiú meg az Andaházy fiú.

Mikor tudták meg, hogy odaveszett?

Mesélték itthon, hogy elvitték őket az erdőbe. Mert ott, a Kis-Dunának a bal partján, a valamikori lóstrandnál, ott volt valamikor a németek által épített hajógyár.¹ Ahol a Kis-Duna partján az a két nagy betonkocka van, a Háglinál. No, ezzel szemben a túloldalon, tehát a Kis-Duna jobb partján lehetett egy nagy tömegsír, amit később onnan felpucoltak. Ott vannak a csápos kutak. Ott voltak éjjel az agyonlövések. Azokat végezték ott ki, akiket a tengerészekről vittek el éjjel. Az mesélte, aki ott lakott. Nemrégén halt meg. Ő ott látta az agyonlövéseket. Sokan hallották a sortüzeket, hallották a jajgatást, kiabálást a kivégzésekkor, olyanok, akik nem láttak oda, de hallották, mi történik.

Ezt kitől hallotta?

Nem akarom megnevezni. Mondom, ő nemrégén meghalt, de a rokonsága él. Ott laktak a parton. Ismerem őket.

Mikor vitték el a nagyapját?

A grószmutter hazajött az üzletből, és mondta, hogy a groszfatert elvitték.

Mikor?

Úgy egy hónapra rá, mikor ezek bejöttek, tehát november huszonharmadika táján. Addig a grószfater normálisan dolgozott.

Hol volt az üzlete?

A Futaki utca elején, ott, ahol a sugárút lett kinyitva. A mai NORK Áruházzal szemben. Annak az utcának a sarkán, amelyik a Šafárik utca felé megy.

Milyen üzlet volt az?

Légoltalmi fölszerelést árusított.

¹ Egyszeri használatra szánt beton uszályokat öntöttek ott a háború végén, egy közülük a közelben volt még a beszélgetés idején elsüllyedve a Dunán, alacsony vízálláskor magasan kiállt a vízből

Ön oda bejárt?

Ajaj! Sokszor bejártam. Csákányok, ásók, balták, jelvények, karszalagok, sisakok... Minden, ami kell a légóltalmi felszereléshez, ott kapható volt.

Hogyan emlékszik vissza arra a hírre, hogy a nagypapa nem jön haza?

A grószmutter – ő volt vele bent az üzletben, és ő mondta, hogy elvitték kihallgatásra. És többet nem jött haza. Valaki által kérte, hogy vigyünk neki ételt. Meg tiszta fehérneműt. Én hordtam be a banovinába.³ Tudom, ott mentem be, ahol van az a magas torony. Azon a bejáraton. Jelentkeztem, és átadtam a csomagot.

Tehát őt ott tartották fogva.

Azt nem tudjuk.

Tehát ön nem látta őt?

Ahogy az üzletből elvitték, többet nem láttuk.

Kinek adta át a csomagot?

Annak az örnek, akinél jelentkeztem. Mondtam, hogy hoztam Istók Miklósnak ruhát... Ott voltak ilyen csomagok halomban, az ör kikereste az ő nevét, és ideadta a szennyes ruhát.

A csomagra rá volt írva az ő neve?

Igen.

Ön egyedül ment?

Senki sem jött velem.

Innen az Egres (ma Dózsa György) utcából? Egyedül? Gyalog? Egy tizenegy-két éves gyerek? Ez elég messze volt.

Abban az időben mi volt nekem messze! Nem emlékszem, hogy melyik napokon, hetente egyszer mentem.

Nem félt, hogy baja esik?

Nem féltünk mi semmitől. Hogy őszintén megmondjam, nem féltünk, mert mi átéltük a bombázást, és megedződünk. Tudja mi volt itt!? Amikor itt hullottak a bombák, tőlünk 150 méterre? A pince, ahol lent voltunk, az így hintázott... Engemet a hordók közül húztak ki, mert a hordók összeomlottak. Egyik a másikra. Engemet később nem bírtak lezavarni a pincébe bombázáskor. Mert láttam is, hogy nézett ki a rendőrkapitányság, amikor lebombázták. Itt, az állomásnál, amelyiket bombatalálat ért. Ott halt meg Fullajtár Olginak a svesztije.⁴ A Piri. Éppen befutott a vonat, amikor légiriadó volt, és az utasokat meg a villamos utasait mind leterelték a pincébe. Ő meg ott villamoskalauz volt. És telitalálatot kapott a kapitányság. A ház rájuk dőlt. Mentették őket. Mi, gyerekek ott voltunk, hancúroztunk, mindent kerestünk. Mindent akartunk tudni. A mentők lyukat csináltak, hogy lemenjenek hozzájuk, amikor megint légiriadó volt. Mi már szaladtunk hazafelé, később mesélték, hogy a lyukon mentők is lementek, és egy bomba beesett a lyukon. Valami kilencvenen haltak ott meg. Vele szemben volt a kuglipálya, az is találatot kapott. Ott volt a Kamenicai (ma Aleksa Šantić) utca sarkán, ahol most az emeletes épületek állnak. Tehát meg voltunk alaposan edződve. Itt olyan verést kaptunk! Amikor berepültek az amerikai vadászgépek, mi szaladtunk a Hunyadi (ma Tolsztoj) utcán végig, a vasúttól, a kétfarkú gépek meg

³ A báni palotába. A Tartományi Végrehajtó Tanács épülete

⁴ Nővére

végigverték géppuskával az egész Hunyadi utcát. Amikor légiriadó volt, akkor mi nem a pincébe, hanem a vasútra szaladtunk... S a partizánoktól sem féltünk, mert miután bejöttek, ide a házukba, állandóan bejárt két partizán. Nem ismertem őket, az első átvonuló egységekből valók voltak. Én nagyon jól beszéltem szerbül, mert itt a környéken mindenki három vagy négy nyelven beszélt. Én szerb iskolába kezdtem járni, azután jártam magyarba, majd németbe, majd megint magyarba. Ezek a partizánok mondták, hogy semmi gondunk ne legyen, neki jó dolga van. Én oda hordtam a csomagot körülbelül egy hónapig. Akkor egyszer megtaláltuk a mandzsettagombját az ingben. Akkor sejtettük, hogy már többet nem megyünk hozzá. Karácsonykor még ott volt. Csakugyan, amikor legközelebb mentünk be, akkor mondták, hogy nem kell többet. Elvitték máshova. Hazahoztam mindent, amit vittem.

Hogyan viselte el ezt a nagymama?

Hát ő, amikor kezdte széjjelbontani a szennyest, és megtalálta a mandzsettagombokat, akkor sejtette már, hogy a grószfater már nem él.

Sírt, vagy...

Sírt ő állandóan. Mindennap. Mindennap sírt. Mert itt kószáltak mindenféle hírek, de senki sem tudta, hogy mi van.

Nem ment érdeklődni másokhoz, akiknek a hozzátartozója szintén ott volt?

Senkihez nem ment. Meg még akik tudtak is valamit, azok sem mertek semmit mondani. Hogy ne mondjak mást, egy pár évre rá jelentkezett egy öreg, aki ott lakott valahol a volt vágóhid környékén, és mesélte ómamának, hogy ott, arra vezették éjjel kivégezni őket. A Kátyi-erdőbe, amit szerbül Rajina sumának neveznek. De az többé nem létezik. Ott áll ma a kőolaj-finomító és ott van a csatorna torkolata. Bejött ide, és elmondta, mert sajnálta ómámát. Ők látták, hogy tereltek az embereket, és azután meg hallották a lövéseket.

Az ön személyes meggyőződése szerint hol lőtték őt agyon?

Ott a pincében, a Vasa Stajić utcában, ahol az OZNA épülete volt. A báni palotában tehát a katonai parancsnokság volt, ezeket meg itt tartották az OZNA-sok a pincében, nem messze attól az épülettől, ahol később annak a futballistának építették a házat. Boškovnak. Ott van egy villa. A báni palotából áthozták őket ide, és neki itt nyoma veszett. Én inas voltam ötventől. Még kezdő inas koromban mondták, hogy oda kell menni, abba az épületbe, mert a vezetékben dugulás van. És akkor én átjártam az egész pincét. És akkor láttam az egész helyiséget, amelyikben a kivégzések voltak. A falon még látszott a lövések helye. Akkorra én már hallottam, hogy őt ott tartották fogva. Az OZNA-nak abban az épületében. Azt beszéltek, hogy abba a pincébe bement egy partizán, vitte a kezében a listát, de nem is olvasta – azt mondták, hogy talán nem is tudott olvasni –, hanem kiszámolta őket, és azt mondta: „No, most ezeket.” Az első tízet kivitte közülük. Aki ezt mesélte, maga is a listán volt. Utána, amikor itt már rendeződött a helyzet, akkor a szavazócédulát⁵ megkapta. Meg kapott még felszólítást is, hogy menjen be az iparkamarába, hogy rendezze a kereskedői engedélyt.

⁵ Ez minden valószínűség szerint 1945 őszén volt, akkor tartották ugyanis az első szavazást, amelynek a királyság vagy köztársaság volt a tétje. A szavazati joggal rendelkező polgároknak a választási szervek értesítést küldtek, amelyben tájékoztatták, hol szavazhatnak. Adatközlőm ezt az értesítést nevezi szavazócédulának.

Valamilyen értesítést kapott-e a nagymama a hatóságoktól arra vonatkozóan, hogy mi lett a nagypával?

Nem. Soha.⁶

Amikor tehát itt a Vasa Stajic utcai pincében lelőtték, akkor hova lett?

A Kátyi-erdőben volt egy lövölde. Ott is voltak kivégzések, és valószínű, hogy akiket itt a pincében lelövöldöztek, azokat is oda kivitték. Később, amikor a csatorna torkolatát áttették, akkor a bagger ráment a tömegsírra. Ezt egy olyan ember mesélte, aki járt oda ki, mert tudta, hogy ott voltak a kivégzések, és ott a tömegsírok is. Szokott oda vinni virágot meg ezt-azt sutyiban. Ő látta, hogy ráakadtak a csontokra. A tömegsírokra. Akkor lezárták az egész részt. Körülbelül egy hétig nem mehetett oda senki. Összeszedték a csontokat, és a Duna-parton fölgyújtották.

Három dokumentum Istók Miklós áldozatról. Az 1945-ben kiadott első – az év az okmány iktatószámában szereplő 45-ös számból állapítható meg – arról szól, hogy a Városi Népfelszabadító Bizottság Belügyi Osztálya értesíti nevezettet: rajta van a választói névjegyzéken, az I. reonban az i betűsök névsorának a 165. sorszáma alatt. A másodikból megtudjuk, hogy az Újvidéki Katonai Körzeti Bíróság 1946. január 18-án kiadott bizonylata szerint Istókot e bíróság 1944. december 9-én halálra ítélte, s az ítélet végre lett hajtva. A harmadik, 1945. október 13. keltezésű bizonylat szerint, melyet az Újvidéki Járásbíróság Savin J. Gligorije nevű bírója írt alá, a kivégzettnek egyetlen vagyontárgyát egy 4000 dinárt érő Telefunken rádió képezte, amelyet elkoboztak tőle, de a bíróság e jelzett napon eltekint a rádió átadásától, mert az már az állam tulajdonában van. Ki tud ezeken elmenni?

⁶ Szögezzük le nyomatékosan: a kivégzésekről a kivégzőszervek semmilyen módon nem tájékoztatták sem a polgári, sem az állami hatóságokat. A kivégzést tehát titokban, mondhatnánk, illegálisan vitték végbe, szó sem volt tehát vétkesség megállapításáról. Egyszerűen eltüntették az embereket, s ezt később is eltitkolták és mindig leplezték. Jogos a feltételezés: ha a kivégzettekről csakugyan megállapították volna, hogy vétkesek, azt az új hatóságnak és a kivégzőknek nem lett volna okuk titkolni.

Vojni sud novosadskog područja
S.br 400/44
18 januara 1946 god.
Novi Sad

24. I. 1946

P O T V R D A

Koja se izdaje Ištoku Katarini na osnovu njene molbe podnete ovom sudu 10 januara 1946 godine, da je njen muž Ištok Nikola, sin Andrije i Regine rođj. Hajc rođj. 1894 godine u Novom Sadu boravište Novi Sad Dudarska ul. br. 20, trgovački pomoćnik, Madjar, rimo kat. vere, oženjen, otac jednog deteta, osuđen presudom ovoga suda S.br. 400/44 od 29 XII. 1944 godine na kaznu smrti streljanjem trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine.

Ova je kazna izvršena.

Smrt fašizmu! Sloboda Narodu!

Sekretar suda

Marko Stojanović

1062

1-es dokumentum

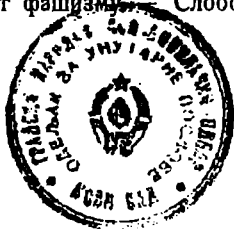
Никола Андрије Никола
Дударска 20

Обавештавате се да сте заведени у бирачки списак I реона
под редним бројем 165 слова а

Гласајете на гласачком месту Бр. 1 одбара I реона
у улици Металничкој 43

Смрт фашизму! Сlobода народу!

Шт. ГНООВ-а 46-1807

Комисија за бирачке спискове.

2-es dokumentum

Breski narodni sud u N. Sadu, kao vanparnični sud sastavljen od sudije Savile J. J. J. J. i Cirle Katice kao zapisničara, u pravnoj stvari konfiskacije imovine Ištok Nikole iz N. Sada, nakon provedenog postupka i ušne rasprave održane dana 13. oktobra 1945. god. u prisustvu zastupnika Uprave narodnih dobara za grad N. Sad i člana ute porodice osuđenoga Ištok Kato iz N. Sada, doneo je

**U IME NARODA JUČO SAVILE
Z A P I S N I C A K**

Radio aparat marke "Telefunken" u vrednosti 4.000 din. koji je vlasništvo Ištok Nikole iz N. Sada, čija imovina je konfiskovana u korist države na osnovu preude Vojnog suda, vojne oblasti za Srb. u N. Sadu, broj 400/1944 od 09. decembra 1944, sud prenosi u svojini države i naređuje da predaju ovog radio aparata Upravi narodnih dobara za grad N. Sad, formalna predaja se minoišao.

N A Z N O R I:

Na osnovu preude Vojnog suda, navedeno u dispozitivu zaključka, sud je izvršio popis konfiskaciju imovine Ištok Nikole.

Ova imovina iz osuđenoga ostao je samo radio aparat marke "TELEFUNKEN" u vrednosti 4000 dinara, što sud ustanovljava na osnovu zapisnika o popisu od 27. augusta 1945. god.

U pogledu konfiskovane imovine u smislu čl. 22. i 23. Zakona o konfiskaciji a predviđenim rokovima niko nije stavio nikakve zahteve ni prigovore.

Člana Ištok Nikole Kato, kao jedini član ute porodice na raspravi pred ovim sudom od 13. oktobra izjavila je, da od konfiskovane imovine ništa ne traži u smislu čl. 6. Zakona o konfiskaciji, pošto Ištok Nikola sam radio aparate nije imao nikakve imovine.

Sud na osnovu napred izloženog ustanovljava, da je radio aparat marke "Telefunken" u vrednosti 4000 dinara čista imovina Ištok Nikole iz N. Sada, koja se ima preneti u vlasništvo države i izrekao je prenos konfiskovanog radio aparata, u svojini države i naredio predaju aparata Upravi narodnih dobara za grad N. Sad kao nadležno i ovlašćeno, na rukovanje državnom imovinom.

Formalnu predaju sud je minoišao iz razloga, što se predmetni radio aparat već nalazi na privremenoj upravi kod Uprave narodnih dobara za grad N. Sad.

Na osnovu ovog izloženog sud je zaključio kao u dispozitivu,

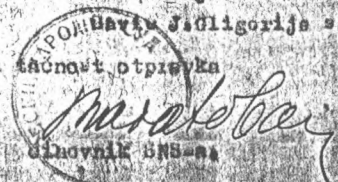
Breski narodni sud u N. Sadu dana 13. oktobra 1945. god.

Sart Savile, - Elotoda naroda!

Zapisničar:
Cirle Katice s.r.

sudija:
Savile J. J. J. J. s.r.

Za tačnost otpisak

Krein Arankának, az áldozat fogadott lányának vallomása

Az áldozat felesége Krein Arankának anyai nagynénje volt. Budapesten született 1916-ban. Édesanyja halálakor hétéves. Ekkor fogadták örökbe az Újvidéken élő rokonok. Elég hamar férjhez ment Zsablyára egy német legényhez, s ő maga is állást vállalt ott a Bernhardt-cégnél. Ebből a házasságából született egy fia, a fentebb idézett tanú. Nem sokkal később elváltak, férjét elvitték német katonának. Egybekelt egy másik férfival, aki a háború végén szintén német katonának ment. A magára maradt asszony a fiával akkor hagyta el Zsablyát, amikor a helybeli németek elmenekültek, tehát 1944 szeptemberében-októberében. Ausztriában táborba került, de sikerült visszajönnie gyermekével.

Negyvenötben értem haza, július 29-én. A táborból az oroszok engedtek ki bennünket, jugoszláv állampolgárokat. Mindenkit kikérdezgettek, hogy kicsoda. Kaptam egy szerb nemzeti szalagot a mellemre, hogy jugoszláv vagyok. Ebbe a lakásba érkeztem. Az anyám ott ült a sarokban feketében. Közben már az utcán, itt, az akkori állomás felől jövet hallottam ismerőstől, hogy az apám nincsen itthon. De én azt hittem, hogy beteg. Jövök be, és sír az anyám. Mondja, hogy egyedül vagyunk. Én meg ráfelelek: Tudom. Avval, hogy hallottam az úton. Nem tudtam, hogy már meghalt. Kissé megnyugodtunk, és akkor azt mondja az anyám: „De hogyan megyünk reggel a gyászmisére?” Nekem semmim nem volt, csak az a katonanadrág meg egy zöld blúz, amiben hazajöttem. Egyik szomszédasszony adott ezt, a másik azt, és fölöltöztem. Itt a kistemplomban, a Rókusban volt a mise. A Vír tisztelendő úr volt a pap. Hosszú, magas, szikár ember volt.

Tulajdonképpen tehát a nevelőapja gyászmiséjére érkezett haza.

Este jöttem, reggel volt a mise.

Hogyan tudta meg végül is, hogy mi lett az apjával?

Én vagyok az egyedüli egész Újvidéken, aki kapott dokumentumot a kivégzésről. Mert akkor már mindenki kereste az ő elvesztettjét, és tudták, hogy nincs. Én olyan voltam, hogy nem féltém az Atya Úristentől sem. Fogtam magamat, és bementem az OZNA-ra. A Sokol domba, a későbbi Szerb Színházba. Kerestem a partizán séfet. Olyan magabiztos fellépésem volt, hogy beengedtek hozzá. Csinos fiatalasszony voltam. A kapus előbb azt mondta, nem mehetek be, de én meg azt válaszoltam neki, hogy ha kell, fejfel megyek keresztül az ajtón, de akkor is bemegyek hozzá. Közben én előre érdeklődtem, hogy a séf kicsoda. Megtudtam, hogy az apja dobrovójác.⁷ Bevezettek hozzá. Fogta a revolverét, és kitette az asztal szélére. „Drugarice, šta hoćeš? (Elvársz, mit akarsz?)” Mondom neki, hogy akarom tudni, mi van az apámmal. Kérdezte, hogy hívják, meg minden mást. Válaszolgattam neki. Erre föl behívatta az ordonáncot, és azt mondta neki, hogy hozza be a 400/44-es iratot. Behozta neki. Mondtam, hogy akarok umrlícat.⁸ Megkérdezte, mi bűne volt az apámnak. (Jellemző, hogy a kivégzésre vonatkozó okmányból ezt ez a felelős személy nem tudta megállapítani. Még ha feltételezzük is, hogy a vétkességre vonatkozó kérdést rutinszerűen, ellenőrzésképpen tette föl, akkor is bizonyos, hogy az okmány nem tartalmazott semmi kompromittáló

⁷ Első világháborús szerb önkéntes.

⁸ Halotti levelet, bizonylatot

konkrétumot, mert ha tartalmazott volna, a kérelmezőt a parancsnok egyszerűen kidobja, vagy mint háborús bűnös hozzátartozóját, még felelősségre is vonja. Az akkori gyakorlatból ez bizonyosra vehető. – M. M. megj.) Mondtam, hogy nem volt semmi bűne. Mondtam neki azt is, hogy a maga apja mint dobvoljác kapta a földjét. Azt mondja, igen. Honnan tudom én ezt? Hát, tudom. Az én apám pedig mint megbízott kapta az Apolló mozit. Az volt a bűne, hogy vetítettek magyar filmeket. Neki a filmvetítés szakmája volt. Valamikor ugyanott ő volt a mozigépez. Ezért bízták őrá az Apollót.

Őnök tehát beszélgettek ezzel a partizán parancsnokkal az apja vétességéről. És mire jutottak?

Semmire. Arra, hogy megkaptam a halotti levelet. Mert látta, hogy olyan erőszakos vagyok, hát kiadta. Mert mondtam, hogy én onnan ki nem megyek, amíg a kezembe nem adja.

Nem fenyegette, ijesztgette?

Nem, csak kitette a revolverét az asztalra. És amikor már készen volt minden, akkor megjegyezte: „Drugarice, imaš sreću, da sam ti dao moju partizansku reč. Inače ne bi odavde izašla. (Eltársnő, szerencséd, hogy partizán becsületszavamat adtam, egyébként nem mennél ki innen.) No, ezek után amikor meghallotta Mauritsné, akinek akkor a férjét végezték ki, szintén bement halotti bizonylatért. Nem is fogadták.

Amikor ön megkapta, mit kezdett vele?

Akkor elmentem vele az anyakönyvi hivatalba, és ennek alapján kaptam a halotti anyakönyvi kivonatot. És erre megengedték, hogy a nevét bevéssük a családi sírbolt kövébe. Senki másnak, akit kivégeztek, nem engedték meg.

Megjegyzés

Több napon át tartó magnófelvételezésről 1998. május 16-án készült a jegyzet. Az első szöveget szerencsére kinyomtattam, és erről gépeltem be újra június 19-én, mert a szöveg a gépben eltűnt. Az első szöveget Svanderlik József elolvasta, jóváhagyta, a neve nyilvánosságra hozatalát azonban tíz évre letiltotta.

Fénymásolatot készítettünk:

- 1) a katonai bíróság által kiadott, a kivégzést igazoló bizonylatról;
- 2) a halotti anyakönyvi bizonylatról, amelyet a Halotti anyakönyvben az 1946. szeptember 27-én, a 230. oldalon, a 882-es sorszám alatt végzett bejegyzés alapján adtak ki;
- 3) a kivégzett vagyonának elkobzásáról – egy rádió – szóló bírósági igazolásról;
- 4) az áldozatnak a választásokon való részvételre szóló felszólításról.

„BEJÖTT HOZZÁNK KÉT TAKNYOS FEGYVERES”

Erdélyi Antal nyilatkozata
Házában fogadott 2001. november 20-án

„Édesapám, Erdélyi Aladár kivégzésének a története.

Nádalfán született 1911-ben, kovács mesterséget tanult ki Földváron, édesanyám Koller Teréz, Újvidéken született 1921-ben. Ketten vagyunk testvérek, én 1939-ben születtem, Lajos öcsém 1944-ben, mindketten Újvidéken. Előbb a mai Géri Károly 8. alatt laktunk, Gatteréknál. Gatter bácsi első világháborús tiszt volt. Miután negyven elején a Duna kiöntött és a ház összedőlt, Balogh Bálintnál lettünk bérlők. Édesapánk akkoriban a Rikner és Társa cégnél, a vasöntödében dolgozott.

Arra emlékszem, hogy a partizánok bejövetele utáni napokban, a reggeli órákban bejött hozzánk két taknyos fegyveres. Ezt a napot pontosan is be tudom határolni: szeptember 17-e után hat hétre történt, mert Lajcsi akkor éppen hathetes volt. (Október 29.) A bolgár katonák érkezése előtt. (A vidékre a szovjet hadsereg nyomában, illetve velük már szövetségben, bolgár katonaság is érkezett.) Apám éppen borotválkozott. A családi házban, az udvaron, egy épületben négy bicikli volt, kettő volt jó állapotban. Kiválasztották apámét, de nem tudták hajtani, hanem tolták. Tulajdonképpen apámmal tolatták, a mai Petőfi egyesület otthonába. Apámat nem név szerint keresték, hanem úgy tűnt, hogy csak a biciklit tolatják el vele. Nagyon sajnálta a biciklit. Amikor indultak tőlünk, azt mondták, hogy csak eltolod oda, s jössz vissza. De már nem jött haza. Megtudtuk, hogy az otthonból a rendezőbe (a vasúti rendező pályaudvarra) vitték, majd a magyar gimnázium épületébe, ablakot mosni. (Az épületben ideiglenes kórházat rendeztek be.) Az épülettel átellenben volt egy pékség, oda kijárhatott, kísérettel, vízért. Édesanyámmal felkerestük. Én messziről megláttam, és odaszaladtam hozzá. Az őt kísérő partizán azonban rám mordult: „Beži!” (Takarodj!) Apámat meg sem érinthettem. Ez mindössze néhány nappal az után történt, hogy otthonról elhajtották. Mi azután álltunk az utca túlsó oldalán, a Vécsey üveges üzlete előtt, és néztük a gimnázium épületét, mert láttuk őket, ahogyan az ablakokat tisztították. Sok nép állt ott velünk. Ők meg időnként mentek vízért, két-két vödörrel. Voltak tizen-tizenöten. Tudtuk már akkor, hogy a szálláshelyük a rendezőben van. Valamivel később, amikor anyám újra elment oda, hogy hátha találkozhatna vele, egy partizán tisztől kapott egy üzenetet, hogy többet nem érdemes oda járni, vagy hogy

Erdélyi Aladár

Erdélyi Aladár esküvői képe

többet már nem láthatjuk. Arról értesültünk még, hogy talán a folyamórségre vitték el őket.¹

Inas koromban Váci Ferenc asztalosnál dolgoztam. Ott volt egy politúrozó nő, Giza néni. Annak az édesapja hajóács volt, a Sangájban dolgozott, nem tudom már, kinek volt ott műhelye. Ez a hajós mesélte otthon, a kivégzések idején, hogy »Estére megint ki lesz nyírva egy csomó ember. Láttam, ásták az árkot.« Éjjel azután csakugyan lelövöldöztek valakiket a gödörbe, leöntötték őket mésszel, és ott hagyták. Ez ott történt, ahol akkoriban kubikgödörök voltak, ma pedig a hőtelep és a finomító van. A történetet tehát Giza az apjától hallotta.

Édesanyám ment keresni édesapámat. A Futaki úti park utcájának egyik mellékutcájában volt a reon (körzet) irodája, ott arra hivatkozott, hogy férjhez akar menni, kell neki a bizonylat, ha nem él. Megmondták neki, hogy háborús bűnösként kivégezték. De ez már jóval később történt, negyvenhatban-hétben-nyolc-

ban-kilencben. Kapott is erről valami papírt, mert kérte.

Édesanyám erről nem mondott szinte semmit. Amikor engem kérdeztek, hova lett, azt mondtam mindig, hogy eltűnt.

Apám féltestvére, öccse, Erdélyi Tivadar elment SS katonának. Hazajött szabadságra, Nádalfára, az apjához. Mindkettőjüket agyonlőtték egy szárkúpnál.

Amikor apámat elvitték, azokban az időkben engem nem engedtek az utcára, de azt tudom, hogy onnan sokakat elvittek. Mentek az utcán, és szedték az embereket. A közvetlen szomszédból nem vitték el a Gőz testvéreket, mert elbújtak a padláson. Meg is maradtak. Mások a kertekben ásott óvóhelyen bújtak el.

Arra emlékszem, hogy annál a két taknyosnál puska volt. Szerbül beszéltek. Nem fenyegetőztek. Olyat mondtak, hogy gyere, eltolod a biciklit, és jössz vissza. Apám ingben volt, nem is vett föl semmit. Ő nem volt semmilyen pártnak a tagja, józan életet élt, a családunk szépen élt. A nagymama ágyban fekvő beteg volt, a szüleim gondozták. Engem szeretett apám, mindig készített valami játékot vasból. Kiöntötte. Repülőt, kutyát, kicsi üllőt. A negyvenkettes razziában biztosan nem vehetett részt. Csak a szakmájának élt.

Anyám 1970-ben halt meg. Sosem ment férjhez.”

2013. március 11-én pontosítottuk a nyilatkozatot. A tanú ekkor közölte:

„Az Ady utcában lakik Tatai János. Nálam jóval idősebb. Az ő apját is akkor vitték el. Ő többet tud mondani.”

¹ A napok összevetéséből két fontos következtetés vonható le. Az egyik, hogy a magyarok intézményes begyűjtése és a rekvirálás nem csupán a partizánok érkezésének első napjaiban folyt. A másik, hogy több nappal, esetleg hetekkel az érkezésük után is tömegesen folyt a folyamórségen fogva tartottak csoportos likvidálása.

Uvanparničnom predmetu predlagateljica Tatai Jelena, rođj Mokus, domaćica iz N. Sada Adijeva br.22 red i proglašenja umrlim Tatai Ivana iz N. Sača, sreski Sud u Novom Sadu izdao je sledeće

R E S E N J E

Proglašuje se umrlim Tatai Iven iz N. Sada rođj, 27 aprila 1909 u Bielevaru, od oca Djerdja i majke Kate rođj, Prezic po ženjenju brever, sa posledajim med. ob. borsvka u N. Sadu. Kao dan smrti ustanovljava se 25 oktobar 1944 godine. Peziva se nadležni matiser da izvrši upis u matisem knjige umrlih.

O b r a z l o ž e n j e

Predlagateljica Tatai Jelena, domaćica iz N. Sada podnela je ovom Sudu predlog ra i pokretanje postupka za proglašenje umrlim njenoga muža Tatai Ivana, brevera iz N. Sača, koji je 23 oktobra 1944 godine odveden od strane NOV. i od toga vremena se isti nije više vratio niti javio.

Sud je zakazao raspravu pa je, posto je saslušao svedoke Jurik Franju i Mokus Mihalja oboje iz N. Sada, izdao dan 6 avgust 1952 godine oglas o pokretanju postupka redj proglašenja umrlim nestalom.

Iz saslušanja svedoka je ustanovljeno da je Tatai Iven zaista odveden od strane NOV. 23 oktobra 1944 godine i da se od toga vremena nije vratio niti javio.

Po proteku oglasnog roka Sud je zakazao ponovo raspravu na kojoj je ustanovljeno da je oglas bio otstampa u "Službenom list FNRJ br.47/52 od 17 septembra 1952 godine i da za celo vreme oglasnog roka niko nista nije prijvio o nestalom. I da je isti bio istaknut na oglasnoj tabli ovega Suda i na oglasnoj tabli G.N.O. Novog Sada

Iz saslušanja predlagateljice i postavljenog staratelja Bugarski-Zlatić Tedora, starateljskog savetnika iz N. Sada ustanovljeno je da ni imenovani nish nista novo saznala o nestalom.

Na osnovu izlozenog Sud je po molbi predlagateljice resio kao u dispozitivu.

U Novom Sadu 8. oktobra 1952 godine,

Sudija
Štajner Zvonimir, s. r.
za snost otpravka

Tatai Iván holtta nyilvánítási irata. Kevés hasonló bizonyíték létezik. Ezt Štajner Zvonimir, az Újvidéki Járásbíróság bírāja adta ki 1952. október 8-án. Tatai Iván holtta nyilvánítási eljárásának során megállapítja, hogy az illetőt a Jugoszláv Népfelzabadító Hadsereg tagjai hurcolták el 1944. október 26-án, s utána eltűnt

Újvidék, 1941 eleje és 1944 ősze között. Horthy Miklós sugárút volt a neve

TÖRTÉNETEK A KRAXNERBAN ÉS EGYEBÜTT

Laszák László tanúvallomása
1995. március 12-én Szabadkán

Békéscsabán születtem 1919-ben. Édesapám onnan vonult be katonának, de elveszett az első világháború végén. A románok előtt letették a fegyvert, egy raktárba zárták őket, azt leöntötték benzinnel, és rájuk gyújtották. Mi a Nemzetközi Vöröskereszten keresztül kerestettük, és az erről szóló jelentést tőlük kaptuk. A dokumentumot megőriztük az újvidéki házunkban a Bagrem utcában (ma Ady Endre u.), de a negyvenes árvízben a ház összedőlt, és az okmány odaveszett.

Édesanyám szabadkai születésű volt, de Békéscsabára ment férjhez. Édesapám megsebesült a háborúban, és a szabadkai kórházban gyógykezelték, anyám ekkor visszajött Szabadkára. Apám elvesztése után, 1918-ban anyám Újvidéken kapott munkát, és átmentünk oda lakni. Hetvenhat évet éltem Újvidéken, tíz évig futballoztam is a Radničkiban, a NAK-pályán, ahol negyvennégyben sokakat kivégeztek, azután a Karađorđiban és utoljára a Törekvésben.

1944. október 24-én bejöttek a partizánok. A mi utcánkba is, a Rakovačkába. Az utca végéről haladva szedték össze az embereket. Mi akkor a 33-as szám alatt laktunk. Kint álltam a kapuban, mert hallottam valami zűrzavart, és kivitt a kíváncsiság. Egy partizán altiszt intett, hogy menjek be a házba. Egy partizán odaállt a kapuba, egy másik fölment a padlásra, az az altiszt pedig bement a szobába, és a szekrényekből kidobált mindent. Én abban az időben a postán kézbesítő voltam, volt hozzá magyar postás egyenruhám, a partizán azt is mind kidobálta a szekrényből. A sapkát fölhasította a szuronyával. Azt kérdezte:

- Hány éves vagy?
- Harminc.
- Nálunk ez a legédesebb. Ezt vidd ki a kocsira.

Amit a szekrényből kiválogatott, azt a kezembe nyomta, hogy vigyem ki az utcára, dobjam arra a kocsira, amit oda állítottak. Tele volt már ruhával, rádióval, élelemmel. Kivittem, földobtam, de onnan már nem engedtek vissza, hanem ott kellett maradnom a többiekkel. Mentünk így a Kraxner utcája felé (ma: Hős Pinki utca, Heroja Pinkija), és egyre szaporodtunk, meg a kocsi is egyre jobban tele lett rakva. Ekkor még nem állítottak bennünket sorba, hanem csak tömegben voltunk, de fegyverrel fogtak közre bennünket. Kiérve a Kraxner utcájába, megindultunk a vasúti rámpa, illetve a Kraxner vendéglője felé. Amikor odaértünk elébe, akkor ránk kiáltottak:

- Ruke u vis, majku vam jebem! (Kezeket föl, baszom az anyátokat!)

Nemcsak a mi utcánkban voltunk ott, hanem az egész környékről. Mind a magyarok. A nagy táncteremben lehattunk 330–400-an. Nagyjából mindenkit ismertem ott. Sokukat

név szerint is. Szarka Lászlót, a sógoromat természetesen. Őt közvetlenül az előtt végezték ki, mielőtt a lágerből szétengedtek volna bennünket, mégpedig a túlóra miatt. A Kostić-Deutsch szerb-zsidó cégnél az öntödében volt alkalmazásban, a Deutsch meghalt a munkaszolgálaton, mert aknaszedésre vitték, és felrobbant, a Kostić meg visszajött, és följelentette a sógoromat, hogy megzsarolta a magyarok ideje alatt. Ez úgy történt, hogy a cég mindig csak ígérgette, hogy majd fizeti neki a túlórárt, de sohasem fizette. A sógorom végül beperelte a céget háromezer pengő hátralékért. Ez abban az időben akár egy ház árát is kitette volna. Végül kiegyeztek a Kostićtyal kétezer pengőben. Én hat hétig voltam a lágerben, és egy héttel a hazaengedésünk előtt a sógoromat elvitték, mert, mint mondtam, a Kostić följelentette. 16–20 másik emberrel elvitték a sógoromat, és kivégezték őket.

A Kraxnerban az ajtónál mindent elszedtek tőlünk, a zsebből is. Egy partizán ült ott, és vette fel az adatokat. Neve, apja neve, mikor született, hol, volt-e magyar katona. Ha valaki nem volt, akkor annak szidták a magyar anyját, ha volt, akkor arra már nem virradt meg. Az adatfelvétel reggel kilenctől sötétedésig tartott.

Este négy-fél öt körül a teremben felsorakoztattak bennünket négyes sorokba. A terem – azóta többször lemértem már – hatvan méter hosszú. Egy méteren két sor fér el, tehát ennyien voltunk. A terem ajtójától a végéig. Én a végén álltam.

Volt ott hat mutogató ember, helybeliek. Azok mutatták, kikkel mit kell csinálni. Az egyik volt Grujić Tošo a Szalajkáról, a másik Zsorzs Rudolf a Pinki utcából. Ő szedett össze a magyar házakból mindent, amit ért. Velem egyidős volt, meg velem együtt galambászkodott is. Tavaly nyáron én meg is mondtam neki. Azt mondtam: „Látod, Rudi, milyen nagy hibát követted el a magyarok ellen?” Elismerete. A Grujić meg azt mondta, hogy neki muszáj volt, mert elmentek érte.

A harmadik mutogató ember volt a Cirbusz. A fuvaros. Ő magyar volt. Felsorakoztatás után a Kraxnerből a gyepen át elhajtottak bennünket a folyamórségbe. Balról az első épületbe, amelyikben az egyes, kettes, hármas és négyes számú termek voltak. Nagy, kaszárnyaszobák. Én a négyesbe jutottam. Akkor csak mi voltunk ott, újvidékiek, később érkeztek a temeriniek, azok az udvaron maradtak, az esőben. Oda közénk hajtották azokat az újvidékieket is, akiket a Fürdő (ma: Nikola Tesla) utcában gyűjtöttek össze, meg azokat is, akiket a Református Otthonból.¹ Voltak ezek összesen vagy hatvanan. Valószínűnek tartom, hogy ezeket ott a környéken szedték össze. A temeriniek közül sokakat lehajtottak a Dunára másnap reggel, mert hallottam, amikor egy őrnagy még mondta is, hogy »Akiket kerestünk, azok leúsztak a Dunán.« Még azt is tudom tőle, hogy kötözködésig behajtották őket a vízbe, és legéppuskázták őket.

A szobában annyian voltunk, hogy nem lehetett lefeküdni. Szalma volt a padlón. Este kilenckor bejött két altiszt vagy tiszt, listával, és sokakat kiszóltottak. Az ajtóhoz közel állók látták, hogy kint a kezüket dróttal összekötözték. Később a drót elfogyott, akkor spárgával. Viharlámpával világítottak, ennyit lehetett látni.

Amikor elvitték őket, akkor már volt hely lefeküdni meg nyújtózkodni is. Becslésem szerint ezen az első napon 120–130 embert. Köztük a barátot is, akit később a Szerémségben

¹ Az említett utca folytatásában, ma Uroš Predić u., áll még ma is a reformátusok által épített tekintélyes otthon. „Természetesen” elkobozták, évtizedeken át Partizán II néven sportközpont működött benne. Nincs arra kilátás, hogy a szerb állam visszaszolgáltassa.

agyonverték. Rendtársának, a későbbiek során Amerikát is megjárt Mihály atyának az ide vonatkozó vallomása szerint ez Kovács Kristóf jászberényi születésű Ferenc-rendi szerzetes volt, akit végkimerültéig kínoztak a szerémségi menetelés során, majd végül, amikor már jártányi ereje sem volt, Indiája közelében lelőtték. Ott volt köztünk ő is, mert amikor a magyarokat szedték össze, vittek mindenkit 17 és 75 év között.

Három napon át szölongatták közülünk ki így az embereket. És az utolsó héten elvitték még azt a tizenhatot, köztük a sógoromat, Szarka Lászlót².

A kiszólitottakat elvitték, akkor lefeküdtünk. Másnap este ismét szólították ki közülünk. Ez három este így ment. És mindig este. Napközben hoztak be újabbakat. Mondjuk, aki magyar katona jött haza. Betették közénk, de le sem tette a hátizsákját, már szólították, és vitték. Egy sem jött vissza. Akit elvittek közülünk, azt többet soha nem láttuk.

Akiket kint megkötöztek, azokat verték is, puskatussal. Meg szidták is a magyar anyjukat. Tudomásom szerint a csatornán át, a Rajo erdejében kivégezték őket. Ezt én később hallottam attól az embertől, aki köztük volt, de megmenekült. Ezt Palinak hívták, a másik neve nem jut eszembe, de megadom néhány újvidéki ember nevét és címét, azoktól meg lehet kérdezni. A két fia is él még, az egyik Újvidéken lakott sokáig, az is Pali. Az idősebbnek a mestersége borbély volt, házaló borbélykodással is foglalkozott. A mai Šarplaninska utcában lakott, a magbolt mellett. Egyébként a Stejner-ládagyárban dolgozott. Nyugdíjas korában elköltözködött Topolyára.³

Akivel Pali össze volt kötözve, az egy fiatalabb volt, és megbolondult. Elkezdett kiabálni. Odament a tiszt, és fejbe lőtte. A golyó érte Pali halántékát is, és mindketten összeestek. Otthagyták őket. Ez már közel a kivégzés színhelyéhez, a csatornahíd és a vágóhíd között történt. Egy bánáti magyar partizán ment arra, látta, hogy Pali mozog. Odament, eloldozta, levitte a csatornához, lemosta róla a vért, és hazaküldte. Pali ezt sokaknak elmesélte élete során, meg mutatta a kezén a drót helyét, ezt én is láttam a saját szememmel.⁴

A feleségem megtudta, hol vagyok fogva tartva. Megtudta, mert az asszonyok messziről kísérték bennünket a Kraxnerig meg a folyamörség kaszárnyájáig. Mindennap hoztak nekünk ennivalót. Kosárban, általában, a partizánok átvették tőlük és beadták nekünk, de előbb kiszedték belőle a jobb falatokat meg a ruhát. Én a kerítésen át láttam a feleségemet. Megállapíthattam, hogy nem a saját élelmiszeres kosaramat kaptam, hanem egyet a beadottak közül. Az első nap még mindenki a sajátját kapta, de azután, hogy már olyan sokan hiányoztak, akkor csak három ember kapott egy kosarat, hogy a kintiek ne találhassák ki, ki hiányzik közülünk. Néhány nap múlva kezdtek vinni bennünket munkára. A teherpályaudvaron takarítottuk el a bombázás nyomait.

² Néhai id. Erdős Pál újvidéki lakos szerint Szarka a szüleiével a háború előtt kivándorolt Amerikába, de onnan hazajött, és a háború miatt nem tudott visszamenni.

³ Erdős Pál mindenben megerősítette a tanú állítását, sőt még azt is tudja, hogy a szóban forgó Pali nevű személy vezetékneve Varga, de mivel a Telepnek azon a részén, ahol lakott, igen sok Varga nevű család élt, ennek csúfnevet is adtak, nem is egyet. Angol és Istenes Varga néven is ismerték.

⁴ A vallomást Erdős az alábbiakkal egészíti ki: „Pali nekem úgy adta elő a történetet, hogy az a bánáti magyar partizán a kivégzésekhez őrnek volt sokadmagával odaállítva. Amíg Palit gondozta, aközben beszélgettek egymás között arról, hogy ott mi folyik. A partizán közölte, hogy nekik azt mondták, németeket és fasisztákat végeznek ki. Pali néhány nap múlva bement a céghez, a Templom udvarban egy szerb borbélymester műhelyébe dolgozni. Ott annyira megijedtek a láttán, hogy mind széfutottak, mert addigra elterjedt a hír, hogy Palit sok más magyarral együtt kivégezték.

Én elhatároztam, hogy megszökök, de a teherpályaudvarra nagy csoportot, 150 embert vittek, és nagyon őrizték őket. Gépfegyverekkel, és ki volt adva, hogy ha szökünk, akkor le kell lőni. Ki akartam válni ebből a nagy csoportból, és amikor szólították őket, nem mentem ki, hanem később jöttem elő. Arra lettem figyelmes, hogy egy Stevo nevű partizán kisebb csoportot keres munkára. Tíz embert. Ezt megfelelőnek találtam, és mindjárt kezdtem beszervezni az ismerősöket, hogy jelentkezünk. Jelentkezett Faragó Mihály, aki az Alba tükörgyárban dolgozott, meg két János nevezetű, egyikük Bede, likörgyára volt, meg Szekeres Imre szabó. A többire már nem emlékszem. Kivezettek bennünket a kaszárnyából, és teherautón elvittek a Vörösmarty utcába, az most Karadžić utca, a Soszberger raktárába, abból hordtuk ki a lakosságtól összeszedett élelmet a kamionokra. A Telepről összeszedett holmit nem oda, hanem a kikötő raktárába vitték, oda is elvittek bennünket hasonló feladattal. A tisztek megrendeléseit onnan elégitették ki, mi raktuk föl a kamionokra és vittük ki házhoz.

Ez a Stevo nekem első látásra ismerősnek tűnt, de nem tudtam, honnan. Csak délután jöttem rá. Megszólítottam.

– Stevo, Stevo. Ismersz te engem? – Meglepődött, és azt kérdezte, én honnan ismerem őt. Mondom neki: – Te a Pušićnál voltál fűszeres, én meg átellenben a Szentiványinál.

– Hogy kerülsz te ide? – kérdezte. Mondom:

– Azt én is szeretném tudni. – Rábeszéltem, hogy engedjen haza bennünket tisztálkodni, aludni éjszakára. Mondtam, hogy itt mind csupa családos emberek vagyunk, megbízhat bennünk, hogy reggelre visszajövünk. Elengedett bennünket, de megmondta, ha nem jövünk vissza, a családnak is baja lesz. Ez így ment hat hétig. Akkor szétengedtek bennünket a lógorból.

Otthon tudtam meg, hogy amikor engem elhajtottak, másnap a feleségemhez beállított négy szerb. Azt hazudták, hogy a galambjaimat el kell vinniük a kórházba a partizán sebesülteknek. Ötven év után tudtam meg, magam jöttem rá, hogy nem ez történt, hanem az egyik szomszéd, a Spánics László, akinek az apja horvát volt, az anyja meg olasz, az küldte oda a partizánokat, mert ő tudta, hogy nekem milyen szép fajgalambjaim vannak, és azok neki kellettek. Megmondtam neki nemrégiben:

– Laci! Te elvitted a galambjaimat. – Nem tagadta.

– Most jössz te? Ötven év után.

A feleségem, amikor elvitték a galambokat, nyomban utánuk eredt, de mire kiért az utcára, a galambvivők már eltűntek. Hát azért, mert bementek a Spánichoz, ott lakott a harmadik szomszédban.”

Az újvidéki leány gimnázium épülete, régi képeslapon.

Szekeres Bálint és Kovács Klára. Riszticsné szüleinek esküvői képe
1940. augusztus 10-én készült

„ANYÁM KARJÁRÓL TÉPTEK LE”

Ristic Radovanné Szekeres Irén közlése

Újvidéken, az Atanasije Gerecki utcai házukban nyilatkozott 2002 januárjában

„Apám és anyám elveszéséről akarom elmondani, amit megtudtam. Anyám Feketicsen¹ született, neve Kovács Klári, református vallású volt. Apám neve Szekeres Bálint², földműves volt, első világháborús hadirokkant. Nem voltunk szegények. Volt Kamenicán négy hold szőlőnk, Piroson meg több hold szántó, itt, a Telepen, a Tihomir Ostojić utcában nagy kert. Az még kicsi koromban a nevemre került. Most pereskedek érte a községgel.³

Én hadiárvaként nevelkedtem, iskolás koromban meg kaptam havi ösztöndíjat, amíg el nem végeztem a közgazdasági középiskolát. Édesapám testvérnénjének, Szekeres Teréznek az ura, Nemes József volt a gyámom. Nekik ugyanis nem volt gyermekük. A gyámom és a nagynéném a szüleimről nem beszéltek, csak nagyon keveset. A keresztyántól többet tudok róluk. Ő húszéves volt, amikor én születtem. A neve Katona Imréné Nemes Lídia. Testvére volt a gyámomnak.⁴

Negyvennégy november 4-én jöttek apámért a fegyveres partizánok. Erre én nem emlékszem, mert akkor én még csak kétéves és 4 hónapos voltam. Oda voltak utasítva. Mindent tudtak rólunk, és mindent elvittek a házból. A kibombázott nagynéném, a későbbi gyámom odahozta akkorra a maga bútorát, azt is.

Amikor jöttek érte, apám fönt aludt a padlásán a szénában. A jövevények egyenest fölmentek érte a padlásra, és ő lejött velük. Hogy miért kereshették, azt későbbi érdeklődésemre majdnem csak találgatták a rokonok és az ismerősök. Apám nem töltött be semmilyen hivatalt, a gazdálkodásból éltünk, és ő annak élt. Valami olyasmit állapítottak meg a rokonok, hogy egyszer, a magyarok ideje alatt, összeszólalkozott egy szlovák emberrel, a borbélynál vagy a kocsmában. De azt még csak nem is hallottuk, hogy min vitatkoztak össze. Semmi ésszerű okot nem tudok az elhurcolására. Az anyámat meg miatta vitték, mert nem akarta elengedni. Belekapaszkodott, és nem engedte. Azt mondta, hogy ha apámat viszik, akkor vigyék őt is. Ezért elvitték. Engem a karjában tartott, és kapaszkodott az apámba. A nagyanyám is próbált ellenkezni. Engem kiteptek anyám kezéből, odavágtak a nagymamám mellé, őket pedig elvitték. A Futaki úti kaszárnyába.

Apám akkor 33 éves volt, anyám 22. Valaki szaladt a nagynénimhez, közölte vele, hogy a Bálintot és a Klárit elvitték. A nagynénim eljött hozzánk mindjárt, mert a nagymama nem

¹ Bácsfeketehegy

² Mészáros Sándor Holttá nyilvánítva c. könyvében az újvidékiek között az 1969-ben holtta nyilvánítottak névsorában, a 2. sorszám alatt megemlíti őt, de csupán a nevét, míg másoknál több adatot is feltüntet. (147. o.)

³ 2006. június 2-án a nyilatkozóval pontosítottuk az adatokat. Közölte, hogy a pert még az év elején jogerősen megnyerte, de a telek árát a község még nem fizette ki.

⁴ Az adatok pontosításakor ez a tanú még élt.

tudott már ellátni bennünket, már túl öreg volt. A nagynénim nyomban ment keresni őket a kaszárnyába, de nem tudott senki semmit. Elment az orosz kommandóba. Ott sem. Akkor a Vörös keresztbe. Semmi hír.

A gyámom mesterember volt, cipész. Az ő szakmai társai meg az iparosok egyesületének más tagjai, akik ismerték a gyámomat is meg apámat is, és akik a szüleimmel együtt voltak a kaszárnyában, de nem végezték ki őket, s kiszabadultak, azok mesélték el, hogy talán már aznap, amikor bevitték őket, vagy esetleg másnap, kiszóltották őket, azután két lövés hallatszott; és nem tértek vissza közéjük.

Akkor mindjárt a nagynénim vett gondozásba. A nagyanyámat szintén. A nagynénim a kibombázott romos ház és a szülői ház között ingázott. Egy játékkocsin hozta-vitte, amit kellett. Este ott a szülői házban tette, amit kellett, reggel meg a sajátjukban, abban a romosban.

Lakott a Miša Dimitrijević utcában egy ember, akinek az volt a feladata, hogy összeírja a hadiárvékat. Engem is ő vett a listájára.

Amikor ötvenben meghalt a nagymama, akkor én elsős voltam. A nagymamának élvezete volt a nagyszülői vagyona, a nagynénim meg az apám vagyonával gazdálkodott. Emlékszem, hogy mégsem volt pénzünk, hogy végigcsináljuk a holtta nyilvánítási eljárást. Hatvanháromban férjhez mentem, mert akkorra már meghalt a gyámom is. Akkor én intéztem el a holtta nyilvánítást. Az eljárás ügyszáma R177/967. Azért kellett végigcsinálni, hogy a vagyonunkat megörökölhessem.

Apámnak három testvére volt, két bátyja meg egy nénje. A legidősebb bátyja postás volt, ő családotul elment Budapestre, később ott is halt meg. A fiatalabb bátyját, Szekeres Mihályt szintén elvitték. Ő a Tihomir Ostojic 29. alatt lakott. A folyamórségre került, a 6-os pavilonba, onnan Zimonyba. De hat hónap elteltével hazajött. Azóta már ő is meghalt. Egy fia van neki.”

„A NYELVÉT KITÉPTÉK, A SZEMÉT KISZÚRTÁK...”

Levél Szabó János sorsáról*

„Matuska Márton úrnak

Magyar, református, 12 holdas szőlősgazda volt, senkit sem gyűlölt, semmi pártban sem nem volt, sem haragosa, sem ellensége. Jólelkű, szolid ember volt a mi sógor bácsink.

Mégis meg kellett halnia a magyarságáért. A Pirosi utcában volt a sarokháza, a túlsó oldalon lévő szerb szomszédjával, akinek a háza szemben volt. Ezeket a [‘42-es] razzia alkalmával kiirtották, és csak egy elbújt kislány, 13 éves, maradt meg, aki azt hitte, hogy a János bácsi küldte oda azokat, akik a hóban talált olajfoltok alapján megtalálták az elrejtett fegyvereket, és azért ölték meg a családot.

Ez a kislány üzenette, hogy majd ő megbosszulja a halálukat, és kb. egy és fél év után odaküldött 3 katonát fegyveresen, ezek este későn kihívták a János bácsit, elvezették a kertek aljába, ott agyonverték, a nyelvét kitépték, a szemét kiszúrták, a fejét 6 helyen beverték, a fogait beverték, úgy találtak rá vérbe fagyva. Csendben eltemették a Pirosi úti ref. temetőben a Balaton-féle kriptába.

Nem bántott soha senkit, haragosa sem volt, csak az volt a bűne, hogy magyar és hogy gazdag. Ezért kellett meghalnia.

Ha még valami érdeklővel kapcsolatban, talán még valaki emlékezik az idős református hívek közül erre a nagy szörnyűsége.

Bocsánat az írásért, de már 94 éves vagyok, és rosszul látok.

Ezeket azért írtam, mert talán megérdemli, hogy legalább a nevét sorolják a hősi halált halt magyarok névsorába.

Szíves üdvözzel

M. néni”

* A levél eredetéről nem készült följegyzés

Újvidék, Országszázló tér, ma Szabadság tér. A sarkos tornyú épületen ma emléktábla hirdeti, hogy 1918-ban a vajdasági szerbek abban mondták ki: elszakadnak a Magyar Királyságtól, és csatlakoznak a formálódó délszláv államhoz.

MI TÖRTÉNT A KULTURBUND PÁLYÁJÁN?

Tell Vilmos* nyilatkozata

„A Telepen laktunk, a Bácska utcában, 13 éves polgári iskolai tanuló voltam. A Telepen sok erőszak történt, emiatt a három lánytestvérem az egyik közel lakó nagybátyámhoz, anyám öccséhez járt a padlásra aludni. Hallottuk, hogy szedik össze az embereket, de a mi utcánkban nem vittek el. Akit név szerint ma is meg tudok említeni, hogy elvitték, az Ottó volt. Őt ki is végezték. Elvitték még Takács Lacit is, de őt később kiengedték. Ottót azért végezték ki, mert meg akart szökni, kiugrott az ablakon. Öreganyám testvérenek a fiát, Huber Jóskát is elvitték, ő csak hat hónap múlva keveredett haza, miután megjárta a láger is. Előbb a folyamórségen volt, onnan átkerült a Dohánymonopolba, onnan sokakat elvittek erre-arra. Volt, aki a járeki lágerba került, volt, akit bányába vittek, volt, aki jelentkezett katonának. Például Laczkó Mihály kereskedő. Két fia maradt, az egyik itthon él, Mihály; a másik, Gyurka, kivándorolt Ausztráliába. Egy heréskerti pajtásomnak – Drenyák, műszerésznek tanult – nyoma veszett. Elvitték, és többet nem jelentkezett.

Amikor hallottuk, hogy a magyarokat is szedik, akkor mi elmentünk a Heréskertbe Nagy Erzsébethez, anyám édesanyjához. Ő mindig azt mesélte, hogy az apját nem ismerte, mert a szerbek tizennyolcban a Sajlovón¹ agyonverték.

Mi, gyerekek eljáromgattunk oda a láger környékére, a dohánygyárhoz is meg a folyamórséghez is, és nézelődtünk, hogy mi történik. Meg-megtörtént, hogy valamelyik pajtás egyszer csak elmaradt közülünk. Elmentünk hozzájuk, bezörgöttünk, és kérdeztük, mi van. Ő meg kiszólt: »Apát az éjjel elvitték.« Űri Arankának az anyját vitték el, nem is éjjel, hanem egy délelőttön. Úgy halt meg, hogy kiugrott a törvényszék épületének az emeleti ablakán.

Sok összeszedett embert a labdarúgópályára vittek. Nem arra, amelyik most a Vojvodináé, hanem a vasút másik felén volt egy kisebb pálya, oda. Ez volt a Kulturbund pályája, deszka-kerítéssel volt körülvéve. Ezt nem lehetett megközelíteni. Azt mesélték, hogy onnan senki sem tért vissza.² Mi akkoriban úgy tudtuk, hogy egy-egy gyűjtőhelyen öt napnál tovább senkit sem tartottak. Akit likvidáltak, azt likvidáltak, aki maradt, azt vitték más helyekre.

Szenttamás és Feketics között van egy kis erdő. Néhány évvel ezelőtt, amikor az autótutat tervezték, az volt a tervben, hogy azon keresztül építik majd az utat. Végül egy másik vonalra helyezték, mert ott az erdő alatt tömegsír van. Azt suttogták már negyvenötben, hogy Újvidékről német hadifoglyokkal odahordatták a kivégzett embereket. A hadifoglyok közül

* Az időközben már elhunyt tanú a szerző közvetlen szomszédja volt

¹ Városrész Újvidéken, a mai Újvidék helyén egykor létezett Zajol helység neve őrződött meg a nevében

² Egészen bizonyos, hogy túlzottak azok az állítások, hogy csak itt, a pályán tízezer embert lőttek halomra. Igaz adatok híján azonban az ilyenek terjednek.

mesélte egy passzai³, hogy állandóan hordták oda az embereket, de vissza nem hoztak soha senkit sem. A később érkezetteknek mindig be kellett temetniük az előzőleg kivégzetteket, ezután megásták a saját sírjukat, majd őket ebbe belelövöldözték. A következő túra őket temette be.”

HÉT KRISZTUSÉRT ADOTT ÉLET

„Látniuk kell a híveknek, hogy papok is vannak velük, ha veszély esetén gyönni szeretnének!”

Erős és Igaz Istenünk!

Te Bernát szolgáló és társai életében csodálatosan kibontakoztattad a kereszt misztériumát, amikor áldozatvállalásuk által a diktatúrák sötétségében is felragyogtattad a hit világosságát.

Kérünk, dicsőítsd meg szolgálóidat szent egyházadban, hogy hitvalló életük és vértanúságuk példája ma is bátorító erőforrásunk legyen a szegény és aláazatos Krisztus követésében. Aki él és uralkodik, mindörökkön örökké.

Amen.

Egyházi jóváhagyással (2530-1/2010)
Budapest, 2011. január 7. Erdő Péter, bíboros, prímás, érsek

KÉRJÜK A FERENCES VÉRTANÚK KÖZBENJÁRÁSÁT, ÉS IMÁDKOZZUNK BOLDOGGA AVATÁSUKÉRT!

Az imameghallgatások bejelentését és tanúk jelentkezését az előbbi címre várjuk.

Magyarok Nagyszónya Ferences Rendtartomány
1024 Budapest, Margit krt. 23.
Telefon: (1) 336-1689
Fax: (1) 212-5150
Web: www.ferencesek.hu
E-mail: iroda@ferencesek.hu
Adományszámla-szám: 11600006-00000000-28408844

Ima a mártír halált halt ferences papokért, köztünk Köröztős Krizosztóméért és Kovács Kristóféért.

³ A tanú azért emlékszik a passzai személyre, mert édesapja ottani születésű dunai hajós volt.

„PAPOK! ELŐRE!”

Mihály atya vallomása*

Kamarás Mihály (született: Faulbauer Ferenc)

(Pécs, 1918. V. 25. – Budapest, 2013. V. 18.)

„Az újvidéki eseményekről én naplót vezettem, feljegyzéseimet átadtam egy barátomnak az USA-ban, s az, miután kinyomtatta, állítólag elégette.

Nem vagyok újvidéki származású, Almáskamarásról kerültem oda a ferencesek rendházába, amely abban az épületben volt, amelyet a Dusán cár utcában Léh Mátyás gajdobrai (Szépliget) plébános adományozott a rendnek. (Ma is ott van a ferencesek temploma és rendháza Újvidéken. – M. M. megj.) Velem együtt ott volt még Köröosztos Krizosztom házfőnök; 1944 elejétől ott volt Kovács Kristóf¹ jászberényi származású testvér, Pécsre kellett volna mennie, de azt mondta, ha jönnek a partizánok, akkor neki esélye lesz itt üdvözülni, ha vértanú lehet.

Október 23-án alighanem a hívek közül szólt valaki, hogy lezárták az utcát. Én kulcsokat vittem át a szomszédba, amikor szóltak mindannyiunknak, hogy tíz percre le kell mennünk az utcára igazoltatás végett. Volt ott velünk egy 16 éves ministráns is, a Lütze fiú; mind a négyünknek le kellett menni. Mire mi leértünk, akkorra már három-négy ember várakozott ott, s a házakból, mellékutcákból másokat is tereltek kifelé. Valaki szólt, hogy hozd el a Lütze fiú igazolványát. Krizosztom nagyon beteges volt, mert ő megjárta a Don-kanyart. Amikor ott felbomlott a hadsereg, ő a szétszéledt embereknek az élére állt, és egy csoportot onnan hazavezetett. Ő már előbb is volt ilyen küldetésben, amikor a moldovai székelyeket vezette erre a vidékre. A doni csatánál súlyosan megbetegedett, s amikor itt az utcán igazoltattak bennünket, akkor a katonák azt mondták neki, hogy ő elmehet, mire ő azt válaszolta, hogy ha minket, többieket nem engednek el, akkor ő sem mehet. És maradt velünk. Az egybeterelt embercsoportot menetbe állítva kivezették a folyamórság laktanyájába. Volt a mi csoportunkban körülbelül száz ember. Ott elszedték mindannyiunktól az igazolványainkat, és bezártak bennünket az ott álló pavilonokba. A kinti ismerőseink hordtak ennivalót meg egyéb szükségességeket. Emlékezetem szerint 5-6 ezer embert szedtek ide össze.

Mihály atya fiatal papként

* Az interjú valószínűleg 1990 őszén folyt le a szegedi ferences rendházban.

¹ Köröosztos Krizosztom volt újvidéki rendházfőnök és Kovács Kristóf barát boldoggá avatási folyamata tartott még e kötet lezárásakor. A pécsi születésű Krizosztom emlékét Pécssett, a volt rendház épületének külső falán emléktábla is őrzi.

Kovács Kristóf

Úgy tudtuk, hogy kezes kellett volna, akinek a szavára majd kiengednek bennünket. Úgy tudom, hogy a próta (pravoszláv esperes) lett a városparancsnok. Egy Matis nevű embert kerítettek az ismerőseink, ő kezeskedett volna értünk, de ekkor már ez nem volt elég, hanem azt mondták, hogy partizántiszt kell, meg orosz tiszt kell. A városban már megkezdődött a felelőtlen felelősségre vonás.

A kaszárnyából vittek bennünket munkára. Egy este, ez talán 28-án történt, úgy 9-10 óra körül, beállított hozzánk néhány katona egy tiszttel, hosszú listát hoztak magukkal. Felolvasták a listán levő neveket, és azokat azzal az indoklással, hogy mennek haza, átirányították a kettes számú pavilonba. A listáról felolvasták Krizosztom atya nevét is. Onnan azonban nem engedték el őket, azt mondták nekik, hogy most már úgys

késő van, majd reggel mehetnek haza. Ott töltötték az egész rákövetkező napot. Este hármásával összekötötték, és két sor katona között terelték őket, közben a zene szólt, nekünk megtiltották, hogy az ablakon át nézzük, mi történik. Éjfél felé kamionok érkeztek. Egy a megkötözöttek közül meg akart szökni, azt lelőtték. A teteme még másnap is ott hevert. A városból másnap különféle híreket hoztak az elhurcoltakról, hogy ide vitték meg oda vitték őket, Borba, a bányába, a temetőbe. Elvitték Krizosztomot is. Tudomásom szerint a hetvenes években a kamenicai parkban az árvíz kimosta néhányuknak a csontjait.

Az őrök között volt egy hatvani származású magyar fiú, aki már korábban beállt a partizánok közé. Megismerkedett Krizosztommal, s egyre nyugtatgatott bennünket, hogy ne féljünk, a bűnösök elmenekültek, nekünk nem lesz már bajunk.

November elsején, mindenszentek napján, temerinieket hoztak közénk. Náluk szerszám is volt, ásó meg lapát. Kiválasztottak mintegy nyolcszáz embert. Ez úgy történt, hogy elébünk állt egy tiszt, és azt mondta, ti mentek délre. Köztünk volt Buda József református lelkész, s ott volt az én rendtársam meg jómagam, akinek akkor még németes nevem volt, Faulbaier. A tiszt elébünk állt, és azt mondta: »Utánam, a végtelenbe.« Szerbül mondta, én akkor nem sokat értettem belőle. Átvittek mindannyiunkat kompon Péterváradra, a vár kazamatáiba. Ahogyan a kompra szállunk be, éppen megszólaltak a harangok, és Kovács Kristóf atya azt mondta, nekünk szólnak a harangok.

Volt velünk még egy szerzetes is, egy Weidner nevű német kapucinus barát. Volt rajta egy nagyon jó meleg pulóver. Egyik őr ezt elvette tőle, és adott neki helyette egy SS-zubbonyt. A várban zsúfolt börtönbe zártak bennünket. Azt hittük, ütött az utolsó óránk, mi, papok egész éjjel gyóntattuk fogolytársainkat. Voltak köztünk, akik nyíltan agitáltak, hogy lám, mit tettek Horthyék a szerbekkel, a legjobb lenne, ha mi megtagadnánk magyarságunkat, akkor talán megkegyelmeznének nekünk.

Másnap a parancsnokunk felsorakoztatott bennünket. Meghallottuk, hogy a nyolcszáz ember közül kétszáz marad, a többit elhajtják. Ahogy ennek hírét vettük, úgy intéztük, hogy a sor végére kerüljünk, akkor majd maradunk. Csakhogy kiadták a parancsot, hogy: Popovi,

napred! (Papok, előre!) A későbbiek során ilyen vezényszóval többször is keserítették az életünket, sőt azt is megparancsolták, hogy a sor elején mi vigyük a géppuskájukat.

– Vigyázz, pap! Ha eldobod, lelőlek – fenyegettek minduntalan. Útközben hangosan imádkoztunk, mondtuk a rózsafüzért. A tekijai templom mellett elhaladva még lökdöstek bennünket, hogy na, mi van. A Majka Božija (Szűzanya) nem segít a fegyvert vinni?

Karlócán kétszázat közülünk leválasztottak, ők ott maradtak, majd a pravoszláv pap is kiadta a parancsot, hogy popovi, napred, s mehettünk tovább. Valami vita keveredett, amelynek során Buda tiszteletest megverték. Minket, többieket meg egy partizán nő a puska tisztítására szolgáló vasvesszővel fejbe vágott, hogy én is kivéreztem. Aztán megkérdezte tőlem, hogy van-e zsebkendőm, s ha van, töröljem meg a társam véres fejét is. A kíséreinél közül egy másik nő segített rajtunk azzal, hogy ivóvizet adott.

November másodikán már Indijára értünk. Itt egy katona megsebesítette Kristóf testvér bordáját. Bajonettel felhasította a ruhát – mindannyiunkat rendi ruhában vittek el otthonról, rajtunk volt a pallium –, és a bordájánál a bőrét is felhasította, nagy sebet ejtve rajta, s még erősen lábon is rúgta. Jártányi ereje sem volt, közben kiadták a parancsot, hogy aki nem bír menetelni, azt le kell lőni. Támogattuk szegény Kristófit, de úgy sem tudott már menni. Ekkor egy kazalhoz támasztottuk.

– Aki nem megy, azt lelőjük – rivallt rá egy kísérő.

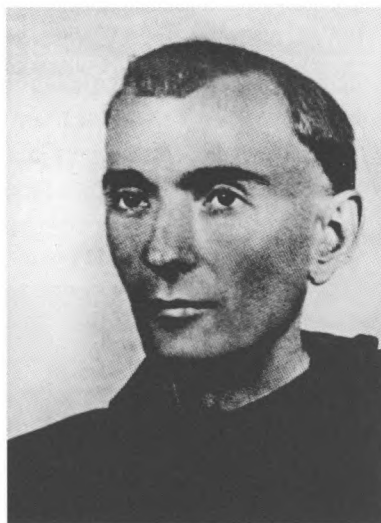
– Én nem megyek. Lőj le! – válaszolta Kristóf, majd felénk fordult, és azt mondta: Sic debuit esse. (Így kellett történnie.)

Föltették egy orosz kamionra, de nem vitték sehova, mert egy vad alak felugrott a kamionra, és Kristófit lelőtte. Indijánál a ruháját is lehúzták róla. Azt mondták rá, hogy ez egy svinja (disznó), meg még annál is rosszabb: pap. Ott is lett elásva.

Indijánál mindent elszedtek tőlünk. Megismerkedtem egy ottani magyar-horvát családdal, ezeknek a fia is ott volt katona. Megmondta, hogy egy ideig ne jöjjenek elő, mert engem is agyonvernek, hanem húzzam meg magamat a bezárt társaim között, három-négy nap múlva az egységet viszik a frontra, s az őrszolgálatot a helyi lakosság soraiból válogatott partizánok veszik át.

Itt, Indiján csakugyan agyonverték ezt a német szerzetest, és a ganerakásban elásták. Sztétverték a fejét, ezt én is láttam. Annyira beteg lettem, hogy 4-5 napig a velünk levő temeriniek ápoltak. Attól lettem beteg, amit átéltem, mert vertek, s élvezkedtek abban, amit velem csináltak. Vertek a teljes elalélásomig. Elővették Buda tiszteletes urat is, és kérdezték, hogy pap, hány embert küldtél a Duna jege alá? Ő meg mondogatta, hogy ki mindenkit mentett meg a vérengzők keze közül. Erre békét hagytak neki, és két nap múlva vigasztalgtatták, hogy no, akkor jól van.

Körülbelül egyheti nyomorúságos állapot után rendbe jöttem annyira, hogy magam is mehettem már dolgozni. A fel nem robbant bombákat kellett kiásni egy patak hídjá mellett. Ebben az időben kiválogattak a munkaképtelen öregek közül egy körülbelül harminctagú

Körösztös Krizosztóm

csoportot, s azt mondták nekik, hogy haza fogják őket küldeni. Néhány nap múlva hallottuk, hogy valamennyiüket lelövöldözték.

December harmadikán engedtek szét bennünket. Temeriniekkel indultam el hazafelé, hívtam őket, térjenek be hozzám Újvidékre. Idefelé jövet egy szerb ember csempészett át a Dunán a kompon. Befektetett a szekere aljára, és letakart szénával.

Nem sokkal a hazatérésem után egy ismerősöm a Futaki úti kaszárnyából elhozta Krizosztom csuklyáját véresen.

Jugoszláviát 1945 májusában hagytam el. A történekről részletesen tájékoztattam Rómát. Amit átéltem, minden részletesen fel van ott jegyezve.

Krizosztom testvérért november másodikán szoktunk imádkozni.”

Az idős, munkára már alkalmatlan férfiak olyan érvekkel megindokolt kiválasztásáról, hogy haza fogják őket engedni, mint ahogyan Mihály atya elbeszéléséből értesülünk róla, a temerini születésű Klibán István újvidéki lakos írt részleteket, akinek az édesapja, id. Klibán István szintén a kiválasztottak között volt. (Klibán István: Halottak napján, in Temerini razzia² 183–186. o. Az érintettek közül a könyv szerzői tíz személyt azonosítottak. Nevük megtalálható a 245–248. oldalakon.)

Az idős Mihály atyával Matuska Márton beszélget 2011-ben

² A VM DP Történelmi Bizottságának kiadása, Temerin, 2001.

„HA SZLOVÁK, AKKOR MEHET HAZA”

A nyilatkozó megtiltotta neve közzétételét.

„Én újvidéki lakos vagyok, magyar, de gyerekkoromban édesanyám nevét viseltem, s az tiszta szlovák név. Ennek köszönhetem, hogy negyvennégy végén megmenekültem. November első napjaiban beállított a műhelybe a Heréskertben Milan Marić üvegeshez, a gazdámhoz két fegyveres meg velük egy komeszár (komisszár). Többen dolgoztunk a műhelyben, s a magyarokat mind előállították és kiterelték az utcára. A mesterem szólt nekik, hogy engem hagyjanak, hiszen még gyerek vagyok, amire azt válaszolták neki, hogy akkor is menni kell. Kivezettek az utcára, a sarki házig, ott már várakozott egy tizenöt fős csoport. A mester odáig jött utánam, és ott a parancsnokuktól kérdezte, hány évestől viszik a magyarokat, mire azt a választ kapta, hogy tizennyolctól. Közölte, hogy én sokkal fiatalabb vagyok, erre elengedtek. Öt óra után azonban, amikor elindultam haza, leállított az utcán egy őr, hogy hova mennék. Közöltem, hogy befejeztem a munkát, megyek haza. Ekkor azt kérdezte tőlem, hogy magyar vagyok-e. Azt válaszoltam, hogy nem, hanem szlovák. Szerencsémre a zsebemben volt a keresztlevelem, és ezt felmutatva elhitte, hogy nem vagyok magyar, ezért elengedett.”

Újvidék, a tartományi kormány székháza, közismert nevén bányi palota

„BORIS, GYERE VISSZA! APÁD ITT VAN”

Csábrádi Borbála levele*

„Apám, Csábrádi Máté negyvenéves vasesztergályos volt negyvennégy végén, én meg 18 éves iskolás lány. Ő kommunista, a 18-as események után sok mindenen átment, 1934-ben sztrájk miatt nem vették vissza a munkahelyére, egy év múlva pedig már üldözték is.

1944. október 26-án, csütörtöki napon kezdték szedni a magyarokat a Zrínyi Ilona (P. Drapšin u.), a Mátyás király (Gogol u.), a Báthory (M. Dimitrijević), a Hunyadi (Tolsztoj), az Egres (Dózsa György u.), a Gömbös (Dusán cár u.) utcákban meg a[z egész] Telepen. Házról házra járva terelték őket, a férfiakat. Igazolattak, és a lakást átkutatták. Anyám akkor állapotos volt, apám a munkából nem érkezett haza. Egész éjjel nem aludtunk, apám aznapra várta a fizetést, még arra is emlékszem, hogy 108 pengőt kapott. Anyám elküldött utána meleg holmival meg cigarettával. Eljutott hozzánk a híre, hogy a férfiakat a folyamórségen tartják fogva. Később tudtuk meg, hogy apámat a [Futaki úti] temető mellett, a teniszpályánál, ahol ma az [Egészségügyi Közép]iskola van, ott tartóztatták fel és vitték el. Másnap, pénteken, a Libalegelőn (az akkori Limán része) átvágva én is odamentem a folyamórséghez. Rengeteg nép várakozott kívül, az örök lövöldöztek felénk, zavartak volna szét bennünket. Voltunk ott talán ezren is, nem tágitottunk. Egyszer csak érkezett egy orosz tiszt, arab paripán. Kérdezte, hogy mi van itt, mi meg válaszoltuk, hogy itt tartják fogva az embereket. Leszállt a lóról, és odament az órséghez. Nem sokkal később felsorakoztatták a fogva tartott embereket, L alakban. Minden négy méterre egy géppisztolyos állt. Minket, asszonyokat, lányokat négyesével-ötösével beengedtek, hogy átadjuk a hozzátartozónknak, amit vittünk nekik. Én annyira féltam a puskától, hogy se hallottam, se láttam, nem ismertem meg az apámat, halálra voltam rémülve, és csak elszaladtam a felsorakozott emberek előtt, már túl is haladtam őket, amikor utánam szólt Ipacs Lajos, egy utcabeli férfi:

»Boris! Gyere vissza, apád itt van!«

Apám kilépett, a bőrkabátja nem volt rajta. A nadrágzsebéből kivette a fizetését, nem szólt semmit, csak nagyon sírt. Én tudom, hogy a felszabadítóktól, a kommunizmustól nem ezt várta. Mindig arról beszélt azelőtt, hogy »Ha kommunizmus lesz, akkor énbőlőlem mindenkor úriember válik.« El is menekülhettünk volna, de éppen ő azt mondta: »Nem akarok a gyerekekkel az árok szélén elpusztulni.«

Másnap, szombaton, kijárási tilalom volt. Akkor kezdődtek a folyamórségen a kihallgatások. Azt mondták nekik, hogy akit szólítanak, azt hazaengedik. Apámmal együtt volt egy Sípos nevezetű ember, azt is kiszóltatták, de bizonyos idő múlva visszatért. Akkorra teljesen megfehéredett a haja.

* A levél kézírásban érkezett. Körülményeiről nem készült följegyzés.

Vasárnapra virradóra a sok emberből körülbelül tízen maradtak vissza, köztük az apám. Azt hallottam, hogy a többit nem lelövöldözték, hanem kikísérték a Guszak-szálláshoz¹, és ott késsel lemészárolták őket. A környékeliek ezért nem hallottak ott lövöldözést.

Negyvenhétben hajtottak bennünket töltést építeni arra a tájra. A mai Pinki utcában a Zémanék háza volt a legutolsó, addig volt megépítve a töltés, mi onnan folytattuk a Guszak felé. A szálláson túl tömegsírra bukkantunk, emiatt egy időre leállt a munka. Kijöttek a városból a szakértők, hogy megvizsgálják a csontokat. Azt állapították meg, hogy még a törökök idejéből valók, de nem kell ahhoz nagy szakértelem, hogy lássa az ember, nem lehetett a tömegsír olyan régi, mert még fehérek voltak a csontok. Rengeteg koponya volt meg még ruhafoszlány is. Egy hosszú sorban feküdtek. Mind szét lettek azután szórva.

Tudomásomra jutott, hogy a Raja erdejében diákokat lelövöldöztek agyon. Egy Siskin nevű orosz emigránsnak kocsmája volt a disznópiac közelében, a Kulpin gyár kijáratával szemben. Ő látta éjjel, hogy terelik a fiatalokat meztelenül, kezük a fejük fölött összekötözve. Áthajtották őket a vágóhid közelében a csatornahídon, és ott az erdőben lelövöldözték őket. Ez a Siskin látott előbb már másokat is odaterelni, és sokaknak beszélt róla. Nem sokkal később őt magát is kivégezték, én azt hiszem, azért, mert járt a szája. Az elveszett diákok között volt Gálfiék fia, Takács László, Magyarék gyereke és mások.

Édesapám a megmaradottakkal lógorba került, Mihály Ferenc-rendi atyával volt együtt, vele is érkezett haza.”

A Guszak-szállás. Akkoriban sokkal alacsonyabb árvédelmi töltés húzódott mellette. A közelben volt a folyamórségről ide szállított, és itt tömegsírba/sírokba lelövöldözött áldozatok legnagyobb rejtékhelye, ezt/ezeket az 1965-ös nagy árvíz után emelt új védelmi vonal építése során semmisítették meg

¹ Helyesen: Guszek

„BITANGOK! ELINTÉZTÉTEK A FIAMAT!”

Takács Lajos nyilatkozata*

„Én 1928-as vagyok, a bátyám, Laci egy évvel volt idősebb. Azon az emlékezetes napon anyánk kenyeret dagasztott, és a bátyám két szakajtóban, mezítlábas papucsban vitte az Epres utcai házunkból a Hunyadi utcai pékhez a kenyeret sütni. Reggel hat óra felé indult, de még másfél óra múlva sem ért vissza, ekkor már nagyon aggódtunk, indultunk volna a keresésére, de nem engedtek ki bennünket az utcára. A bátyámat soha többet nem láttuk.

Kilenc óra felé bejött hozzánk 4-5 fegyveres partizán, nekem és apámnak megparancsolták, hogy öltözzünk fel, és menjünk velük. Anyámtól kértek kötelet, hogy megkötözzenek bennünket. Közben tőlem megkérdezték: »Te hány éves vagy?« Amikor közöltem, hogy tizenhat, akkor azt válaszolták: »Jól van, te maradsz, de apádat nem látod többet.« Erősen megszorították a kezét, közben azt kérdezték tőle, hogy megkísérel-e megszökni. Hova szöknék, válaszolta apám, erre valamelyest meglazították a kötést. Közben átkutatták a lakást, magukhoz vettek két pokrócot, a harmonikát meg a messzelátót. Apánkat kihajtották az utcára, miránk meg ránk parancsoltak, hogy befelé, és az ajtót ki ne merjük nyitni. Csak szerbül beszéltek hozzánk. Jó egy óra múlva valaki zörög. Apánk jött vissza, mert a sarkon valami tisztféle megpirongatta az embereit, hogy megmondta, ötvenévesig szedjék az embereket, tizennyolctól ötvenig, apám meg már 52 éves volt akkor. Eloldozták, és azt mondták neki, te, öreg, mehatsz haza. A mai Puskin utca sarkáról engedték haza.

Anyánk másnap ment a többi asszonnyal a folyamórségre, vitt télikabátot meg harisnyát, de a bátyámról soha semmit sem tudtunk meg. A mi utcánkban akkor eltűnt még Juhász Sanyi, Andaházy tanító legény fia, a Klinec gyerek a mai Puskin utcából, Magyar Laci, Takács Jani. Ez a két utóbbi magyar katona volt már.

A bátyámnak volt fél hold földje a Bácska utcában, a mai Petőfiben, azt elkobozták, s az volt az indok, hogy megszökött. Volt egy közös telkem vele ugyanott, annak a megmentésére megfogadtuk Vernački ügyvédet. Ő kimajmolta, hogy Laci-Lajos az magyarul ugyanazt a nevet jelenti, és így megőrizhettem. A bátyám elhurcolása után sokáig jártak oda hozzánk valami gazember partizánok, zsaroltak bennünket. Két civil volt köztük meg egy katona. Előbb csak bort kértek, azután pénzt, végül a jószágot is. Amikor egy alkalommal ismét jöttek, és a lovakat meg a kocsit követelték, akkor – előre megbeszélve – apám odaszólt nekem, hogy: »Fiam, szaladj a parancsnokságra.« Én kiugrottam a kapun, és elbújtam, ezek meg annyira megijedtek, hogy semmit sem vittek el, hanem apámat megpofozták, megfenyegették, és eliszkoltak. Többet nem kerültek elő.

* A beszélgetés a tanú tanyáján, a Piros felé vezető út bal oldalán, a Városi Temető mögötti határrészen folyt le a kilencvenes évek elején.

Anyánk sokáig járt a bátyám után, többen is meghúzódtak éjszakára a folyamórség előtti lövészárkokban, és onnan látták, amikor az agyonvert embereket teherautón elszállították.

Apám sosem hallgatott a fia eltűnéséről. Szavazáskor többször kapacitáltak, hogy vállaljon megbízatást, vagy menjen szavazni, de ő sosem állt rá, hanem keményen visszabeszélt:

– Sehova, bitangok! Elintéztétek a fiamat, pedig semmiben sem voltam benne.

Ezt a nézetét többeknek is kifejtette, többek között volt egy Vértes nevű zsidó kereskedő ismerőse, annak is, de soha senki sem jelentette fel, és nem esett emiatt bántódása.”

Rex szálloda épülete régi képeslapon

NEM VOLT HOVA LÉPNI A VÉRTÓCSÁTÓL¹

Az 1944-es újvidéki kivégzések túlélője, Varga György 81 éves nyugdíjas története

Amikor 1944. október 24-én bejöttek a partizánok, akkor itt nem volt semmi ellenállás, úgy bejöttek, mint a lakodalomba. Majdnem úgy volt, örültünk, hogy végre valaki jött, hogy végre biztonságba legyünk. Ez volt csütörtökön délután. Semmilyen katonaság nem volt, ilyen apró gyerekek voltak, felelőtlen egyének, és ezeknek voltunk mink kiszolgáltatva. Következő nap, pénteken nem történt semmi². De szombaton már házról házra jártak, a szalajkai szerbek vezették a katonákat, és szedték össze a magyarokat... Aki azt mondta, hogy magyar, beállították a sorba, és azt mondták, viszik kihallgatásra a tengerészkaszárnnyába, itt, Újvidéken. Akkor voltam harmincéves. Szombaton éjjel, október huszonhetedikén, megjelent egy bizottság, újvidéki UDBA-s emberek, nagyjából ismertem őket. Egyikük az Uglied igazgatója volt, másíku a két Ilin testvér. Az egyiknek kalapüzlete volt, a másik meg a Magyar Szóban dolgozott.³

Egyszer bementem a Magyar Szóba, és a portásfülkétől jobbra kijött az, aki annak idején hozta a listát, ami alapján minket tizedeltek. Mondom az öcsémnek, aki ott dolgozott: „Tudod, ki ez? Az én öcsém meg a te bátyád gyilkosa!” A tengerészeknél a kettes számú szobában este kilenckor jött a bizottság, ők is mind szerbek voltak.

Felsorakoztattak bennünket, 201 személy volt a kettes számú szobában. Elmentek a Dunára, elvágták a hajóhúzó kötelet, szétfonták, az embereket egymáshoz kötötték, és kísérték őket le a Dunához. Ebből a csapatból csak én meg a Szénási Laci menekültünk meg. Minket áttettek a hármas számú szobába. A többieket felsorakoztatták, és vitték őket. Ezt még láttuk. Mi ugyanis valahogy nem voltunk a listán, pedig mind telepiek voltunk. Felolvasták a névsort, hogy van-e valaki, aki itt nem szerepel. Azt mondja nekem a Zahorai András, aki a Vojvodina [futballcsapat] gólgyárosa volt, hogy jelentkezzek, nehogy miattam legyen meg a baj. Jelentkeztem, én meg az a Szekeres, aki cigány volt, és átkísértek a szomszéd szobába. Másnap reggel kerestem a pokrócomat meg a cuccomat. Mondtam a partizánnak, hogy adja ki a cuccom a kettesből. Mondta, nem lehet bemenni. Aztán mégis bevezetett. Az ajtón nem volt kilincs, és vértócsa volt a küszöbön. Gyorsan bementem, csak azt vettem el, ami az enyém, bár a többiek holmija is ott volt, kabát, kalap, pokróc, úgy vitték ezeket el, mint a birkákat.

Utána vittek bennünket a vasútra helyreállítani a villamos berendezéseket. Ilyen javítási munkálatokra vittek bennünket, de haza nem engedtek. Megtörtént az is, hogy kerestek

¹ Megjelent: Napló, 1991. június 11.

² A visszaemlékező által említett napok és dátumok között eltérés van.

³ Az említett Uglied és a Magyar Szó természetesen az események után létrehozott vállalatok voltak.

mestert a városban, aki meg tudja javítani a vízvezetékét. Bementem és megcsináltam, hát volt mit látni. Az épület a Matica galériájának mostani épülete volt, s a terem, ahova először beléptünk, hasonlított egy marhavágóhídra, vértócsa volt mindenütt, még az emberek agyveleje is fel volt a falra ragasztva, ott verték őket agyon.

Csak a nyomok maradtak meg, már senki nem volt ott. Hát ezért kellett a vízvezetékét megjavítani, hogy ezt lemossák. Ott még benyitottam a szomszéd szobába, az tele volt ruhaneművel, női, férfi vegyesen, sőt gyerekcipő és -ruha is volt, véresek, szaggyalultak. Akiket nappal agyonverték, éjszaka teherautóval levitték a Dunára, és bedobálták őket. Akik lehorrták és bedobálták őket, azok az emberek ugyanabba az épületbe voltak bezárva. No, azokból nem maradt. Mert amikor lerángatták a meztelen halottakat, akkor azokat is ott kivégezték. Ezeket még láttam is, voltak köztük szerbek is. Az akkori Vojvodina Szálló igazgatója, a Marković. Benn volt a Szkicsák Laci is, akinek kézimunkauzlete volt. A többiekre már nem emlékszem. Nappal szólt a mikrofon, partizánótákat harsogott, hogy ne halatsszon ki az ordítás.

A katonákat nem ismertem, állandóan be voltak rúgva, sütötték a húst még ittak, lövöldöztek. Meg ölték az embereket.

Dolgoztam én később a Venac vágóhídon, hát onnan tudom, hogy néz ki – mint az a terem akkor. Nem volt hova lépni, hogy ne vértócsa legyen.

Visszatérve az október 27-ére, vasárnapra, emlékszem, hogy reggel megjelent Újvidék utcáin egy plakát, hogy megtorolták az újvidéki '42-es razzíát.

Ennek a névsornak valahol szerepelnie kell.

Ha csak úgy nem járt, mint amikor Rankovićot⁴ leváltották, akkor a Kraljević Markóban [Újvidéki utca] éjjel-nappal égtek az akták az udvaron. Az egész város füstfelhőben volt.

A családokat semmiről nem értesítették: sem arról, hogy él, sem arról, hogy kivégezték a hozzátartozójukat. Soha a kivégzett öcsémről nem kaptunk halotti levelet, sem értesítést. De a többiek sem.

Pedig mi a szerb seregben szolgáltunk, még magyar katonák sem voltunk, mi hárman, fiútestvérek. Semmilyen egyesületben vagy pártban nem voltunk. Csak magyarok. Nem voltunk magyar katonák, mert amikor bejöttek a magyarok, azt mondták ránk, hogy tudunk magyarul, de csetnikek vagyunk. Amikor meg bejöttek a partizánok, azt mondták, fasiszták vagyunk.

Később elvittek táborba dolgozni, Zemunba (Zimonyba), és december 31-én engedtek haza, úgy tudom, szovjet beavatkozásra.

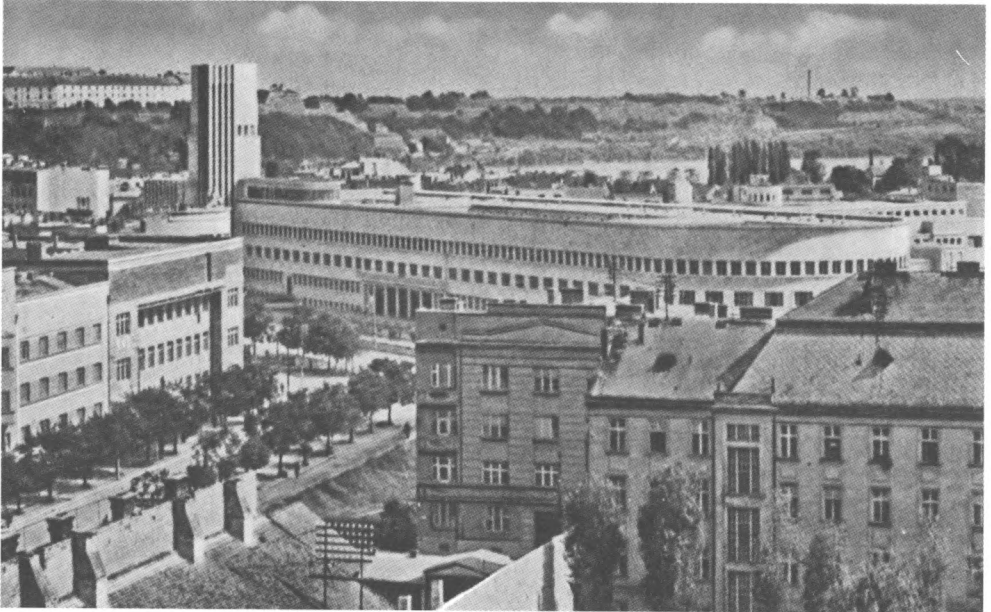
Én már 81 éves vagyok, és alig sikerült elmondani, amit tudok, senki sem akart meghallgatni. Van még egy túlélő jó barátom, de nem mert eljönni, mert a fia megijesztette, hogy elveszítheti az állását, ha erről beszél. Pedig három bátyja is elveszett. Máig sincs halotti levelük.

Még most sem lehet erről beszélni, amikor a Pál pátriárka megy az országban, és az összes halottjukat megkeresik, akkor a többit miért nem lehet említeni?”

⁴ Aleksandar Ranković, Tito egyik legközelebbi munkatársa, köztársasági alelnökként első számú helyettese, 1965-ben bekövetkezett bukásáig a belügyek korlátlan ura. Az aktaégetés említésével a nyilatkozó arra utal, hogy a rendőrségnek a főnök lebuktatása után meg kellett semmisítenie az olyan aktákat, amelyek elsősorban magára Titóra, de az egész rezsimre nézve is kellemetlen bizonyítékul szolgálhattak volna.

Partizánok

Újvidék látképe (az 1940-es évek)

„VALAKI SEGÍTSÉGÉRT KIABÁLT: MAGYAROK, NE HAGYJÁTOK MAGATOKAT!”

Nagyhegyesi Ferenc nyilatkozata*

„Újvidéken születtem 1927-ben. Negyvennégy októberében, azon a napon, amikor a városba megérkeztek a partizánok, jött értem két fegyveres a telepi házunkba. A mai Bogdan Šuput utcában laktunk, akkor Tóthbagi János utcának nevezték. Azt kérdezték tőlem, mi vagyok. Milyen nemzetiségű. Mondtam, magyar. »Akkor jössz velünk.« Nyomban mennem kellett, még azt sem engedték meg, hogy rendesen felöltözzek. Az utcán meglátta egyik szerb szomszédasszony, hogy ezek visznek. Ő nyilván tudta, milyen veszélyben vagyok, de én még mindig nem. Odaszólt a fegyvereseknek, hogy mit akartok ezzel a szlovákkal. Azok elbizonytalanodtak, és ismételten megkérdezték, hogy mi vagyok. Én, buta magyar, újra csak mondtam, hogy magyar. Erre elvittek. Előbb a telepi iskola épületébe, onnan még aznap a folyamórség kaszárnyájába. Két-három nap lehettem ott, amikor véletlenül megtudtam, hogy a másik nagyteremben ott van a testvérbátyám, Nagyhegyesi János. Ő nem sokkal a partizánok érkezése előtt ment el katonának. SAS-behívóval. Nem jutott messzire az egységével, mert a parancsnokló tisztjük hamarosan a bevonulásuk után átlátta, hogy a magyar rezsim összeomlott. Egybehívta a katonáit, és közölte velük, hogy akinek van civil ruhája, az nyomban öltözzön át, és menjen, ahová jónak tartja, akinek pedig még nincsen, az szerezzen. A bátyám is így indult haza, de a házunkig nem ért el, mert a sarkon partizán örök feltartóztatták, és egyenesen a folyamórségre vitték. Mi ott úgy voltunk, hogy minden éjjel elbúcsúztunk egymástól, mondogattuk, nem biztos, hogy a reggelt megérjük. Sokan nem is érték meg, mert éjjel válogattak ki embereket, elvitték, és azok soha nem tértek vissza.

Nem volt szabad a foglyoknak semmiféle kapcsolatot tartaniuk a másik teremben levőkkel, de amikor én megtudtam, hogy ott a bátyám, akkor kimentem a vécére, és nem a mi, hanem az ő szobájukba mentem vissza. Ott beszélgettem vele egész éjjel. Azután visszazöktem a mi szobánkba. 30-ára virradó éjjel elvitték őket. Mi hallottuk, hogy viszik, de nem volt szabad nézni, mert az ablakokba géppuskákat állítottak, nekünk a teremben fel kellett sorakozni, és az ablak felé, a géppuskával szembe kellett fordulni, hogy lássák a tekintetünket. Ilyen helyzetben nem láthattunk ki az ablakon át az udvarra. Hallottuk, hogy kiabálnak rájuk: Napolje, napolje! (Kifelé, kifelé!) Valaki segítségért kiabált: »Magyarok! Ne hagyjátok magatokat!« De azt is hallottuk, hogy lőttek, ez a hang elhallgatott. Nyilvánvaló, hogy azt ott elintézték. Másnap azonban azt hallottuk a szemtanúktól, hogy az illetőt nem lelőtték, hanem leszúrták. Előző nap – ezt is tudom – kosarat tettek a terem közepére, és abba bele kellett rakni a zsebből bicskát, dokumentumokat, karórát, ékszereket. Mi a saját

* Párizsban élt, véletlenül találkoztam vele Újvidéken 2006. VI. 13-án, Dániel József nyomdatulajdonosnál, ismerősömnél, neki régi barátjánál, gyermekkori pajtásánál. Ott nyilatkozott.

termünkben is úgy voltunk, hogy minden este elbúcsúztunk egymástól: lehet, hogy a reggelt már mi sem érzük meg.

A következő napokban vittek bennünket dolgozni az állomásra. Ott volt egy Boža Radić nevű pályamester. Az egy napon közölte velünk, hogy gyerekek, holnap ki fognak engedni benneteket. Ha kiengednek, gyertek ide, ha éjfélkor lesz is az, mert én adok igazolást, hogy ti a vasútnál dolgoztok. Erre mindenkinek szüksége lesz. Csakugyan kiengedtek bennünket, és vagy kétszázán felkerestük, és ő kiadta az ígért igazolványt. Én azzal a tudattal élek, hogy ő mindannyiunkat megmentett. Akikre emlékszem: Bozsó Géza, a Dornstädternél dolgozott. Meg egy Turánszki.”

DRÓTOT KÉRT A PARTIZÁN

Hogyan tud visszaemlékezni, mi jut eszébe 1944-gyel kapcsolatban?

Magyar Magdolna vagyok. Úgy kezdődött ez az egész, hogy ment a kisdobos dobolni, mikor színre léptek. Mert nekik nem kellett bejönni, itt voltak, itt szervezkedtek. Színre léptek, akkor ment a kisdobos dobolni minden magyarlakta helyeken. Az első negyedbe, második negyedbe, a Telepen, ahol magyarok voltak: menjenek a városháza elé, és hallgassák meg, mert – jaj, milyen pópa, mindig itt volt az eszembe' – nagy beszédet fog tartani. Olimpiusz¹, Olimpiusz pópa! Nagy beszédet fog tartani. És az én bátyám [László] is hallotta ezt az Epres [Ma Dózsa György] utca sarkán. Elment haza édesanyámnak mondani, hogy „Holnap ne várjanak engemet, mert megyek a városba” – mondja, hogy mi lesz a városban, és oda megy. És onnan nem bírt hazamenni, mert borzasztó nagy lelki fájdalma, én így képzelem, nagy lelki fájdalma lett neki. Elment egy onokatestvéremhez a Betániának² átal. Mondja, hogy ott volt a sógor meg a Bözsi. Mondja, hogy mit mondott az Olimpiusz pópa, hogy milyen nagyon fenyegetőzőt, hogy egy szerb koponyáért száz magyar koponyát akar, és avval rakja ki a Száborna³ templomban az oltárt. Ezt mondta az Olimpiusz pap. És akkor [a Lacink] nem is ment egyhamar haza. Még elment az anyósáékhoz. Ez volt szerdai nap. [Okt. 25.] Másnap, csütörtökön mentek szedni össze az embereket. A mama, a tata [Magyar György] meg a bátyám kint voltak az udvarba', és a partizán, mikor kimennek az utcára, mondja a mamának, hogy vigyen ki drótot neki. A mama nem értette, akkor a Lacink visszaszólt, hogy hozzon ki anyám drótot, kért az ember drótot. Összedrótozta a tatát meg a bátyámat, kint az utcán, a mama nagyon meg volt ijedve. Elmentek a sarokig, ott jött egy kliszai⁴ ösmerős ember, az Ácó bácsi, mán a vezetéknévem nem tudom. Šta ćeš ti tu Đuro? Šta ćeš? Hát nem tudja, hogy mit. Odvezi, azt mondja, dogovoreno [je], samo mladim ljudima pokupimo.

Tehát csak a fiatal embereket beszélték meg, hogy összeszedik.

Igen, igen! Csak a fiatalokat. Akkor elengedték apámat, és mondja a tata az Ácónak, Ácó! Pa daj da dođe. Azt mondja [Ácó]: Đuro, obećavam ti, kroz dva-tri dana i on će [se] vratiti kući.

* A hangfelvétel 2003. szeptember 21-én készült. A kézirat szerkesztése, az itt-ott végzett apróbb értelmező javítások, szögletes zárójelbe [] írt magyarázatok a kötet szerzőjének a munkája. Úgyszintén a hosszabb, lábjegyzetben közölt értelmezések, magyarázatok is. A szövegben megmaradt a tanú eredeti, jobbára tájszólásos beszéde. A riporter kérdései, közbeszólásai dőlt betűkkel vannak írva. Egy kisebb szövegrész – pontatlanságai miatt – ki lett hagyva.

¹ Olimpije Popović pravosláv esperesről, a háború utáni első városelnökről van szó. A beszédet október 23-án, a partizánok bevonulása napján tartotta.

² Betánia: Az újvidéki születés neve.

³ Száborna templom, szerbül saborna crkva = székesegyház.

⁴ Klisza: Újvidéki városrészt.

Tehát megígérte, hogy a fiatalember, az ön bátyja visszajön.

Igen, azt mondta. Akkor elvitték a tengerészekhöz, a kettes számú szobába. Akkor délután ment a mama, másnap is ment. Pénteken akik mentek, azoknak mondták a partizánok, hogy szombaton vigyenek ennivalót az embereknek, mert viszik munkára őket, hogy legyen ennivalójuk. Elvitték, mindenki vitt, volt ottan mindenféle. Elvitték az ennivalót, és föl voltak állítva ezek az emberek. Az én bátyám egy unokaöcsém mellett állt. Az a Jóska mondja az anyjának: Mama, menj el az Arackihó, mondd meg neki, hogy váltson engemet ki, mert minket kivégeznek.

Ők már tudták ott bent?

Már tisztában voltak vele. Már a bátyám is. A mama mondja neki: Hallod, mit mond a Jóska? „A Jóska, mama, nem tudja. Mondta az Ácó bácsi, hogy két-három nap múlva hazamegyünk.” A bátyám mondja a mamának, de csak vigasztal, mert ő is tudta, hogy ki lesznek végezve. Egy onokabátyám mellett feküdt, és mondta. Meg hát tudta ott mindenki már. Azt mondja, két-három nap múlva mink is hazamegyünk, mama. A bátyám mondja. Akkor [a mamáék] elmentek haza, és éccaka fölszedték [akik bent voltak]. Mind! Név szerint fölolvasták, kik vannak ott, és elvitték. 265 embert vittek ki a Kátyi-rétbe⁵. A Kátyi-rétbe⁵ borzasztó nagy bombatölcsérek voltak. '44-ben, mikor [a szövetségesek légierejének gépei] jöttek bombázni, szeptember 12-én, a németek nagyon lőtték [őket], és nem bírták a bombát vinni, szétszórták, ahol akarták. Minekünk egy hold szőlőbe kilenc bomba esett bele. Itt fönt a Ribnyák⁶ fölött, ahol van a tévéállomás – mink szomszédok vagyunk a tévéállomással – voltunk szomszédok⁷. Kilenc bomba esett bele. És oda, ebbe a bombatölcsérbe vitték ezeket az embereket. Mikor olvassák a Vilmos Húgót, egy partizán megösméri, azt mondta: „Hugo! Pa šta ćeš ti?” Mert ez a Hugo bácsi a NAK⁸-nak... A régi jugók alatt volt egy nagy fodbalsapat, NAK-nak hívták, ott volt kapus. És ez az ember is abba' a csapatban játszott. Azt mondja: „Stani pored leđa”.

Állj a hátam mögé.

A partizán mondta a Hugó bácsinak. Akkor olvassák még tovább a neveket, egy orosz emigráncs, a kórháznak szembe átal volt neki fűszerüzlete, azt is elvitték meg a fiát. A fia 18 éves volt. Azt is elvitték. És mikor az embert megösmerte, az is mondja, hogy Stani pored leđa. Odaáll, de azt mondja, de itt az Igor is, mondja a tata. Azt mondja, ott az Igor is. Na mikor rákerül a sor, akkor az a gyerek is. Ezt a hármukat visszaengedték onnan kintrül. Mind az embereknek meztelenre le köllött vetkőzni, és úgy lettek kivégezve meztelenül.

Belelövöldözték őket ezekbe a tölcsérekbe?

Igen. És vasárnap reggelre a mama, mikor hallotta, hogy a Jóska mit mond, hogy ki leszünk végezve, akkor a mama nagyon nyugtalan volt, meg hát nem is aludtak. Nagyon korán fölkeltek vasárnap reggel, kiment oda a tengerészekhöz. Minden ajtó be volt zárva. És akkor két-három ember kint lézengett, és mutatták, hogy nincsenek itt, le vannak löve, nincsenek itt. A mamának ez nagyon fáj, gyűtt-ment. Egy nagy csoport embert vezettek. Kérdezi a mama,

⁵ Kátyi-rét: A Kátyi-erdőn túli újvidéki határrezs.

⁶ Ribnyák: Városrészt a Duna jobb partján, a Fruška gora lankáin.

⁷ A tévéállomást a NATO 1999-ben lebombázta.

⁸ NAK – Novosadski Atletski Klub, magyarul: Újvidéki Atlétikai Klub. Az első világháború előtt: UAC, Újvidéki Atlétikai Club.

hová valósiak, azt mondja, temeriniek. Az emberek mondták. Akkor a mama látta, hogy mán nincs mit várni. Elindult, ment, lement a törvényszékre. Ott jött-ment, be voltak zárva mán az ajtók, volt akkor már kiabálás, a törvényszéken látta, hogy ott nincsen. Akkor ment tovább. Átment a kanálison, majd kimegy a rétbé. Megy a kanálishídon, talált egy fényképet. Fölvette a fényképet, nem bírta szemüveg nélkül látni, látta csak, hogy fénykép.⁹ [A hozzátartozók, elsősorban az előzvegüült asszonyok több hírforrás szerint is teremtettek kellemetlen helyzetet az eltűntek keresése közben. Így lehetett a törvényszék előtti kiabálással is. Az örök esetenként csak lövöldözéssel tudták szétkergetni a kiabálókat. A Ferenc József-csatorna dunai torkolatának közvetlen közelében híd volt, azon keresztül lehetett a Kátyi-erdőbe és -rétbé jutni a Káty felé vezető úton. Itt volt a vágóhíd is. – M.M.] És ment. Mikor a vágóhídnak szembe átal ott vót egy öreg kis kocsmá, onnan kijött egy öregasszony. Mondja neki: Čedo moje, nemoj tamo íci, streljaćedu te, nemoj tamo íci.

Gyermekem! Ne menj oda, téged is kivégeznek.

De a mama nem értett, nem hallott semmit. A mama csak ment. Ment, mán jó bent járt az erdőbe', jön vele [szembe] egy targoncás. Kiabál a targoncás: Veca néni, ne menjen arra! Azt mondja a mama neki: Elmegyek, a Lacit keresem. „Nem találja a Lacit, ne menjen, nézze mit viszek!” Már akkor hozta a ruhákat onnan kintrül. Őt fuvar ruhát hozott onnan a targoncán be a törvényszék előcsarnokába. Ez volt vasárnap reggel. Hétfőn reggel apámat elvitték onnan hazulrul, bevitték a csarnokba, hogy válogassa külön a nadrágokat, külön a pulóverokat, mindent külön válogasson. Közben aztán másik embereket is vittek, akik segítettek válogatni a ruhákat. A mama csak ment. Mikor a Rudi bácsi [A targoncás, ismert újvidéki hordár volt. – M.M.] elment, a mama ment, egyszer öt ember. Állig fölfegyverezve. „Stoj!” – Megállították. Hogy mit mondott, mit se, csak azok mondták neki, hogy forduljon meg és menjen haza, mert itt nincs mit keresni neki. Nem beszélgetett a mama azokkal, meg azok se övele. Egész a Duna utca sarkáig kikísértették a mamát, és ott mondták neki: Bako! Ako češ još jednom doći, streljaćedu te. *Szüle!* Ha még egyszer oda merészkedsz, le leszel löve. Igen, lelövik. Ez vót vasárnap. Akkor hétfőn elvitték a tatát, akkor a mama egyedül maradt otthon. Szerdán mentek a mamáé, de nemcsak a mamát, összeszedtek ott egy pár fiatalasszonyt is, mert a gimnáziumot összerandították, és oda vitték kitakarítani. És a mamát is elvitték, hogy kitakarítsanak, többen voltak. Este mindenkit hazaengedtek, csak a mamát nem. Két fiatal béka lány, így mondta a mama, béka lány, ott maradtak vigyázni ötöt, nehogy hazamenjen. Nem engedték. Másnap reggel, csütörtökön reggel nyitva volt a folyosón az ablak, a mama takarított mán. És ez a két lány azt mondja: Pogadaĵ. Ako češ ti pogadaĵi, posle ne moram ja. A mama ezt mind nem értette, csak amikor mink hazajöttünk februárban, mert mink elmenekültünk, mikor hazajöttünk februárban, akkor a mama meséli, és mondjuk neki, hogy mit jelent a pogadaĵ. (Célozd! Ha eltalálsz, akkor nem kell nekem.) Az udvaron ment egy ember, Erdő Lacinak hívták, a mama megösmerte messziről is az Erdő Lacit, lelőtték. Ez a két béka lány, az egyik eltalálta, a másiknak nem köllött löni, mert eltalálta. Ez vót csütörtökön, akkó még csütörtökön nem engedték haza a mamát, csak

⁹ Egy másik tanú, név szerint Magyaráné Futó Verona (1901–1988) – nevéből, valamint abból ítélve, hogy szintén ismeri az e fényképről szóló történetet, nyilván a nyilatkozó közeli rokona – közölte, hogy a kép Bek Károlyt, az áldozatok egyikét ábrázolta. E tanú azt is elmondta, hogy a fényképet megmutatták Bek édesanyjának, az felkiáltott: Ez az én fiam!

pénteken délután. Ternovác úr, addigára kiüresítették a házunkat, a szekrények csak tátongtak. Az ágy, csak a szalmazsák maradt. Mindent elvittek. Disznókat. Gyönyörű két taligánk vót, azon két hordó, az egyikén zöd vót, a másikon piros, olyan meggyszínűre vót az újabb kocsi festve, az öregebb zödre vót festve. A lovat, a kocsit, ezt a szép új kocsit, a hordók rajta. Mindent, mindent kiüresítettek, mindent elvittek. Mikor hazament édesanyám,... Kettő-három ház előtt volt a nagyanyám, az vitt neki párnát meg dunnát, amivel takarózott. Mindent kiüresítettek. És éjjel, első éjjel, szembe átal lakott a mamának a legöregebb testvéreinek a lánya. És volt egy nagy kutyánk, Puszinak hívtuk. Nem hallja a kutyát, hogy ugat. Fölkelt, átment a szomszédba, szembe mingyán a kapuval, lássa, hogy nyitva van nálunk a nagykapu, viharlámpával jönnek-mennek az emberek, nincs a mama. Akkor leszakított két nagy deszkát egy szomszédnál, fölkelti: Miska! Kelj föl, hogy elmenjek – anyjának szólítottuk a nagymamát –, hogy fölkeltsem anyját, [mert] nem tudom, mi van a Vecával. Nem látom, mondja, hogy mi van az udvarba', és a Vecát nem látom. 83 éves vót a nagymamám, főketi, mondja neki, hogy mi van a Vecáéknál, menjen ke', nézze meg! Elmegy anyja, megösmerte az Arackit, mondja neki, Aracki úr, hogyha megbántották, hogyha megsértették, bocsásson meg nekük. Nem rosszak, nem bántottak sose senkit, bocsásson meg nekik. Megfordította öreganyámat, jól seggberugdosta, azt mondta, innen menjen el addig, míg a feje a nyakán van, mer nem sokáig lesz ott. Akkor nem bírt semmit se. Akkor pénteken hazaengedték anyámat, teljesen üres volt minden. Akkor nem találta a tatát, nem tudott semmit se. Elmúlt két-három hét, nincs a tata. Ment egy ember a mamához, mondja neki, hogy ő tudja, hogy hun a tata, és hogy ha [anyám] ad 20 ezer pengőt, akkor majd ő nézi, hogy a tatát kiengedjék. Adott a mama 20 ezer pengőt.

Akkor még mindig a magyar pénz volt itt forgalomban?

Még akkor nem [váltották be a pengőt]. Ez mindjárt akkor volt, mert csak 45 tavaszán [váltották be a pengőt], ez 44-ben volt. 45 tavaszán cserélték a pénzt csak, mikor mink hazajöttünk, márciusban. Mink februárban hazajöttünk, és csak márciusban cseré'ték a pénzt. Akkor azt mondja [anyám], hogy ad 20 ezer pengőt, akkor adott a mama. Várta, várta, nem jött. Két-három hét elmúlt. Megint ment egy ember. Azt mondja, hogy ha most egész biztosan ad 20 ezer pengőt, a Vöröskörösztnek ajálja föl, hazaengedik a tatát. Megint odaadta a 20 ezer pengőt a mama. Várt, várt, nem jött senki, nem tudott semmit se. Ő egyedül vót a házba'. Megint ment egy ember, harmadszor is. Odaadta harmadszor is. Akkor már megsokallta. Akkor elment egy szőlőszomszédunk, többszörös milliomos volt, Totović, magyar, nem magyar, hanem Magyarba' is volt követ ez az ember meg Párizsba'. Szóval nagyon jó' situált állásba' volt az ember. Elment a Totovićhoz, és mondja neki, hogy mi a helyzet, hogy mit csináltak vele. Akkor mondta neki, hogy akárki megy, többet ne adjon pénzt, nincs mié, majd ő rajta lesz, hogy megnézza a tatát. Ternovác úr, a tata a törvényszéken volt bezárva. Kétszáznegyvenegyen! Mind ilyen ötven év körüliek. Mind ilyen ötven év utáni, ötven év előtti. Mind ilyen emberek voltak ott a környékünkben: a Gőz Pista bácsi, a Barta Sándor bácsi, az én nagybátyám, a nászunk, mind ilyen emberek voltak. Éccaka főrakták a kamionra, levitték a Duna-partra [őket]. Ahogy megyünk most erre a régi hídra, a Marsall Tito híd. Ide ehő a hídhó levitték. Körülnyírták őket! A Dunába. Akik állva maradtak, föl a kamionra, vitték őket vissza. Ez így volt! Egész karácsony bőtjén engedték haza apámat. Sokáig megvót a kabátja, az ingje. Sokáig őrizgettük. És akkor mikor hazament, volt neki

egy húga, Julis nenám. Az megfogadta, hogy ha hazamegy apám élve, akkor elmegy és harangoztat a templomban. El is ment. A Mókus István bácsi¹⁰ nagyon jó ösmerős vót velünk. „István, húzd meg a harangot, hazagyütt a Gyurink.” De nem volt szabad harangozni, meg volt tiltva. Nem volt szabad harangozni, azt mondta, nem lehet, mert megbüntetik. Nem lehet harangozni. Ez karácsony bőjtjén vót.

És édesapja milyen lelki sebekkel érkezett haza azt követően, hogy heteken át kínozták őket, vitték a Duna mellé?

Az én apám olyan lelki megterheléssel jött, Ternovác úr... Az soha egy szót nem mondott, soha. Hogy mi vót, mi történt, mit csináltak. Hanem a nászunk, a menyünknek az édesapja, Takács Vince¹¹ bácsinak hívták, az nagyon sokat mesét. Meséte az Andrée Dezsőt. Ez az Andrée Dezső a Reggeli Újság, akkor Reggeli Újság vót, annak vót a főszerkesztője. És a [lap]gazda, aki vót, doktor Nagy Iván¹², az 44-be' ment [hozzá], mondta neki: Dezső, gyere [meneküljünk]. 16 éves lánya volt [Andrének], az Ica. „Gyere!” „Nem!” Mert a felesége meghalt, és nem hagyja itt a sírt. Nem megy el sehova se. Ternovác úr, a börtönbe bevitték a lányát, mellé!... Egyik legyütt, a másik fölment a 16 éves lányhoz. Akkor egy pár hétig ez így volt, aztán kivégezték [az apát].

Ismerte őket?

Nem, nem. Nem tudom, aztán mi lett a lánnyal. Azt nem tudom, csak tudom, hogy a Vince bácsi nagyon sokat mondta, hogy mennyit sírt az ember. Azt mondta: Vince, hogy ő milyen sokat tett a razziakor, hogy miket csináltak és mit tett.

Andrée mentette a szerbeket?

És ugyanaz, akit ő kivett a Sokolski domból¹³, ugyanaz vitte be a lányát, meg az csinálta, az végezte ki. Ezt csinálták vele. Ezt nagyon akartam elmondani.

És azt tudják-e ma, hogy hol nyugszik a maga édesbátyja?

Nem! Nem. Hát hunnan tudnánk. Mert mikor a Magyar Janiék jöttek, mikor építették ezt az új malmot...¹⁴ Nem érdeklődtem meg sose senkitől, hogy hányba' vót az, mikor építették a malmot lent a Kátyi-rétbe', meg kenyérgyár lett ottan. Jött a Pali¹⁵ egyszer, és azt mondja, jaj mennyi csontokat, meg az inak, minden... És emondja. És ott volt apámnak egy kollégája, annak is egy 18 éves fia akkor tűnt el, mikor az én bátyám. Hol van, Pali? Hol lehet azt látni? Fölültek a biciklire, együtt mentek. Mikor hazajött a Pista bácsi, ott a környékbe elment egy pár házhó, ahun tudta, hogy a gyerekek nincsenek, 17-16 éves[en eltűntek]¹⁶. Egy kisgyerek, 15 éves vót, kint klikkerezett az utcán, a Mátyás király utcában, az én húgoméknak átal. Kint klikkerezett az utcán, jöttek a partizánok, fölállították, soha többet nincsen. Tizenöt éves gyerek. Na akkor a Pista bácsi akkor egy-kettő összekajtatott egy pár embereket, elmentek

¹⁰ Mókus István a Futaki úti Szent Rókus-templomnak volt a harangozója.

¹¹ Takács Vince újvidéki szőlősgazda abban az időben 46 éves volt, a Betánia közelében volt családi háza.

¹² Nagy Iván ügyvéd a Délvidék egyik befolyásos jobboldali politikusa, országgyűlési képviselő, a Magyar Élet Pártjának egyik délvidéki vezetője. Rákerült a jugoszláv kommunisták által összeállított háborús bűnösök listájára, de nem tudták elérni, álneven élt Los Angelesben.

¹³ Sokolski dom: A hasonló nevű szerb nacionalista szervezet otthona Újvidéken. Ugyanaz az épület, amelyben a negyvenkettes razzia idején sokakat halálba küldtek, s amelyben a háború utáni látványos újvidéki perek lefolytak.

¹⁴ A Ferenc József-csatorna nyomvonalán épült a Duna–Tisza–Duna-csatorna bácskai szakasza, ennek az újvidéki torkolata átszelte a több tanú által is említett Kátyi-erdőt és -rétet, érintve benne a tömegsírokat.

¹⁵ Ezekről a személyekről a tanú több adatot nem közölt.

másnap ki a Kátyi-rétbe, ott, ahol a Paliék ásták a fundamentumot. Keresgettek, kapirgáltak, volt ott minden. (A tanú hangja elcsuklik. Egy időre elnémul.) Akkor másnap a Pista bácsi elment a Telepre. Összejárta ahun tudta, [hogyan vannak hozzátartozók]. Akkor megint kimentek. Akkor egy újabb csapatokat keresett, akkor már 57-en mentek. Harmadszor kimentek. Mikor kint voltak, egyszer csak ment egy úriember. „Mit keresnek itt?” Volt az Andházi úr, Juhász Pista bácsi, a Berkó Pista bácsi. Mondják, hogy mit. „A razziába'...” „A razziába'?! Ott van az emlékmű! Itt nincsenek.”¹⁷ Azt mondja, ez, '44-ben. Itt nincsenek. Azt mondja, ez nem razzia volt, ez tisztogatás. A piszkos elemeket kitisztítottuk, és ez tisztogatás volt. És most azt nézzék, hogy ide többet ne jöjjenek ki, mert ha még egyszer ide kijön valaki, agyon lesz löve. Az az ember[, aki kijön]. És akkor nagyon sokáig fájt az Andaházi úrnak, meg a Berkó Pista bácsinak, meg az embereknek, hogy hogy tudtak ők, meglelt emberek, megijedni ettől az egy valakitől, hogy azt mondta, hogy agyon lesztek löve. Hogy nem kérdeztek meg, hát milyen jogon, hát mé? Így már most akkor. Hát ez már ötven-egynéhányba' vót, mikor építették [a malmot], így képzelem, nem tudom az időt, mindig akartam megtudni. Mert mindig ez forog a fejemben, hogy hogy tudott ilyen nyíltan, hogy tudott ilyet mondani: ha még egyszer odamentek, agyon lesztek löve. Akkor ez volt. November 10-én egy nagy csoport embert hoztak megint onnan a tengerészektől, és a Kinizsi utcán [Az Epres utcába torkollik, ma Tolsztoj u.], az Epres utcán [át], és egy lánykori pajtásom – ő lakott a 32. szám alatt, az apjáék a 28. szám alatt – , és jött az Irén ide, és lássa, hogy a sógor a csoportba' van. Ötösivel vótak fölállítva az emberek, 75 ember. Kérdezi ez a pajtásom, az Irén, hogy hová mentek? Így csinál a sógor, nem tudja. Kivitték a városi istállóhoz, ami most a kiállítási csarnok, ez itt volt a városi istálló.¹⁸ Ide is ledobtak bombát. Ide is elvitték ebbe a bombatöcsérbe. Ott fényes nappal, november 10-én, és akkor kivégezték azt a 75 embert.¹⁹ Egyik válogatottabb volt, szebb volt mint a másik. Ez a Linder István²⁰ egy férfiak szépsége volt, vagy a Takács Lajos, vót a Fejker Pista. Egyik szebb ember vót. Ez mind ilyen válogatott vót, 75-en. Ide vitték. Itt is a Janiék, mikor ástak, jön a Pali. Jaj, mondom, Pali, ne mondja a mamáéknak, ne mondja. Mert akkor is mondta, milyen inakat, milyen csontvázakat itt dobáltak ki, mikor építették a városi csarnokot, a kiállítási csarnokot. Ilyesmiket csináltak, ez mind ártatlan, mert aki valamit csinált... Mert minden ember más, ugye, aki valamit csinált, az elment. Ezek mind ártatlan bárányok, és vitték őket a vágóhídra.

Amikor arról beszélt, hogy az édesbátyját az egyik sportismerős révén sikerült egy rövid időre úgy tűnt, megmenteni, mikor azt mondta, hogy álljon mögé. Aztán ez a folyamat nem mehetett tovább, tehát nem tudták kihúzni a sorból?

Nem, nem. Nem vót, aki menjen utána, nem vót senki. Mert, ugye, oda levitték a tengerészekhő, hát azok úgy föl vótak fegyverkezve, állig.

Most engem igazából az érdekelne, lévén, hogy azóta lassan hatvan év elmúlt, nagyon keveset meséltek erről az idősek. Látja, az ön esetében is meg kellett hogy történjen: 82 éves

¹⁶ A többek által is emlegetett akkori újvidéki magyar gimnázium eltüntetett diákjairól van szó.

¹⁷ Ezek szerint az esemény lejátszódásakor a Duna partján már állt a negyvenkettes razzia áldozatainak az emlékműve.

¹⁸ A kórház utcájában, a kórház és az akkori kiállítási terület között volt a Városi Major, oda tartozott istálló.

¹⁹ A kiállítás területén túl volt a reformátusok temetője. Tudunkkal abban is volt tömegsír.

²⁰ Nincs róla más adat.

korában jelentkezett elmesélni mindazt, amit tud 44 óta. Mi az oka annak, hogy az emberek ennyire hallgattak?

Én nem tudom. Hát addig, míg a Matuska nem kezdett írni, mindenki úgy hallgatott. Ez az Aracki gyerek... Itt volt a Futaki utca a kaszárnyának átal, van ez a... A Maros-féle nagy kocsmát, most Ingyinyering. [Helyesen: Engineering nevű cég] Ott volt ez a legfiatalabb Aracki gyerek, és mikor kezdett az újságba' kijönni²¹, az úgy elillant innen, mint a füst. Nekem egy barátnőmnek a lánya meg a veje ott voltak hivatalba', és a Marika meséte, hogy úgy elillant. Azt mondta, hogy megy Franciaországba, mert ott van a testvére, és megy Franciaországba.

Félt attól, hogy fölemlegetik 44-et és a részvételét az eseményekben.

Én mondtam ennek az Arackinak személyesen.

Ez magyar ember volt?

Nem, nem, de úgy beszélt magyarul, mint én; meg a gyerekei is. Hát ott magyar gyerekek közt nyótt föl, együtt. Ott vótak a Mókusok²² nagyon sokan, és együtt focibozoltak, együtt játszottak, és a gyerekek mind úgy beszétek magyarul, mind mink. Vót főpénztárnok a városházán ez az Aracki. És mikor begyűttek a magyarok, megmaradt az állásába', mert tudott magyarul. És megmaradt az állásába', és mégis ilyesmiket csinát. És én... Mert borzasztó, mit csinát velünk. Az én Bandi fiamat el akarta venni, hogy beteszi egy állami izébe, mert nincs itthon az apja neki, és hogy ne legyen köztünk, hanem elveszi. Kapjon ott cédulát. Volt egy család, két fiatalember, nagyon aranyos két fiatalember vót, az apjukat kivégezték razziaikor ['42-ben], és akkor az én apám kedveskedett mindig az asszonynak, mikor gyűtt főzni a pálinkát, és ezt a gyerekek látták, meg tudták, és aztán mondták mán aztán később, mikor felnőttek: ami csak köll és nem tudunk [szerezni], menjünk hozzájuk. És hát telt-múlt az idő, el akarják venni a Bandit éntüllem. Ez az Aracki. Persze hát meg vótunk ijedve. Na, mentünk fűhöz-fához, míg végül megkaptam, hogy mégiscsak én leszek a gondnoka, mivel anyja vagyok, és én leszek a gondnoka. El akarta venni.

Tehát akkor a módszerekben nemigen válogattak. '44-ben válogatatlan módszerekkel végezték ki az embereket, aztán meg lelkiileg, érzelmileg, minden téren gyötörték a hozzátartozókat is.

Akit láttak, mert kutatni nem kerestek senkit se, hanem akit láttak, azokat vitték. Borzasztó, borzasztó. Én nem vótam itthon. Mink emenekűtünk ['44] október 7-én. És október 6-án otthon vótunk én meg a bátyám, én a 35. szám alatt laktam, az Aracki a 39. szám alatt. Én a 35. szám alatt, és mondja a bátyám, mikor megyek haza, azt mondja, jaj, elmegyek veled, már 8 óra, kilencig lehetett menni az utcán, elmegyek veled haza. Mikor megyünk, átmegyünk a sarkon, jön a két öregebbik Aracki gyerek, kívülre volt nekik fölcsatolva a revolver! Október 6-án! Mondom: látod, ezek már partizánok! Már most gyere Lacikám velünk, ne maradj itthon! Mert csak azon voltam, csak elmenni, elmenni. Mindent hagyjunk itt, csak menjünk el. Akkor megígérték, csak mink menjünk el, és a húgom meg a sógornóm, meg a Bandi, hát két éves vót. Menjünk el, és utána majd ők a kocsira főpakónak: a mama, a tata, az én uram főpakónak, és majd jönnek kocsival. Mikor bepakótunk hetedikén a

²¹ A nyilatkozó utal a Magyar Szóban 1990. október 14-étől megjelenő tényfeltáró tárcasorozatra.

²² Az említett Mókus harangozó tíznel több gyermeke.

kupéba – egy ösmerős vasutas foglalt nekünk helyet, egy egész kupét lefoglalt. Egyszer odajön a Laci, azt mondja, gyere csak ki, mondok valamit! Azt mondja, én nem megyek el, én itthun maradok a mamáékkal, mert a mamáék se nem akarnak. Én elkezdtem sivalkodni, kidobálok mindent, nem maradok itt [a vagonban]. Nem megyek el [én sem]. Megfogott, nekinyomott így a vagony ódalának: „Most hallgatsz! Most én beszélek! Most te hallgatsz! Itt van az Andriskám, arra nagyon köll vigyáznod, megy a Bözsi, megy a Mancsi veled. Mindenre teneked köll vigyázni. Pénzed van, mindent vegyetek meg, majd mink aztán megyünk értetek.” De én nem maradok békivel. Bemegyek, mondom a hűgomnak is meg a Mancinak is, de ő visszajött utánunk. Itt maradtok, jó helyetek van. És nagyon jó helyre mentünk. „Itt maradtok, majd mink megyünk utánatok.” De nem jöttek.

Messzire mentek?

Hát mink nagyon messzire mentünk. Egy ösmerős vasutas az elvitt Zagyvaszántó, Hatvantul föjjebb, nem sokkal, Zagyvaszántó. De nem bírtunk ott maradni, mert akkor mán csak haza, csak haza. Most mán két hét elmúlt, de ezek az emberek nem akartak engedni. Megígérték a mamának meg a tatának, hogy ott tartanak. Majd ők oda jönnek értünk. De én nem bírtam, csak gyerünk haza, csak gyerünk haza. Émegyünk Pestre, mamának egy onokatestvérühöz, és mondjuk neki. „Majd most megpihentek itt, és majd megbeszéljük”, mondja a sógor. Megbeszéljük. Azt mondta az Emil [sógor] bácsi: „Gyerekek, olyan híreket hallok, hogy olyan hírek jönnek hazulrul, hogy tik nem mentek innen sehova se, itt maradtok nálunk.” És kezdi mondani, hogy milyen híreket. „Majd mikor jönnek értetek, akkor majd tudják, hogy hova köll jönni.” Hát ott maradtunk. Akkor átvitt bennünket a sógor Budafokra, Hágelmaher [Helyesen: Haggemmacher] sörgyár... Nagy lagúna!²³ Ott csinált nekünk helyet. Ott voltunk sokáig. Mán akkor jött mindenféle bombázás, de ennek nem ártott még az 500 kilós bomba se. Mint a Pétervárad, olyan hely ez a Budafokon. '44 karácsony napján bejöttek az oroszok. Egyszer betalált oda a terembe, mán akkor bemenekült oda hozzánk... Egy lefokozott magyar tiszt vót, adtunk neki [polgári] ruhát. Nem árujuk el! Dehogy árulkodunk, dehogy árulkodunk. Tizenegyen bejöttek ilyen emberek. Vót enni, mert ez a helyiség olyan helyiség vót, hogy a... Románok, munkaszolgálatosok voltak [ott], és hát azoknak nagyon sok ingyen élelmiszer föl volt készítve, és elvettük mink aztat, mert nem lehetett menni sehova se. Olyan penészes vót a kenyér, Ternovác úr, hogy[megenni] csak ennyit bírtunk. [Mutatja a tenyerén.] [A többit] ezt mind lefaragtuk, csak a középit bírtuk megenni. De hát mindegy, hála Istennek nem lett senkinek semmi baja. Ezek az emberek is ott voltak velünk. Egyszer bejött két partizán, vagy orosz, részegek voltak mint a csap. Azt mondja az Emil bácsi – az Emil bácsi sokáig volt orosz fogságba' az első világháborúba' – , azt mondja Emil bácsi, hogy na most mutassátok meg, hogy mennyit tudtok imádkozni. Mer' mink mindig imádkoztunk. Mindig a templomba mentünk és mindig imádkoztunk, és föl volt háborodva, hogy [az] ilyen fiatalok színházba, moziba, nem templomba [járnak], és mindig ezen volt fölháborodva. De mink mindig elbújtunk, mindig imádkoztunk. Azt mondja Emil bácsi: „Na, most mutassátok meg, mennyit tudtok

²³ A nyilatkozó nyilván a sörgyár löszföld alatti nagy üregeire, pincetermeire gondolt, amelyeket raktáruil és egyéb célokra vettek igénybe. Tájunkon – Titelen például – a löszfalba vájt lakásokat hasonló szóval lagonyinak nevezik.

imádkozni. Mert minket kivégeznek férfiakat, aztán majd tik jöttök a sorra.” És észrevette az orosz, hogy hova jön az Emil bácsi. Odajött [Emil bácsit követve], és a rejtekhelyünk föl lett földve. Kiállított bennünket az orosz a fal mellé. Mellém került erről a sógornóm, és így a combja mozgott. [Remegett.] Azt mondja: Mancikám! Úgy félek. Mondom neki: Ne féjj! Én a Bandit így tartom a kezembe! Kétéves. Ne féjj, Mancsi! Az csak egy percig tart, és nem tudunk semmit sem. Mondom neki, ne féjj, Mancikám. Itt meg a húgom. Jobban mozog, mint én. Meg az Emil bácsinak a felesége meg a fia, kilencéves. Az is jajgat, a Tibi. Mondom nekük: Csak imádkozzunk. Elkezdem mondani így: Most segíts meg, Mária – én hangosan –, és akkor ők is utánam mondták. Ternovác úr, egyszer kinyílik az ajtó, belépett két szép magos szőke gyerek. Nem tudom a rangjukat, de nem kis emberek vótak. Mikor ezek az orosz katonák meglátták azt a két egyént, mindjárt letették a sapkát, levették a szíjat, harmonikát letették. Ugye, mit beszéltek, nem tudom, mert nem értettem semmit se.

Azok is orosz tiszték voltak?

Orosz tiszték vótak. Na de egyik kikísértette a két egyént, azt a két orosz katonát, az egyik ott maradt. A Bandit az ölibe vette, kivette a kockacukrot a zsebibül, és mondta, hogy ne féljünk, minket nem bántanak, ne féljünk. Az Emil bácsi jól tudott oroszul, meg volt egy Pali bácsi, az is vót a világháborúba', vót Oroszországba', és jó' beszéltek velük oroszul. Őrt kaptunk a kapuhoz, minket nem bántott senki, minket nem háborgatott senki se, ott volt az ör. De tudja mi, ebbe a nagy lagúnákba, ami vót Magyarországon valami érték, az mind ide be vót hordva. Mikor kezdték kihordani, mikor kezdték elhordani, mindent kiüresítettek. Egy-kettő! Olyan gyorsan, tíz nap alatt mindent kihordtak. Hogy oda mi volt berakva, az nem közönséges. És ők most, ugye, azt mondják, hogy milyen ártatlanok. Nem, most már nem mondják, de elejivel mondták, milyen ártatlanok.²⁴ Csak ezek [a negyvennégy-negyvenötben likvidáltak] voltak a rossz emberek, akiket ki köllött végezni. Ártatlan embereket elvinni a vágóhídra, levetkőztetni szín meztelenre, október végén. És nem lehet megnyugodni. Hiába megöregszek, nem tudok megnyugodni. Nem tudom elfelejteni. Édesanyám 88 éves volt, mikor meghalt, most 15 évnek ezelőtt, és ott ültünk a húgossal egész éjjel az ágya mellett. A húgom elment haza elkészíteni az urát meg a fiát. Fölkönyököl az ágyon, azt mondja: Itt vagy, Mancikám? Itt vagyok, anyám. Láttad? Itt volt a Laci. Láttad? Mondom, látom anyám, olyan szép volt. Ez volt az utolsó lehelete. Leesett a feje, vége vót. Az édesapám is így halt meg. Nem lehet elfogadni. Ha rosszat tettek vóna, ha valamit csináltak vóna! Tizenöt éves gyereket is beállítani a sorba, és elvinni kivégezni?! Hát nem bántott senkit se! Ez a Berkó Pista bácsi, ennek a fia. Akkor gazdasági iskola vót, most ekonómiának [Ekonomiska škola. Közgazdasági középiskola.] mondják, akkor gazdasági iskola. Vót neki az onokabátyja, egy házba' laktak, és mondja, hogy gyere, elmegyünk szétnézni. Azznap, mikor kezdték a partizánok összeszedni, csütörtöki²⁵ nap, mikor kezdték a partizánok összeszedni [a magyarokat]. Mikor jönnek, [Azokért, akik magyarok] bent laktak abba' a mi utcánkba', az 55-ös szám alatt... jönnek. A 22. szám alól visznek ki egy fiatalembert, Takács Janit. Aranyos, áldott jó gyerek vót, vezeti ki ez a két partizán. Mikor meglátta ez a két gyerek, Csizmár Józsika meg ez a Berkó gyerek, meglátták, visszafordultak.

²⁴ A nyilatkozó arra utal, hogy a negyvenkettes razzia a kommunisták által szervezett terrorcselekmények miatt lett elrendelve.

²⁵ A partizán egységek október 23-án, hétfői napon vették birtokba Újvidéket, az említett csütörtök 25-ét jelenti.

És elmentek haza, és azt mondták, hogy: Gyűnnek a partizánok! Mink elbújunk a galambpadlásra, hogyha keresnek, mondják, hogy nem vagyunk itthun. Na de nagyon sokáig értek oda, és ez a Berkó gyerek majd kijön megnézni, hogy mi a helyzet. Jön ki az utcán, majd kinyissa a kaput. Kívülről nyissa a partizán a kaput, mondja, hogy: állj ki az útra! A Cszimár Józsi ott maradt a galambpadláson. Még máma is megvan, és a Berkó Pista meg nincsen. Ennyi bűne vót neki. Ennyi bűne vót. Vót az Andaházi úr, az iskolának vót, a fiúiskolának vót igazgatója. A Katolikus portán [Templom udvar] vót a fiúiskola, ott vót igazgató. És ennek a fia Szegeden vót az orvosi karon. És itt fölbomlott a rend. A nővére [Gita] meg a sógora elmentek és elmondták neki, hogy milyen a helyzet itt nálunk, és ők mennek föl Pestre. És azt mondja, Ervinnek hívták, és azt mondja:

Ebbe' az állapotba' otthagytátok anyáékat? Én ötözök, és megyek haza – mondja az Ervin. Na a Gitáék elmentek föl Pestre, az Ervin meg hazajött. Hazaért fél hatra, csütörtök reggelre. És az Epres utcába vót az Olvasó Katolikus Kör [Katolikus Olvasó Kör], az egyik fele vót a Kultúrkör, a másik fele meg olyan paraszt kis bank vót, és annak vót a pénztárnoka és a gondnoka ez az Andaházi úr. Ment a partizán, és oda be akar menni. Mondja a házmester, hogy: Nemojte otvarati [Ne nyissa], mindjárt hozza a kulcsot. Na a kert végén átmegy, az Andaházi úrnak mondja. Azt mondja, rögtön fölveszi a kabátot, és megy. Mondja az Ervin neki, apa, add ide a kulcsot, majd én elviszem. Elvitte a kulcsot, soha többet nincsen. És akkor reggel ért haza. Ennyi vót a bűne neki.

Mikor érték véget a vérengzések, meddig tartott ez a tragédia, ez a szomorú időszak, amíg...? A kivégzéseket értem alatta.

Hát ez tartott egész télen. Ez tartott egész télen, mert én nem vótam itthun, én csak a mamától amit tudok. Ez egész télen tartott, mert az utcán embereket nem lehetett látni. És ez egész télen tartott, mert nem mertek se kimenni, se beszélni, semmi se. Ez egész télen tartott. Mink februárban jöttünk haza, február 16-án, Julianna napján jöttünk haza Pestrű. És hát mit látott az ember? Hát semmit se, mert senki nem vót. Nem mertük megmondani, hogy mink hol vótunk. Csak mentünk, a mama jött velünk bejelentkezni. Még ezt is el akarom mondani. A sógorom, húgomnak az ura, az magyar katona vót. Meg is volt sebesülve, de mikor hazajött 45-ben, nem merte mondani, hogy ő vót katona. Hát nem vót katona. Akkor 46-ban megesküdtek, és 47-ben elvitték katonának. Ment a sorozásra, bent maradt, 47-ben elvitték katonának. És a tüdejére flekket kapott, akkó hazakütték, hogy orvosolja ki, és majd a többit leszógájja. Mert két évre köllött menni. Majd a többit leszógájja. Nem maradt be 48-ba', nem maradt be 49-be'. 49-be' megszületett a lánya. Aranyos vót. Kétéves, melik két éves gyerek nem aranyos? Csacska vót, beszét. Egyszé kapja a behívót, hogy el köll neki mennie katonának. Üvöltött. Ternovác úr, hogyha látott embert, aki üvölt! Üvöltött, hányta-vette magát, nem tudott hova lenni. Nem hagyja itt a lányát, nem megy el katonának! Fogom magam, elmegyek ehhez az Arackihoz. Mondom neki, mert azt mondta nekem, hogy azér' végezték ki a Lacinkat, mer' magyar katona vót. Elmegyek hozzá, mondok neki: Aracki úr, ez és ez a helyzet. Itt a Laci, és nem akar elmenni katonának. Nem akarja itthagyni a lányát. „Muszáj neki elmenni, agyonlövök, mit gondol?” Hát, mondok, mit gondol, mit csináltak volna a Lacinkkal! Ha nem ment vóna el magyar katonának? Ahhoz neki semmi köze, azt mondta, ahhoz neki semmi köze. De most menjen el a sógora katonának, mert agyonlövök.

Na most az, amit nem vettünk az imént föl, arról beszélt, hogy amikor hazaérték, akkor még márciusban is voltak arra utaló nyomok, hogy a kivégzések még tartanak.

Még márciusban is. Ezt olyan biztos' mondom, mikor ez az Aladár meglátott bennünket, lehajtotta a fejét, s aztán mán telt-múlt az idő, evvel a testvérével, bátyjával, a Dezső, ez ott lakott nálunk öt évig. És mikor... Sósberger Dezső vót a Forgács... Maga tudja a Forgácsszállást. Amelyik ott, a temerini határba'²⁶... A Forgácsnak vót sofőrje ez a Dezső. És mán az utolsó időben, mán 41 telén gyün az anyja Gospodincáról [Boldogasszonyfalva], és mondja, hogy hurcolkodjatok el, ne csináljatok a házibácsinak kellemetlenséget, mert, ugye, a zsidókat hogy milyen csúnyán üldözték a németek. Ne csináljatok a házibácsinak kellemetlenséget, hurcolkodjatok el, hogy ne legyen nekük kellemetlenségük. Az anyja mondja. És akkor a tata mondta neki: Nekem nem lesz kellemetlenségem, én szeretném, ha itt maradnának. A tata mondta: Megpróbáljuk betakarni. No de nem maradtak ott. Kihurcókodtak a Forgács-szállására. Ternovác úr, ott megmaradt a Dezső bácsi, nem vitték el. A felesége katolikus, mi lányunk vót, az első negyedből való. Megmaradt a Dezső bácsi, nem vitték el. Ott nem árulta el senki se, és erre ment, arra ment, ide bűjt, oda bűjt, nem mutatkozott napközbe' sehun se, és megmaradt a Dezső bácsi. Ternovác úr, mikor rendeződött a helyzet, minden vasárnap reggel a feleségével ott vót a kistemplomba', zsidó ember létire. Ez ilyen igaz, mint én meg maga itt vagyunk.²⁷

Most azt mondja el énnekem, mi történt 1945 márciusában, miből következettek arra, hogy a kivégzések még tartanak?

Az emberekrül láttuk. Az emberekrül lehetett látni, hogy ezek hol vótak. Nem rendes helyen vótak.

Fegyverekkel járkáltak az utcán?

Nem, hát mink ott vótunk a Kátyi-rétbe', mentünk a malomba. És ők jöttek föl onnand a rétrü, csapzottak vótak, mondom, állig fölfegyverkezve, itt a [nyakukban] golyók, minden... Úgy jöttek. A csizma, meg köllött nézni a Burger csizmákkal, német csizmák a lábukon, hogy ezek hol vótak. Nem rendes úton vótak. És ez március vót.

²⁶ Valójában nem Temerinben, hanem Újvidékről Temerin felé haladva, a Vaskapu (Rimski šančevi) vasútállomáson túl balról vót egy Forgács nevű zsidó birtok. A háború után államosították, és a területén az út mellett jobbról eső oldalon kialakított állami birtok – ma az Újvidéki Mezőgazdasági Kar növénynevelő telepe – munkásai számára létrehoztak egy kis lakótelepet.

²⁷ A nyilatkozó arról beszél, hogy nevezett sofőrnek nem lett bántódása az 1942-es vérengzés során, ám a Pavle Sósberger: Jevreji Vojvodine (Vajdaság zsidósága) című dokumentumkönyv 392. oldalán található adat (Prometej kiadása, Novi Sad, 1998.) szerint egy azonos nevű sofőr, aki 1895-ben született Újvidéken, apja neve Dušan, Auswitzban odaveszett.

Tito marsall a Szerémségben, 1945

EGY ELTŰNT SZERÉMSÉGI

Koroknay Károly jegyzete¹

„Koroknai Imre rövid életrajza

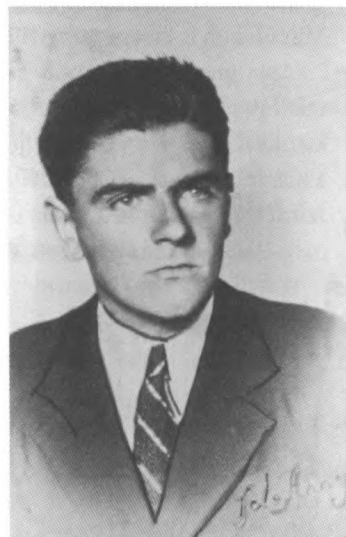
Született 1922. december 13-án Moravicán. Az elemi elvégzése után a szüleivel Maradékra² költöztek, mivel édesanyja maradéki születésű volt.

1941-ben megnősült, a magyarok bevonulása után Újvidékre jött, munkát vállalt a MÁV-nál, majd a felesége is utána jött hamarosan. Lakást béreltek a Telepen, az egykori Kraxner-kocsmá környékén. 1942. november 17-én fiuk született, Koroknai Károly, aki ma temerini lakos.

1944-ben behívót kapott, Zentára került kiképzésre, onnan az orosz frontra irányították. Hogy honnan, melyik frontról menekült haza, nem tudjuk, mert nem volt ideje elmesélni. Tény, hogy '44 októbere közepén Moravicára érkezett gyalog. Apai nagynénjénél egy napot pihent, civil ruhát öltött, és gyalog folytatta útját Újvidék felé, bár a rokonok figyelmeztették, hogy rossz hírek érkeznek Dél-Bácskából, nem tudták visszatartani. Talán éppen ezért sietett haza a feleségéhez és két éves kislányához. Nem ért haza. Újvidékre érve, '44 október 25-én a „fölszabadítók” letartóztatták. Ismerősök által sikerült üzennie hollétéről, 26-án és 27-én meg is látogattuk édesanyámmal.

Október 28-án azonban már hiába kerestük. Senki sem tudott róla, sem sorstársairól semmit. Azóta sem.³

Koroknay⁴ Károly, Temerin, Jugoszlavia”

Koroknay Imre (1922-1944)

¹ 2002. október 17-én levelet kaptam Temerinből, Koroknay Károlytól. Már korábban megbeszéltük vele, hogy le fogja írni édesapja, Imre eltűnésének történetét.

² Maradék, szerbül Maradiik, szerémségi falu Beska helység közelében, 1992-ben mintegy 2500 lakosa volt. Az 1880-as években magyar többségű, részint római katolikusok, részint reformátusok lakták. Szász Károly, a Dunamelléki Református Egyházkerület akkori püspöke szerint a katolikusok nagy része az 1890-es években áttért a reformátusok közé, mert Strossmayer diakóvári püspök nem volt hajlandó magyarul tudó papot kinevezni hozzájuk. Ennek rövid története elolvasható a Magyar Képes Újság 1990. szeptember 13-án megjelent 37. számában.

³ Vavra János egykori maradéki lakos 1993-ban az ausztráliai Brisbaneben (45 Thornlads Rd., Thornland 4164) közölte, hogy a faluban is volt 1944 végén tömegmészárlás, több nevet is felsorolt az áldozatok közül, sőt lerajzolta a tömegsírhelyét is.

⁴ A Koroknai–Koroknay név írása vegyesen szerepel a levélben

Telefonon beszélgetve még az alábbiakat közölte:

Édesapja a honvédek 1941-es bevonulása után szökve érkezett Újvidékre Maradékról. Akkor sokan jöttek át így Szerémség más helységeiből is. Amikor Koroknainé Újvidékre jött, akkor már viselős volt. A férj a MÁV-nál kezdőként dolgozott, szakképzettsége nem volt hozzá, tanfolyamra küldték. Valószínű, hogy azért nem vitték el korábban katonának, mert talán nem is volt magyar állampolgár. Maradékon a magyarok sokszor ki voltak téve a szerbek és a horvátok – partizánok és csetnikek, illetve domobránok, horvát honvédek – közötti leszámolás súlyos következményeinek. A falu magyar lakóit hol ezek, hol azok zaklatták, zsarolták és bántalmazták, mert a másik fél pártolásával gyanúsították őket. A háború végén Maradékon is kivégeztek néhány helybeli magyart, minden bírósági eljárás nélkül.

Apja meglátogatására Károly nem emlékszik, édesanyjától tud erről. A folyamórságon találták meg. Ott sok ismerős férfi volt, akikhez ismerős asszonyokkal ment Koroknainé a kisleányával. A 28-ára virradó éjjelen a kaszárnyából sok más férfi is eltűnt, névsorról olvasták a kiválasztottak nevét, és elvitték onnan ezeket. Sokáig és sokfelé keresték, Imre édesapja – szintén Koroknai Imre, maradéki kocsmáros és cséplőgép-tulajdonos – néhány év múlva még Goli otokra is elutazott, de ott sem talált a nyomára.

A hatóságtól soha semmilyen értesítést nem kapott a család.

Életrajzi adatok

KOROKNAI IMRE RÖVID ÉLETRAJZA

SZÜLETETT 1922 DECEMBER 13-ÁN, MORAVICÁN. AZ ~~ELŐZŐ~~ ELVÉGZÉSE UTÁN A SZÜLEIVEL MARADÉKRA KÖLTÖZTEK, MIVEL AZ ÉDES ANYJA MARADÉKI SZÜLETÉSŰ VOLT.

1941-BEN MEGNÖSÜLT, MAJD A MAGYAROK BEVOVULÁSA UTÁN ÚJVIDÉKRE JÖTT, MUNKÁT VÁLLALT A MÁV-VÁL MAJD A FELESÉGE IS UTÁNNA JÖTT HAMAROSAN.

LAKÁST BÉRELTEK A TELEPEN, VALAHOL A EGYKORI KRÁLSZNER KOSMA KÖRNYÉKÉN. 1942-NOVEMBER 17-ÉN FIUK SZÜLETETT, KOROKNAI KÁROLY AKI MA TEMERINI LAKOS.

1944-BEN BEHVÖT KAPOTT, ZENTÁRA KERÜLT KIKÉPZÉSRE, AHONNAN AZ OROSZ FRONTBA IRÁNYÍTOTTÁK, HOGY HONNAN, HELTÍK FRONTROL MENEKÜLT HAZA NEM TUDTUK, MERT NEM VOLT IDETE ELKÉSZÉLM. TÉNY HOGY 44 OKTOBER KÖZEPÉN MORAVICÁRA ÉRKEZETT GYALOG, AHOL APAI NAGYNÉNÉNÉL EGY NAPOT PIHENT, CIVIL RUHÁT ÖLTÖTT ÉS GYALOG FOLYTATTA ÚTJÁT ÚJVIDÉK FELÉ BÁR A ROKONOK FIGYELMEZTETTÉK HOGY ROSZ HÍREK ÉRKEZNEK DÉLBÁCSKÁBÓL, NEM TUDTÁK VISSZATARTANI. TALÁN ÉPPEN AZÉRT SIETETT HAZA FELESÉGEHEZ ÉS KÉT ÉVES KISFIÁHOZ, NEM ÉRT HAZA.

ÚJVIDÉKRE ÉRVE, 44 OKTOBER 25-ÉN A "FŐLSZABADÍTÓK" LETARTÓZTATTÁK. ISKERŐSÖK ÁLTAL SIKERÜLT ÜZZENNIE HOLLÉTÉRŐL, 26. ~~27~~ ÉN MEQ IS LÁTOGATTUK ÉDESANYÁMMAL. OKTOBER 28-ÁN AZONBAN MÁR HIÁBA KERESÜK. SENKI SEM TUDOTT ROLA, SEM A SORSTÁRSAIDOL SEMMIT. AZÓTA SEM.

Hol látogattak meg? Fajánmány

Sorstárs, - asszony, kiki fele

Hivatalos címzés

Koroknay Károly

Mikor sokaknál elmentek

TEL 842-709

región

Magyarország a Szeged és a Károlyi
Szeged környékén, a Károlyi

Magyarország
Szeged környékén

Újvidék, Országszászló tér, Országszászló nélkül. 1941 tavasza és 1944 ősze közötti felvétel. Középen látszik a Miletic-szobor talapzata. Svetozar Miletic Újvidék egyik legnagyobb szerb politikusa volt. 1861-ben Újvidék polgármesterévé választották.

EGY A SOK ELMARADT TANÚVALLOMÁS KÖZÜL¹

„Csúnyán összeveszttem kártyapartneremmel, majdnem elküldtem a p...ba. Mint mondtam, kezdetben mindenben benne volt. Amikor a Te válaszod megjött, annyiba ment bele, hogy én Téged elviszlek hozzá, és magnóba mondja. De mindjárt utána visszahívott, hogy mégsem, csak iniciáléval, Veled sem közölt névvel, és csak nekem, de mesél. Amikor viszont elmentem hozzá, hogy no, akkor csináljuk meg, közölte, hogy az ő életébe ennyi bonyodalom sem kell, tehát még nekem sem mesél. Hiába bizonygattam, hogy rajtam kívül senki sem fogja tudni, kiről van szó, és nem, semmi több, mint hogy azt, amit ő nekem elmondott dátumokkal, nevekkkel és esetleg még más részletekkel papíron lejegyezzük. Így mindössze két dolog maradt, amivel segíthetek.

1. Az egyik, hogy megismétlem, amit ő mondott nekem. Eszerint ők felvették a munkát a hajógyárban.² Mindjárt az elején a dolgozók között megjelentek a fegyveresek. A munkásokat felsorakoztatták, és követelték, hogy a magyarok álljanak külön. A magyarokat ezután elvitték. Napokig tartották őket a villamosok depójában, ahova állandóan érkeztek a gyárakban, az utcán és másutt összeszedett magyarok. Az ily módon összegyűjtöttekből minden éjszaka elvittek egy 200 fős csoportot kivégezni. A kivégzés szerinte a mai rafinéria táján volt. Őt is elindították egy csoporttal, amikor már majdnem a veszőhelyen utolérte őket egy tiszta, és a további kivégzéseket leállította.
2. Szerinte rajta kívül az egész borzalomnak csak még egy életben levő részvevője van. Próbáld azt megkeresni, hátha Neked több szerencséd lesz, és ezzel az anyagot megmenthetjük. Szerinte ez a részvevő a temerini Szabó Péter volt, borbély és műkedvelő színész. Próbáld megtalálni.

Sajnálom, hogy többet nem segíthettem.

Marikának kézcsók, Neked üdv. P.

Ui. Majd jelentsd, ha a Sajti-könyv megjön. P.”

Szabó Péterrel, sajnos, nem sikerült beszélni.

¹ A Bálint Istvánval, Magyar Szó-beli szerkesztőségi kártárral folytatott e-mail levelezésünk keltezései sajnos nincsenek meg. A tanú haláláról szóló levél 2013-ban érkezett.

² Az újvidékiben, a partizánok bejövetele után.

Márton Matuska

Címzett: Bálint István

Kedves Pista!

Jó tíz évvel ezelőtt majdnem szereztél egy újvidéki tanút. Megvan még az ember? Ha esetleg már nem él, fölfedhetjük a nevét.

Barátsággal

Márton”

„Bálint István

Címzett: Márton Matuska

Kukics Istvánnak hívták, akkor a hajógyárban dolgozott, de tanúvallomását magával vitte, néhány éve meghalt. A neve miatt mondták a barátok neki, hogy mondja magát szerbnek, de ő ragaszkodott hozzá, hogy magyar. Elmondása szerint a villamosdepóból csoportokban vitték az embereket kivégezni. Ő már benne volt abban a csoportban, amelynek kivégzését egy tiszt megakadályozta. Marikának kézcsókom, üdvözlettel P”

Levélváltás egy tanú felkutatása érdekében.

NAGY ESEMÉNY SZEMTANÚJA

Kotrba Borbála vallomása*
(Született Péterváradon, 1921-ben¹)

Azon a napon, amikor a partizánok megérkeztek, a városháza előtt nagy népünnepély volt. Aki akkor a városelnök lett – emlékezetem szerint egy szerb pap –, az tartott beszédet a városháza épületének erkélyéről. Ezt én is hallottam. Ott voltunk a téren. Kimentünk a férjemmel. Ő jó ideig a belgrádi valamelyik minisztérium alá eső üzemben dolgozott, majd nygyvennyolcban áthelyezték az Albusba főkönyvelőnek. Bent laktunk a Templom téren, de a lakásunk egy részét elvették, úgyhogy bizonyos részeket más lakókkal közösen használtunk. Osztott lakás volt.

A szerbek a partizánok érkezését nagy folszabadulási ünnepségnek érezték. Emlékszem egy férfira, aki egy könyvüzletben dolgozott, és a Pašić utcából fehér lovon érkezett. Nem biztos, hogy ez is éppen 23-án volt, de alighanem igen.

Tudjuk, hogy Újvidéken negyvenkettőben volt a razzia. Nagyon sokan féltek, hogy ennek majd következménye lesz. Maguk mint magyarok mégis ki mertek oda menni a térre? Nem féltek, hogy kezdődik a megtorlás?

Nem! Akkor még úgy voltunk, hogy nem tudtuk, nem fogtuk föl, hogy majd mi történik.

Később hallottak-e arról, hogy ismerőseik közül valakik eltűntek?

Nem. Azért, mert annyira zárkóztunk, annyira nem jártunk össze, hogy csak évek múlva találkoztunk. Például a Kovács Sárival. Én nem is tudtam, hogy ők is elmenekültek. Sokan menekültek, és Sári a völegénye után ment, és visszahozta. Sokan elmentek, és mi nem tudtuk, ki menekült és kit tüntettek el. Csak hiányzott.

Mikor értesült például arról, hogy a Dornstädtert elvitték?

Nem is hallottam. Csak négy évvel később, amikor a munkahelyemen a közös ismerősök egyike, aki az özvegyénél volt albérlő, közölte.

A férjének volt kapcsolata Újvidék vezető magyarjaival?

Ő futballozott, akkor volt magyar csapat. Nagyon rövid ideig a Vojvodinában is játszott. Ott nagyon fair módon viselkedtek vele. No de a magyarok alatt a Vojvodina játékosai játszottak az UAC-ban², együtt utaztak, megtanultak magyarul, és akkor is összetartottak, nem voltak egymás iránt rosszmájúak.

* 2003 tavaszán a tanú lakásán készült a hangfelvétel, ezt 2003. nov. 29-én pontosítottuk. Megismerkedésünk története: Dánielné Gulácsi Ilus édesapja házasságkötésének 75. jubileumán, 2002 nyarán mellettem ült a lakomán. Ő maga ajánlkozott nyilatkozni.

¹ Édesanyja: Czók Mária (Bp., 1890. – Újvidék, 1940.) Édesapja: Szebényi Ferenc, (Slavonska Orahovica, 1880. – Újvidék, 1949.); Férje: Kotrba Ferenc (Bršadin, Szerémség? – Újvidék?)

² Az UAC (Újvidki Athletikai Club) a város legrégebbi csapata volt, 1910-ben alapították. A két világháború között NAK-ra (Novosadski atletski klub) kellett változtatni a nevét. A Vojvodinát később kezdték toborozni, a többi klubból „elszippkázott” játékosokkal. – Csorba Béla megjegyzése

Voltak itt olyan magyar vezetők, akiket szinte mindenki ismert. Például a Nagy Miklós. Igen, ő elment. A Hrabovszki Lacinak³ a nagybátyja. Meg a Nagy Győző, aki a Katolikus Kört építette.

Őt halálra ítélték negyvenhétben.

Jaj, Istenem, csakugyan! Elfelejtettem, hogy mi történt vele. Elfelejtettem. Én a Cselikovics testvéreknél dolgoztam már a magyarok ideje alatt. Nagykereskedésük volt. Negyvenhatban, amikor elvették a privátoktól, akkor a Gőgös Árpádon keresztül elhelyezkedtem a Kotexban. Magyarok közül voltak ott még: a Szabó Vera, a Tomik Jancsinak a felesége, meg a Peterka ügyvéd húga, aki, azt hiszem, most Zimonyban él. A Magyar Zoli bácsi, ő magyar zsidó volt. Ő volt a tiszteletbeli főkönyvelő, de mindent a Gőgös intézett. A Zoli bácsi hegedült, verseket írt.

A többi újvidéki vezető sorsára nem emlékszik?

Én kaptam a Kotexban meghívót az ... izének ...⁴ Meg is van még a meghívóm. (Régi okmányok közül előkeresi a 12,5x8,5 cm méretű kartont.) Tehát kaptunk meghívót a vállalatban, a szindikát (szakszervezet) szétszította, hogy lehet menni bizonyos napon, és...

Csak a tárgyalást nézték, vagy a kivégzést is?

Nem. Csak a tárgyalást.

ВРХОВНИ СУД
ВОЈВОДИНЕ

Серија Е. Т. Н.
Бр. 0528

УЛАЗНИЦА

за суђење окривљеном Сомбатхели Ференцу и др.
на дан 30. 1946 год.
за Котрба Борбала

занимање Инж. место Инж.
Бр. личне лег. 14397 издате од Инж.
Место у сали 17 ред. бр. 4 Средина
Почетак у часова.

Секретар
Врховног суда Војводине
Илић

Важи само за један дан.

Kotrba Borbála 1946. X. 30-ára szóló belépőjegye a Szombathelyi és vádlott-társai ellen folyó bírósági főtárgyalásra. Mintha pénzjegynyomdában készült volna. A jelzett napon délután négy órakor már kihirdették az ítéletet

³ Tévedés. A nevezett személy Nagy Ivánnak, a szélsőséges politikájáról ismert politikai pártvezérnek a közeli rokona. Nagy Iván is elmenekült, álnéven élt San Franciscóban. Egyik fiának világhírű találmánya van, a vezeték nélküli mikrofon.

⁴ Nem jutott eszébe Szombathelyi neve

El is ment?

El kellett menni! Tudták, hogy magyar vagyok... Nem akartam, hogy én ne menjek...

Hol volt a tárgyalás?

A Sokolski domban. Szóval a későbbi Szerb Népszínházban.

Milyen élménye maradt meg róla?

Nem nagyon emlékszem. Szorongtam. Hogy: Jaj! Mi lesz? Mert nekem volt élményem a negyvenkettes razziáról is. A közellátásban dolgoztam. Be kellett menni az irodába, mert a katonaságnak is kellett kiadni élelmiszert. Jegyeket. Azokra a napokra. Két napig mentem, a harmadik napon nem engedtek be. Az Orbán-villa – a Dusán cár és a Futaki út sarkán az a villa, ott volt a stábj a katonai nem tudom, minek. Én bementem oda, ott egy tiszt volt. Ledőlt éppen. Fölugrott, és hát: Kezit csókolom. Mondom neki, hogy be kell mennem az irodába. Az a banovinában volt. [banovina = báni palota, a mai tartományi kormány épülete. - M.M.] Pont a torony alatt. Azt válaszolta: Tudja mit, kisasszony? Ne menjen máma. Menjen haza. Pihenje ki magát. Mi akkor az utca közepén laktunk, onnan mentem a villába. Kimentem az utcára, de nem volt szabad menni csak az utca közepén. Minden huszadik lépésen katona állt, és igazoltatott. Nos, mi kaptunk igazolványt, de olyan hideg volt, hogy nekem mind a két lábam megfagyott. Amikor ez a tárgyalás volt, akkor engem küldtek a Horváth nevezetű kollégával a Sokolski domba. Az Leventeotthon volt a magyar időben. Ez a Horváth vitte a jegyeket, de nem tudom már, miért kellett mennünk mind a kettőnknek. Emlékszem: tömve volt az a terem néppel. Mi elég gyorsan felmentünk az emeletre. Igazoltattak az emeleten valami katonatisztek, és minden rendben volt. Amikor mentem erre a tárgyalásra, akkor nekem eszembe jutott az a negyvenkettes. Mert már maga a háború is borzasztó volt. Minket nemcsak hogy kibombáztak, hanem... Egy amerikai repülő végigrepült a Honvéd utcán⁵, és gépfegyverezett.

A tárgyaláson látta a vádlottakat?

Igen. Azt hiszem, egyenruhában ültek ott. Ott volt az, akinek a könyvét később olvastam is. Nyilván a Szombathelyi, csak nekem ez nem jutott eszembe, de látom, a meghívón rajta van a neve. Azt olvastam abban a könyvben, hogy a rendelet nem arról szólt, hogy az embereket a Dunába vigyék, hanem hogy tartsanak rendet. Ő ezt állította. Önkényesen tette az a másik ezt az egész razziát.

Ez, aki így önkényeskedett, ez ott volt a tárgyaláson?

Igen. De nem jut eszembe a neve.

Azt veszem ki a szavából, hogy nem nagy lelkesedéssel ment a tárgyalásra?

Nem. Úgy éreztem, hogy ha nem megyek, akkor baj lesz. Különösen, mert magyar voltam. De azt hiszem, a szerbeknek is kellett menniük, már azért is, hogy lássák.

Mi történt a teremben?

Nem volt semmiféle incidens, hogy valaki szidta volna a vádlottakat. Mert ugye, lehetett ott olyan is, akinek a hozzátartozóját kivégezték. Az volt az érzésem, hogy ami negyvenkettőben történt, annak a következményét kell elviselnem. Tudja, kiket vittek el akkoriban? A negyvennégyes bosszúra gondolok. Ha az öcsém itt lett volna, azt is elviszik. Az ő korosztályát. Negyvennégyben ő 22 éves lett volna. A barátait, iskolatársait vitték be. Szerencséjére ő

⁵ A nyilatkozó utcája, ma Makszim G. utca

honvéd volt, Budapesten maradt, nem is tudott hazajönni, csak jóval később. Én meglátogattam 1956 elején, ő is készült jönni, azután nagy riadalmunkra beállított a családjával 1957. január 6-án, útlevéllal.

Az elvittek közül némelyek el is vesztek?

Igen. Például a Horvát kertésznek a fia. Együtt járt az öcsémmel iskolába. Vezetéknévről ismertem az öcsém barátait.

Hol laktak, amikor szedték össze a magyarokat?

A mai Zmaj utcában, a Miletic utcával pont szemben. Az akkori állapotokra jellemző, hogy lakott ott egy idősebb néni is, akivel mi találkoztunk, és köszöngtünk egymásnak: Dobar dan. Aztán egyszer, amikor ment el mellettünk, a férjemmel beszélgettünk, és ő nagy örömmel közli: Hát maguk is magyarok?! Nem mert nagyon beszélni, pedig egy szót sem tudott, csak magyarul. Magyar állampolgár volt, valami nagy erdő tulajdonosa Komárom mellett. A fia a mezőgazdasági intézetnek volt az igazgatója. A családjával elmenekült, ő meg itt maradt, hogy majd jönnek vissza érte, és nem jöttek. Az intézet későbbi igazgatója titokban segítette. Negyvennyolcban meg, egy májusi napon egy kis kofferrel egyszer csak máról holnapra átdobták a határon. Akkor már a Templom udvarban laktunk, a Vatikánban.⁶ A férjem már az Albusban dolgozott mint főkönyvelő. Ott is csupa magyarok dolgoztak, de nagyon ellenőriztek bennünket. Egyszer, amikor a gyár előtt vártam a férjemre, feltűnt, hogy valaki engem szemmel tart. S a férjem felvilágosított, hogy ez egy belügyes, a férjemet figyel, mert ő sokat túlórázott, és figyelték, hogy mit csinál.

Elégé feltűnő számomra, hogy itt, Újvidéken ha a negyvennégyes razziáról beszélgetek valakivel, akkor ezt a témát észrevétlenül átcseréli a negyvenkettőre. Arról részletesen és kimerítően beszél, a negyvennégyről meg egy-két szót. Mintha emerre nem akarna emlékezni. Tudja, én a magyarok ideje alatt is beszéltem szerbül a szerbekkel. Amikor jöttek a partizánok, a mi utcánkhoz közel volt két hentes. Egyszer jön haza az édesapám, és közli, hogy ez a két hentes megvigasztalta: Ha valaki bántani akarja, hivatkozzon rájuk. De a szerbek között is van, aki nem akart tudni magyarul, amikor kellett volna. Nekünk szerencsénk is volt. A férjem egyik barátja segített. Amikor kérdezték, hogy mi mik vagyunk, azt mondta, hogy szlovákok. És akkor nem kerestek bennünket többet. De amúgy gyakran volt nálunk házkutatás. Igen gyakran. De naponta csak egyszer. Be volt a szobába minden gyömöszölve, villanyvilágítás nem volt, mert a villanytelepet lebombázták. És a házkutatás alkalmával mindig bementek a szobába, és tapogatták az ágyat, hogy meleg-e. Hátha valaki ott rejtőzködött. És hogy erről nem beszélünk? Hát... Félünk.

⁶ A Templom udvarban álló, három utcára nyíló nagy bérházat nevezték Vatikánnak, mert az a magyar katolikusok tulajdonában volt.

A posta épülete régi képeslapon

